МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 378.091.3:37.011.3-051]:[373.3.015.31:316.77]:37.091.3-024.63(043.3)

Євдокимов Максим Миколайович

ДИСЕРТАЦІЯ
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

011 Освітні, педагогічні науки
Галузь знань 01 Освіта (Освіта/Педагогіка)
Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Євдокимов Максим Миколайович

Науковий керівник:
Матвієнко Олена Валеріївна,
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Євдокимов М.М. **Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій**. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Український державний університет імені Михайла Драгоманова. – Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження спрямоване на теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку особливостей підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій. З огляду на складний, багатоаспектний і міждисциплінарний характер окресленої проблематики, у роботі висвітлено теоретико-методологічні засади дослідження на філософському, загальнонауковому та конкретно-науковому рівнях. Кожен із названих рівнів розкрито через відповідні наукові підходи, концепції, теоретичні положення та ідеї, релевантні предмету дослідження.

У результаті опрацювання наукових джерел встановлено, що комунікативна культура молодших школярів постає як цілісна інтегративна характеристика особистості, яка виявляється у сформованості мотиваційно-ціннісних засад спілкування, засвоєнні мовних знань, умінь і навичок та здатності використовувати їх у практичній діяльності. Вона також охоплює вміння налагоджувати й підтримувати взаємодію з іншими, застосовувати різні способи комунікації, продуктивно діяти в групі та реалізовувати різні соціальні ролі. Підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій у дослідженні потрактовано як спеціально організований і цілеспрямований процес формування готовності майбутніх педагогів до розвитку цієї якості в учнів початкової школи за допомогою інтерактивних форм і методів навчання.

У першому розділі дисертації здійснено ґрунтовний аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури, що дало змогу окреслити теоретичні

основи дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів.

З’ясовано, що ідея розвитку комунікативної культури особистості має міждисциплінарний характер і пов’язана з філософськими уявленнями про комунікацію, соціальну взаємодію та ціннісні орієнтації, психологічними концепціями розвитку мовлення, мислення та особистості, а також педагогічними підходами до організації освітнього процесу. Визначено, що комунікативна культура молодших школярів є інтегративною якістю, яка охоплює мовленнєві, соціально-поведінкові, емоційно-ціннісні та етичні аспекти взаємодії.

Установлено, що інтерактивні технології навчання є ефективним дидактичним інструментом формування комунікативної культури, оскільки забезпечують активізацію пізнавальної діяльності учнів, розвиток умінь співпраці, діалогічного мовлення, аргументації та рефлексії. Обґрунтовано доцільність використання комплексу методологічних підходів (компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, системного, інтеграційного, синергетичного), які забезпечують цілісність і багатовимірність дослідження.

На основі узагальнення наукових підходів уточнено сутність ключових понять дослідження, визначено структуру готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів та окреслено теоретичне підґрунтя подальшого моделювання досліджуваного процесу.

У другому розділі на основі теоретичного аналізу та узагальнення наукових підходів визначено, обґрунтовано та структуровано організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Доведено, що ефективність досліджуваного процесу забезпечується реалізацією сукупності взаємопов’язаних педагогічних умов, а саме: формуванням мотиваційної готовності студентів до організації комунікативної

взаємодії; удосконаленням змістово-методичного забезпечення професійної підготовки на основі інтерактивних технологій; створенням рефлексивного освітнього середовища, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії викладача і студентів.

Розроблено структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій., яка репрезентує цілісну систему взаємопов'язаних блоків (змістового, методологічного, технологічного, результативного). У межах моделі визначено компоненти готовності (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний), критерії їх сформованості та відповідні показники.

Обґрунтовано рівні сформованості готовності майбутніх учителів (високій, достатній, середній, низький), що дозволяє здійснювати діагностику результативності професійної підготовки. Запропонована модель відзначається системністю, логічною послідовністю та практичною спрямованістю, що забезпечує її ефективне впровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

У третьому розділі представлено організацію, зміст і результати педагогічного експерименту, спрямованого на перевірку ефективності визначених педагогічних умов і розробленої структурно-функціональної моделі.

Експериментальне дослідження здійснювалося в природних умовах освітнього процесу закладів вищої освіти та охоплювало констатувальний, формувальний і контрольний етапи. У ході формувального етапу забезпечено системне впровадження інтерактивних технологій, оновлення змісту професійної підготовки, а також організацію рефлексивної діяльності студентів.

Аналіз результатів експерименту засвідчив суттєву позитивну динаміку рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів. Зокрема, зафіксовано зростання частки студентів із продуктивним рівнем та зменшення кількості осіб із адаптивним рівнем.

Статистична обробка отриманих даних підтвердила достовірність і значущість змін, що свідчить про ефективність запропонованих педагогічних

умов і моделі підготовки. Доведено, що системне використання інтерактивних технологій сприяє не лише формуванню професійних компетентностей майбутніх учителів, але й розвитку їхньої здатності до організації комунікативно спрямованого освітнього процесу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: **вперше** теоретично *обґрунтовано та розроблено* структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, яка охоплює мету, завдання, методологічні підходи, принципи, педагогічні умови, зміст, етапи реалізації, форми, методи й засоби навчання, компоненти, критерії, показники та рівні сформованості досліджуваного феномена; визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів (формування мотиваційної готовності до організації комунікативної взаємодії; удосконалення змістово-методичного забезпечення професійної підготовки з акцентом на інтерактивні технології; створення рефлексивного освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії); *уточнено* сутність поняття «комунікативна культура молодших школярів» як інтегративної якості особистості, що поєднує мовленнєві, соціальні, етичні та поведінкові компоненти, а також структуру готовності майбутнього вчителя до її формування (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний компоненти); *визначено критерії, показники та рівні* сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури учнів (адаптивний, репродуктивний, продуктивний); *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про можливості інтерактивних технологій як ефективного засобу формування комунікативної культури молодших школярів та професійної підготовки майбутніх учителів, а також положення щодо інтеграції традиційних і інноваційних підходів у початковій освіті.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні та впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти науково-

методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів, що включає: систему інтерактивних вправ і завдань, тренінгові програми, методичні рекомендації, навчально-методичні матеріали, спрямовані на розвиток комунікативних умінь учнів; результати дослідження можуть бути використані у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи, у системі післядипломної педагогічної освіти, у практичній діяльності педагогів закладів загальної середньої освіти, а також під час розроблення освітніх програм, курсів і спецкурсів, спрямованих на формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій.

Матеріали дослідження рекомендовані до використання у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти, під час безпосередньої роботи вчителів початкової школи та в системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: культура, комунікативна культура молодших школярів, інтерактивні технології, формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, готовність до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

ABSTRACT

Yevdokymov M.M. **Preparation of Future Primary School Teachers for the Formation of Communicative Culture of Junior Schoolchildren by Means of Interactive Technologies.** – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining the Doctor of Philosophy degree in specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. – Drahomanov Ukrainian State University. – Kyiv, 2026.

The dissertation research is aimed at the theoretical substantiation and experimental verification of the specific features of preparing future primary school teachers for the formation of communicative culture of junior schoolchildren using

interactive technologies. Taking into account the complex, multifaceted, and interdisciplinary nature of the outlined problem, the work highlights the theoretical and methodological foundations of the research at the philosophical, general scientific, and specific scientific levels. Each of these levels is раскрыто through the corresponding scientific approaches, concepts, theoretical provisions, and ideas relevant to the subject of the study.

As a result of the analysis of scientific sources, it has been established that the communicative culture of junior schoolchildren appears as a holistic integrative characteristic of personality, which is manifested in the formation of motivational and value-based foundations of communication, the acquisition of linguistic knowledge, skills, and abilities, and the capacity to apply them in practical activities. It also encompasses the ability to establish and maintain interaction with others, to use various modes of communication, to function productively in a group, and to perform different social roles. The preparation of future primary school teachers for the formation of communicative culture of junior schoolchildren by means of interactive technologies is interpreted in the study as a specially organized and purposeful process of forming the readiness of future educators to develop this quality in primary school pupils through interactive forms and methods of teaching.

In the first chapter of the dissertation, a thorough analysis of philosophical, psychological, and pedagogical literature is carried out, which made it possible to outline the theoretical foundations of the study of the problem of preparing future primary school teachers for the formation of communicative culture of junior schoolchildren.

It has been found that the idea of developing the communicative culture of an individual has an interdisciplinary nature and is associated with philosophical concepts of communication, social interaction, and value orientations, psychological concepts of speech, thinking, and personality development, as well as pedagogical approaches to the organization of the educational process. It is determined that the communicative culture of junior schoolchildren is an integrative quality that encompasses speech, socio-behavioral, emotional-value, and ethical aspects of interaction.

It has been established that interactive learning technologies are an effective didactic tool for the formation of communicative culture, as they ensure the activation of students' cognitive activity, the development of cooperation skills, dialogical speech, argumentation, and reflection. The expediency of using a set of methodological approaches (competency-based, activity-based, personality-oriented, systemic, integrative, synergetic), which ensure the integrity and multidimensionality of the research, is substantiated.

On the basis of generalization of scientific approaches, the essence of the key concepts of the research is clarified, the structure of the readiness of a future teacher for the formation of communicative culture of junior schoolchildren is determined, and the theoretical basis for further modeling of the studied process is outlined.

In the second chapter, based on theoretical analysis and generalization of scientific approaches, the organizational and pedagogical conditions for preparing future primary school teachers for the formation of communicative culture of junior schoolchildren by means of interactive technologies are defined, substantiated, and structured.

It is proved that the effectiveness of the studied process is ensured by the implementation of a set of interrelated pedagogical conditions, namely: the formation of students' motivational readiness for organizing communicative interaction; improvement of the content and methodological support of professional training based on interactive technologies; creation of a reflective educational environment based on subject-subject interaction between teacher and students.

A structural-functional model for preparing future teachers for the formation of communicative culture of junior schoolchildren by means of interactive technologies has been developed, which represents a holistic system of interconnected blocks (content, methodological, technological, and resultative). Within the framework of the model, the components of readiness (motivational, cognitive, activity-based, and reflective), the criteria for their formation, and the corresponding indicators are determined.

The levels of formation of future teachers' readiness (high, sufficient, medium, low) are substantiated, which makes it possible to diagnose the effectiveness of professional training. The proposed model is characterized by systemic nature, logical consistency, and practical orientation, which ensures its effective implementation in the educational process of higher education institutions.

In the third chapter, the organization, content, and results of a pedagogical experiment aimed at verifying the effectiveness of the defined pedagogical conditions and the developed structural-functional model are presented.

The experimental study was carried out under natural conditions of the educational process of higher education institutions and included ascertaining, formative, and control stages. During the formative stage, systematic implementation of interactive technologies, updating of the content of professional training, as well as organization of students' reflective activity were ensured.

The analysis of the experimental results demonstrated a significant positive dynamics in the levels of formation of future teachers' readiness for the formation of communicative culture of junior schoolchildren. In particular, an increase in the proportion of students with a productive level and a decrease in the number of individuals with an adaptive level were recorded.

Statistical processing of the obtained data confirmed the reliability and significance of the changes, which indicates the effectiveness of the proposed pedagogical conditions and training model. It has been proved that the systematic use of interactive technologies contributes not only to the formation of professional competencies of future teachers but also to the development of their ability to organize a communicatively oriented educational process.

The scientific novelty of the obtained results lies in the following: for the first time, a structural-functional model of preparing future primary school teachers for the formation of communicative culture of junior schoolchildren by means of interactive technologies has been theoretically substantiated and developed, which encompasses the goal, objectives, methodological approaches, principles, pedagogical conditions, content, stages of implementation, forms, methods and means of teaching, components,

criteria, indicators, and levels of formation of the studied phenomenon; pedagogical conditions for the effective preparation of future teachers for the formation of communicative culture of junior schoolchildren have been defined and scientifically substantiated (formation of motivational readiness for organizing communicative interaction; improvement of content and methodological support of professional training with an emphasis on interactive technologies; creation of a reflective educational environment based on subject-subject interaction); the essence of the concept of "communicative culture of junior schoolchildren" as an integrative quality of personality combining speech, social, ethical, and behavioral components has been clarified, as well as the structure of the readiness of a future teacher for its formation (motivational, cognitive, activity-based, reflective components); criteria, indicators, and levels of formation of the readiness of future primary school teachers for the formation of communicative culture of pupils (adaptive, reproductive, productive) have been determined; scientific ideas about the possibilities of interactive technologies as an effective means of forming the communicative culture of junior schoolchildren and professional training of future teachers, as well as provisions regarding the integration of traditional and innovative approaches in primary education, have been further developed.

The practical significance of the obtained research results lies in the development and implementation in the educational process of higher education institutions of scientific and methodological support for preparing future primary school teachers for the formation of communicative culture of junior schoolchildren, which includes: a system of interactive exercises and tasks, training programs, methodological recommendations, educational and methodological materials aimed at developing pupils' communicative skills; the research results can be used in the professional training of future primary school teachers, in the system of postgraduate pedagogical education, in the practical activity of teachers of general secondary education institutions, as well as in the development of educational programs, courses, and special courses aimed at forming the communicative culture of pupils by means of interactive technologies.

The research materials are recommended for use in the educational process of higher education institutions, in the direct work of primary school teachers, and in the system of postgraduate pedagogical education.

Keywords: culture, communicative culture of junior schoolchildren, interactive technologies, formation of communicative culture of junior schoolchildren by means of interactive technologies, readiness for the formation of communicative culture of junior schoolchildren by means of interactive technologies.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Матвієнко О., **Євдокимов М.** Ігрові технології як інструмент розвитку комунікативної культури молодших школярів. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Т. 2, № 7 (2). С. 70–80. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.7(2)/2.2024.21

2. **Євдокимов М.** Аналіз проблеми формування комунікативної компетентності у молодших школярів у сучасному психолого-педагогічному дискурсі. *Освітньо-науковий простір*. 2025. Т. 2, № 8 (1). С. 18–29. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.8(1)/2.2025.02

3. **Євдокимов М.** Педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів до формування комунікативної культури молодших школярів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 12(42). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12(42)-1624-1644

4. **Євдокимов М.** Технологія сторітелінгу як інструмент розвитку комунікативної культури молодших школярів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 12(52). URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-1621-1638

Опубліковані праці апробаційного характеру

5. **Євдокимов М.М.** Сутність ігрових технологій у контексті формування комунікативної культури молодших школярів. *Науковий простір студента: пошуки та знахідки (Ч. 2):* матеріали X Всеукр. науково-практ. студент. інтернет-

конф., м. Київ, 23 березня 2023 р. Київ, 2023. С. 87-90. URL: https://pf.udu.edu.ua/images/2023_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D1%80_2_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_2023.pdf

6. Коханко О.Г., **Євдокимов М.М.** Інноваційні виховні технології як відповідь на виклики цифрової епохи у формуванні особистості школяра. *Науковий простір студента: пошуки та знахідки (Ч. 2):* матеріали X Всеукр. науково-практ. студент. інтернет-конф., м. Київ, 23 березня 2023 р. Київ, 2023. С. 130-133. URL: https://pf.udu.edu.ua/images/2023_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D1%80_2_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_2023.pdf

7. **Євдокимов М.М.** Вікові особливості молодших школярів у процесі комунікативної діяльності. *Науковий простір студента: пошуки і знахідки (ч. 2):* матеріали XI Всеукр. науково-практ. студент. інтернет-конф., м. Київ, 29 березня 2024 р. Київ, 2024. С. 91-95. URL: https://pf.udu.edu.ua/images/2024_dok/%D0%A7_%D0%86%D0%86_%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_2024_%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%99_%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%D0%A0_%D0%A1%D0%A2%D0%A3%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90_nw.pdf

8. **Євдокимов М.М.** Ігрові технології у розвитку комунікативної культури молодших школярів: педагогічний потенціал. *Контексти наукових досліджень Володимира Бондаря. Адаптивне навчання студентів в умовах воєнного стану та відновлення України.* Матеріали I Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті Володимира Бондаря, м. Київ, 3 жовтня 2024 р. Київ, 2024. С. 63-66. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/47122/Konteksty%20naukovykh%20doslidzhen.pdf?sequence=1&isAllowed=y

9. **Євдокимов М.М.** Роль ігрових технологій у розвитку комунікативних навичок учнів початкової школи. *PROКИЇВ.* Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Київ, 3-4 грудня 2024 р., Київ, 2024. С. 264-266. URL: https://ndirom.org/wp-content/uploads/2025/01/TEZY4.pdf

10. **Євдокимов М.М.** Ігрові технології як ресурс для розвитку комунікативної культури та зниження тривожності в дітей молодшого шкільного віку. *Професійна підтримка в умовах постконфлікту: європейський досвід для українських фахівців :* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції у межах міжнародного проєкту EU4YOUTH – Post-conflict Education and Trauma-Informed Pedagogy Programme, 23 травня 2025 р., Київ, 2025. С. 122-126. URL: https://drive.google.com/file/d/1aKr_Khg7ll6Cv_c2Zwwj_XZGm-BgRcRE/view

11. Євдокимов М.М. Формування комунікативної культури молодших школярів через інтерактивні технології: досвід та перспективи. *Освіта в часи кризи: інновації, стійкість та український досвід* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 3 жовтня 2025 р., Київ, 2025. С. 132-137. URL: https://drive.google.com/file/d/1IQp-l5rs4mEzTMa4gfjkJDqatGvtoanS/view

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 16

ВСТУП 17

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 24

1.1. Сутність поняття «комунікативна культура» в педагогічних дослідженнях. 24

1.2. Проблема комунікативної культури вчителя у контексті формування комунікативної культури молодших школярів в історії педагогічної думки. 33

1.3 Психолого-педагогічні особливості формування комунікативної культури у дітей молодшого шкільного віку засобами інтерактивних технологій. 49

Висновки до першого розділу 69

РОЗДІЛ 2. КОНСТРУЮВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 72

2.1 Особливості професійної підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. 72

2.2. Сутність та структура готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів. 86

2.3 Модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. 116

Висновки до другого розділу 141

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ 144

3.1 Організація дослідження, методика проведення та результати констатувального етапу експерименту. 144
3.2. Теоретичне обґрунтування та реалізація педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. 171
3.3 Інтерпретація результатів дослідно-експериментальної роботи підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій 195
Висновки до третього розділу 218
ВИСНОВКИ 221
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 224
ДОДАТКИ 258

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

НУШ – Нова українська школа

ЗВО – заклад вищої освіти

КГ – контрольна група

ЕГ – експериментальна група

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні трансформації соціально-економічної та духовної сфер розвитку українського суспільства, а також інтеграція національної освіти до світового освітнього простору зумовлюють необхідність послідовного вдосконалення всіх рівнів освітньої системи та переходу до компетентнісної моделі навчання. На державному рівні такі зміни закріплено в низці нормативних документів, зокрема в законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту», державних стандартах загальної середньої освіти, професійних стандартах педагогічної діяльності, а також у концепції «Нова українська школа». Переорієнтація освітньої підготовки відповідно до компетентнісного підходу актуалізує увагу до процесу та результатів навчальної діяльності учнів початкової школи.

Модернізація системи педагогічної освіти передбачає приведення професійної підготовки вчителя у відповідність до сучасних вимог суспільства та підвищення її практичної спрямованості. У закладах вищої освіти студентів орієнтують на застосування ефективних форм, методів і засобів навчання, що забезпечують реалізацію компетентнісного підходу в освітньому процесі початкової школи.

Проблеми професійного становлення педагогів досліджували відомі науковці, зокрема О. Антонова [3], О. Дубасенюк [47], І. Зязюн [79] та інші. Питання підготовки майбутніх учителів початкової школи висвітлено у працях Н. Бібік [11], В. Бондаря [17], О. Матвієнко [133], Р. Пріма [176], О. Савченко [188], Л. Хомич [277] та ін. Окремі аспекти формування комунікативної культури учнів початкової школи розглядали Л. Давидюк, Е. Огар, О. Прокопчук, Р. Стаднійчук та інші дослідники.

Разом із тим аналіз практики діяльності закладів вищої освіти свідчить, що потенціал дисциплін професійної та практичної підготовки, організаційних форм, методів і засобів навчання використовується недостатньо повно для формування готовності майбутніх педагогів до розвитку комунікативної культури учнів початкової школи.

Узагальнення наукових джерел і досвіду підготовки педагогічних кадрів дало змогу виявити низку суперечностей, які підтверджують актуальність проблеми, зокрема між:

— зростаючими вимогами сучасного суспільства до якості професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів і недостатнім рівнем сформованості професійної готовності випускників закладів вищої освіти;

— потребою суспільства у високому рівні комунікативної культури молодших школярів та фактичним станом її сформованості.

Отже, соціальна значущість проблеми, її недостатня розробленість у педагогічній теорії та практиці, а також необхідність подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: ***«Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій».***

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки і є складовою наукового напрямку Українського державного університеті імені Михайла Драгоманова «Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів».

Тема дисертації затверджена Вченою радою Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова (протокол № 6 від 23.12.2025 р.)

Мета дослідження: полягає в теоретичному обґрунтуванні змісту, форм та методів професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів у науковій літературі.

2. Уточнити сутність і структуру ключових понять дослідження: «комунікативна культура молодших школярів», «інтерактивні технології навчання», «готовність майбутнього вчителя».

3. Обґрунтувати теоретико-методологічні підходи та визначити компоненти, критерії і рівні сформованості готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури учнів.

4. Розробити та обґрунтувати педагогічні умови і структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи із застосуванням інтерактивних технологій.

5. Експериментально перевірити ефективність запропонованих педагогічних умов і моделі підготовки та здійснити аналіз результатів дослідження.

Об'єкт дослідження: процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови, зміст, форми та методи підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження**, а саме: *теоретичні*: аналіз, класифікація наукових даних – для вивчення стану науково-теоретичного й практичного вирішення досліджуваної проблеми, підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів; вивчення українського та зарубіжного педагогічного досвіду, нормативно-правових документів, освітніх програм і методичних матеріалів закладів вищої освіти; методи ретроспективного, порівняльного та системного аналізу – для зіставлення різних підходів до досліджуваної проблеми, уточнення понятійно-категорійного апарату, обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій; моделювання – для розроблення структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх учителів початкової

школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій; *емпіричних* – спостереження, бесіда, анкетування, тестування, експертні оцінки, самооцінювання, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) – для визначення рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій та перевірки ефективності визначених педагогічних умов; *методів математичної статистики* – для кількісного та якісного аналізу результатів дослідження, встановлення достовірності отриманих даних та їх графічної інтерпретації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: **вперше** теоретично *обґрунтовано та розроблено* структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, яка охоплює мету, завдання, методологічні підходи, принципи, педагогічні умови, зміст, етапи реалізації, форми, методи й засоби навчання, компоненти, критерії, показники та рівні сформованості досліджуваного феномена; визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів (формування мотиваційної готовності до організації комунікативної взаємодії; удосконалення змістово-методичного забезпечення професійної підготовки з акцентом на інтерактивні технології; створення рефлексивного освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії); *уточнено* сутність поняття «комунікативна культура молодших школярів» як інтегративної якості особистості, що поєднує мовленнєві, соціальні, етичні та поведінкові компоненти, а також структуру готовності майбутнього вчителя до її формування (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний компоненти); *визначено критерії, показники та рівні* сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури учнів (адаптивний, репродуктивний, продуктивний); *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про можливості інтерактивних технологій як ефективного засобу формування комунікативної культури

молодших школярів та професійної підготовки майбутніх учителів, а також положення щодо інтеграції традиційних і інноваційних підходів у початковій освіті.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні та впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти науково-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів, що включає: систему інтерактивних вправ і завдань, тренінгові програми, методичні рекомендації, навчально-методичні матеріали, спрямовані на розвиток комунікативних умінь учнів; результати дослідження можуть бути використані у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи, у системі післядипломної педагогічної освіти, у практичній діяльності педагогів закладів загальної середньої освіти, а також під час розроблення освітніх програм, курсів і спецкурсів, спрямованих на формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Мукачівського державного університету (довідка № 2558 від 22.12.2025), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 48/25 від 28.11.2025 р.), Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (довідка № 333 від 30.12.2025 р.), Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика (довідка № 241/01/25 від 10.12.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Автором проаналізовано та систематизовано матеріалу щодо використання ігрових технології як інструмент розвитку комунікативної культури молодших школярів [131].

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження було представлено у доповідях і повідомленнях на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема:

всеукраїнських – І Всеукраїнських педагогічних читаннях пам'яті Володимира Бондаря «Контексти наукових досліджень Володимира Бондаря.

Адаптивне навчання студентів в умовах воєнного стану та відновлення України» (м. Київ, 3 жовтня 2024 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Педагогічна освіта: методологія, теорія, технології» (м. Умань, 17–18 жовтня 2024 р.); ІІІ Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Упровадження сучасних технологій для реалізації завдань освітніх галузей НУШ» (м. Кропивницький, 23 жовтня 2024 р.); ІІ Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Зміцнення спільних європейських цінностей через освіту» (м. Запоріжжя – Мелітополь, 25 жовтня 2024 р.); ІІ Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю PROКИЇВ (м. Київ, 3–4 грудня 2024 р.); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (м. Вінниця, 19 грудня 2024 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інновації в початковій і спеціальній освіті: досягнення та перспективи» (м. Черкаси, 14 травня 2025 р.);

міжнародних –ІІ Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи» (м. Ніжин, 14–15 листопада 2024 р.); VIII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій» (м. Слов'янськ – Дніпро, 6–7 грудня 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Професійна підтримка в умовах постконфлікту: європейський досвід для українських фахівців» у межах проєкту EU4YOUTH – Post-conflict Education and Trauma-Informed Pedagogy Programme (м. Київ, 23 травня 2025 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта в часи кризи: інновації, стійкість та український досвід» (м. Київ, 3 жовтня 2025 р.).

Результати дослідження також обговорювалися на щорічних звітно-наукових конференціях професорсько-викладацького складу Українського державного університету імені Михайла Драгоманова та на засіданні кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки педагогічного факультету (2022 – 2025 рр.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 11 наукових працях. З них: 4 статті у фахових виданнях України категорії «Б», 7 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (286 найменувань, з них 44 – іноземною мовою) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 301 сторінку, із них: 203 сторінки основного тексту, 18 додатків, які складають 50 сторінок. Робота містить 18 таблиць та 16 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Сутність поняття «комунікативна культура» в педагогічних дослідженнях.

У педагогічній науці комунікацію тривалий час розглядали переважно з технологічної, інформаційної та мовленнєвої позицій — як інструмент передавання інформації. Через це вона часто трактувалася як допоміжний, другорядний компонент педагогічного процесу, що не має безпосереднього зв’язку з його ціннісним змістом.

Термін «комунікація» (від лат. *communicatio* — спілкування) визначається як процес взаємного обміну інформацією між учасниками взаємодії, що спрямований на досягнення взаєморозуміння. Водночас його розглядають як складний процес і особливий стан взаємодії людини як із зовнішнім середовищем, так і з власним внутрішнім світом, що передбачає рефлексію та усвідомлення себе й інших учасників комунікації. У цьому контексті відбувається осмислення власної ідентичності через співвіднесення з «Іншим», яким може бути як конкретна особа, так і природа, суспільство чи культура.

Н. Калюжка зазначає, що в повсякденному мовленні й наукових лінгвістичних дослідженнях поняття «спілкування» і «комунікація» часто вживаються як близькі, однак не є тотожними. Учений підкреслює, що спілкування має ширший характер, тоді як комунікація виступає його конкретною формою або типом. У сучасній лінгвістиці комунікацію трактують і як процес обміну думками, ідеями та інформацією, і як особливий різновид взаємодії людей у ході їхньої пізнавальної та трудової діяльності [83,с. 207].

Комунікація також розглядається як процес взаємного сприйняття людей, що сприяє розвитку особистості, розкриттю її перцептивно-рефлексивного та

емоційно-емпатійного потенціалу. Взаємозв'язок «комунікація — міжособистісні взаємини» забезпечує формування соціально-рольових характеристик індивіда та прояв типових моделей соціальної поведінки. У процесі взаємодії з іншими людина набуває досвіду спілкування, пізнання та діяльності, тому саме комунікація виступає необхідною умовою навчання, соціалізації й професійного становлення особистості.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що комунікація виконує низку взаємопов'язаних функцій — комунікативну, перцептивну та інтерактивну [4;7; 13;23;40;71]. Для їх реалізації учасники взаємодії використовують різноманітні засоби: вербальні, невербальні, образні, символічні, кінетичні. У педагогічному контексті дослідники виокремлюють такі види комунікації, як контактна, дистанційна, інформаційна, спонукальна та координаційна. Саме через педагогічну комунікацію забезпечується узгодження взаємодії між суб'єктами освітнього процесу. Вона характеризується подвійною спрямованістю, багатством інформаційного змісту та високим рівнем репрезентативності, а поєднання цих ознак у процесі взаємодії формує нову якісну сутність комунікативного процесу.

У педагогічній теорії та практиці широко використовується поняття професійно-педагогічної комунікації, функціональне призначення якої пов'язане з основними видами педагогічної діяльності та відображає її цілі й завдання. Серед провідних функцій такої комунікації виокремлюють:

— *навчальну*, що передбачає засвоєння та постійне оновлення комунікативних знань, розвиток здатності до комунікативної рефлексії, організацію діалогу й полілогу в освітньому середовищі, спрямованому на розвиток особистості;

— *виховну*, спрямовану на формування моральних і комунікативних якостей учасників взаємодії, необхідних для їх успішної соціалізації в освітньому та ширшому соціокультурному просторі;

— *розвивальну*, яка забезпечує вдосконалення комунікативних умінь суб'єктів взаємодії, засвоєння норм етичної поведінки, формування здатності до

оцінювання та самооцінювання, а також накопичення власного досвіду комунікативної діяльності;

— *життєзабезпечувальну*, що полягає у створенні умов для особистісної й професійної самореалізації, збагаченні учасників взаємодії культурними надбаннями, традиціями, мистецтвом риторики — як вербальної, так і невербальної, а також у розширенні доступу до інформаційних ресурсів, зокрема цифрових технологій;

— *соціалізаційну*, пов'язану з підготовкою особистості до встановлення ефективних взаємин з різними суб'єктами комунікації — окремими людьми, групами чи колективами. Вона передбачає оволодіння правилами вербальної та невербальної поведінки, здатність діяти в нестандартних або складних ситуаціях, адекватний добір комунікативних засобів відповідно до мети взаємодії, забезпечення конфіденційності та асертивності у спілкуванні, усвідомлення й подолання комунікативних бар'єрів, вибір оптимального стилю взаємодії та керівництва, розв'язання конфліктів і визначення власного місця в системі рольових, статусних і міжособистісних відносин [85, с. 35-37].

Відповідно до аналізу наукових джерел особливого значення набувають тактичні функції (або функції-засоби) професійно-педагогічної комунікації, реалізація яких визначається обраною комунікативною стратегією. Саме ці функції забезпечують виконання інструментальних ролей комунікації в педагогічній взаємодії. До тактичних функцій професійно-педагогічної комунікації відносять:

— *інформативну функцію*, що передбачає повноцінний обмін інформацією між учасниками взаємодії щодо нових знань, властивостей і характеристик явищ, технологій та норм здійснення комунікативної діяльності, моделей і стратегій поведінки. Вона охоплює процес сприйняття, осмислення змісту повідомлень, добір адекватних засобів передавання інформації, формування ціннісного та емоційно-експресивного ставлення до неї, а також комплексний аналіз комунікативного процесу на основі сформованих знань і комунікативних умінь;

— *експресивну функцію*, пов'язану з емоційно насиченим, доступним і

виразним поданням інформації, розвитком комунікативних навичок та створенням необхідного емоційного фону взаємодії шляхом своєрідного «обміну емоціями» між учасниками;

— *смислову функцію*, що забезпечує надання значення та ціннісного наповнення всім компонентам комунікації, розкриття її загальнокультурного, професійного й особистісного змісту;

— *діагностичну функцію*, яка спрямована на оцінювання рівня готовності співрозмовника до взаємодії, його освіченості, розвитку, поінформованості, комунікативних можливостей і здатності до міжособистісного спілкування;

— *функцію індивідуалізації*, що полягає в урахуванні індивідуальних особливостей учасників комунікації, їхніх потреб в інформації, рівня комунікативної культури та дотриманні відповідних стандартів роботи з інформаційними повідомленнями;

— *спонукальну функцію*, яка передбачає активізацію партнера по спілкуванню, мотивування його до виконання певних дій, прояву ініціативи та самореалізації у процесі комунікативної взаємодії;

— *прогностичну функцію*, пов’язану з передбаченням можливих труднощів і бар’єрів у комунікації, аналізом тенденцій її розвитку, моделюванням майбутніх ситуацій взаємодії та вибором відповідних засобів і технологій спілкування;

— *культурологічну функцію*, що виявляється у демонстрації рівня загальної та мовленнєвої культури учасників взаємодії, володінні нормами етикету, правилами поведінки й культурними зразками вербальної та невербальної комунікації;

— *психотерапевтичну функцію*, яка полягає у використанні комунікативних засобів для психологічної підтримки, попередження або пом’якшення міжособистісних конфліктів та зниження їх негативних наслідків;

— *управлінську функцію*, що забезпечує регулювання комунікативної діяльності учасників і інформаційних потоків, попередження спотворення повідомлень та труднощів їх сприйняття, аналіз причин комунікативних збоїв і

коригування процесу взаємодії;

— *координаційну функцію*, спрямовану на узгодження дій комунікаторів, взаємну орієнтацію та організацію спільної діяльності;

— *контактну функцію*, яка забезпечує встановлення і підтримання комунікативного зв'язку, досягнення взаєморозуміння та консенсусу через пізнання особистісних характеристик співрозмовників;

— *самоутверджувальну функцію*, що пов'язана з усвідомленням особистістю власного «Я», формуванням почуття значущості та адекватної самооцінки;

— *формоутворювальну функцію*, яка визначає зовнішню організацію вербальних і невербальних проявів комунікації залежно від її умов, змісту та індивідуальних особливостей учасників, а також передбачає орієнтацію на багатофункціональність професійно-педагогічної комунікації.

Зазначені функції дають змогу педагогу вибудовувати комунікативну взаємодію як цілісний багатовимірний процес, у якому гармонійно поєднуються освітньо-розвивальні впливи, варіативність (відсутність жорстко заданих моделей, стратегій, тактик, стилів і засобів), інтегративність (кожен акт спілкування виступає відображенням взаємодії багатьох систем) і багаторівневість (активізація суб'єкта комунікації, здійснення самоконтролю та самооцінювання, співвіднесення власних дій із діями співрозмовника, аналіз, корекція й прогнозування комунікативної діяльності тощо) [43].

Слід підкреслити, що зміст, форми та способи реалізації цих функцій значною мірою визначаються професійною спрямованістю педагога і специфікою типу освітнього закладу. Наприклад, методи встановлення контакту (контактна функція) у діяльності вчителя початкових класів істотно відрізняються від прийомів, характерних для педагога-предметника старшої школи. Так само різняться зміст висловлювань, емоційна насиченість і невербальні засоби спілкування (формоутворювальна функція) у викладачів різних дисциплін — математики, літератури, географії. Реалізуючи функцію соціалізації, педагоги враховують, що учні приходять до освітнього закладу вже

з певним досвідом міжособистісної взаємодії, сформованими способами комунікації та власними уявленнями про норми спілкування. Проведені дослідження засвідчують, що ефективне комунікування складно попередньо спланувати, оскільки конкретну комунікативну ситуацію неможливо повністю передбачити. У зв'язку з цим особливої ваги набуває формування професійних умінь педагога, зокрема здатності до конструктивної взаємодії з партнером по спілкуванню, аналізу власних дій і вчинків, контролю мети комунікації, визначення доцільності виконання навчально-виховних завдань, співвіднесення запланованої стратегії з реальною ситуацією, а також уміння змінювати комунікативні наміри та коригувати освітній процес.

Перше наукове визначення поняття «культура» запропонував англійський антрополог Е. Тайлор, який трактував її як сукупність знань, умінь, моральних норм, правових настанов, звичаїв та інших характеристик, властивих людині як члену суспільства [20].

У подальших дослідженнях сформувалися різні підходи до розуміння культури, серед яких виокремлюють [22;23;26; 38 50;63]:

1. *описові* — охоплюють знання, вірування, мистецтво, мораль, право, звичаї та інші риси й навички, набуті людиною в процесі життя в суспільстві;

2. *історичні* — зосереджені на традиціях, механізмах соціального передавання досвіду та успадкованих способах діяльності й переконаннях, що визначають людське буття;

3. *нормативні* — базуються на системі ідеалів, а також матеріальних і духовних цінностей;

4. *психологічні* — орієнтовані на адаптацію людини до середовища, процеси навчання, формування звичок і охоплюють як матеріальні, так і нематеріальні аспекти;

5. *структурні* — розкривають організацію культури через аналіз поведінки людини та передавання знань у суспільстві у вигляді окремих елементів;

6. *генетичні* — акцентують увагу на походженні культури.

Разом із тим ця типологія не є вичерпною, оскільки К. Клакхон і А. Кребер спиралися переважно на англо-американські наукові джерела.

У буквальному розумінні термін «культура» (від лат. *cultus* — спосіб життя, діяльність, виховання, розвиток [50]) увійшов до європейського наукового вжитку в другій половині XVIII століття. У філософії культуру тлумачать як особливий спосіб організації людської життєдіяльності, що проявляється в результатах матеріальної й духовної діяльності, системі соціальних норм і цінностей, духовних орієнтирах, а також у ставленні людини до природи, праці та самої себе [69].

У межах міждисциплінарного підходу поняття культури аналізується з позицій культурології, історії та соціології. Зокрема, У. Беккет розглядає культуру як систему стійких вірувань, цінностей і норм поведінки, що впорядковують соціальні зв'язки та забезпечують спільне осмислення життєвого досвіду. Є. Маркарян пов'язує культуру з механізмами відтворення й функціонування певного типу суспільства, трактуючи її не лише як спосіб пізнання світу, а й як засіб зміцнення соціальної цілісності.

Отже, культура постає як система формотворчих засад людської діяльності. М. Марусинець розглядає її як показник рівня розвитку суспільства та характеристику соціальних явищ, передусім людини як суб'єкта історичного процесу [31]. Оскільки культура відображає історично зумовлений рівень розвитку суспільства й творчих можливостей особистості, вона виявляється у способах організації життя і діяльності людини та визначає умови формування професійної культури, інформаційної складової та механізмів відтворення соціального досвіду.

Дослідники підкреслюють, що культура формується суспільством, а поступ його розвитку безпосередньо зумовлений рівнем культурного розвитку окремих індивідів. Між культурою та процесами саморозвитку й самовдосконалення особистості існує тісний взаємозв'язок. Соціалізацію молодого покоління доцільно розглядати як безперервний процес прилучення до культури, у межах якого освіта виступає системою послідовних дій і засобів,

спрямованих на передачу культурних надбань від одного покоління до іншого.

У науковій літературі наголошується, що комунікативна культура вчителя є невід'ємною складовою його професійно-педагогічної культури й характеризує рівень засвоєння комунікативного досвіду, представленого у вигляді знань, умінь і навичок [51]. Варто також звернутися до позиції Н. Завіниченко, яка визначає комунікативну культуру як цілісну систему переконань і поведінкових дій, що утворюють модель орієнтацій, необхідних для самореалізації особистості та досягнення поставлених цілей у процесі взаємодії з іншими людьми [63].

Поглибленню розуміння сутності комунікативної культури педагога сприяють дослідження З. Залібовська-Ільніцька [68]. На думку вченої, комунікативна культура вчителя є динамічним особистісним утворенням, що інтегрує мистецтво говоріння й слухання, здатність до об'єктивного сприйняття та адекватного розуміння особистості учня, позитивно впливає на формування гуманних взаємин і забезпечує результативність комунікативної взаємодії на основі спільних інтересів.

О. Касаткіна пропонує трактувати комунікативну культуру в трьох взаємопов'язаних аспектах:

1. як окрему комунікативну ситуацію;
2. як системоутворювальний та інтеграційний чинник;
3. як галузевий компонент культури поряд з іншими її різновидами — художньою, естетичною, інформаційною тощо [85].

Дослідник підкреслює, що поняття «комунікативна культура» набуло широкого поширення на початку 1990-х років, коли у вивченні педагогічного спілкування посилився інтерес до культурологічного аспекту комунікації. Комунікативну культуру педагога розглядають як важливу складову його професійної майстерності та загальної педагогічної культури. Вона виявляється у здатності дотримуватися норм комунікативної поведінки в освітньому середовищі, ефективно розв'язувати навчально-виховні завдання, взаємодіяти з учнями, їхніми батьками та колегами, налагоджувати емоційний контакт, а також проявляти чуйність, емпатію й толерантність, зокрема у конфліктних ситуаціях.

У сучасних дослідженнях подано різні підходи до визначення комунікативної культури педагога, зокрема як:

— сукупності комунікативних умінь і навичок, що забезпечують доброзичливу взаємодію між людьми та виступають одночасно засобом освіти і результатом розвитку особистості [95];

— здатності та готовності до вербальної й невербальної поведінки відповідно до мети спілкування та культурно-національних особливостей мовного середовища [104];

— складника національної культури, який репрезентує її у професійній діяльності педагога [116];

На думку С. Лук'янчук та М. Комогорової, фундаментом комунікативної культури є змістовний і ціннісний аспект педагогічної взаємодії, а також уміння вчителя чітко, доступно й переконливо передавати думки та почуття за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів [124]. Важливими для дослідження є також міркування Л. Макаренко, А. Романчук, яка підкреслює, що основу професійної комунікативної культури становить система комунікативних умінь, сформованих у процесі діяльності та проявлених у реальних комунікативних ситуаціях. Комунікативна діяльність, у свою чергу, розглядається як окремий комунікативний акт, для ефективної реалізації якого необхідно сформувати цілісну систему комунікативної культури педагога [126].

На основі аналізу різних визначень можна узагальнити, що комунікативна культура майбутнього вчителя є складною інтегральною характеристикою особистості, яка поєднує перцептивні, комунікативні та інтерактивні компоненти професійної взаємодії та зумовлюється системою ціннісних орієнтацій і установок педагога. Вона виявляється у здатності адекватно розуміти поведінку учасників комунікації, встановлювати ефективні міжособистісні взаємини, використовувати вербальні й невербальні засоби професійного впливу, створювати позитивний психологічний клімат у колективі та формувати довірливі професійні стосунки.

Попри значну увагу науковців до проблематики культури соціальної

комунікації, механізми її становлення, педагогічні умови формування та чинники, що впливають на розвиток комунікативної культури майбутніх учителів, залишаються недостатньо дослідженими.

1.2. Проблема комунікативної культури вчителя у контексті формування комунікативної культури молодших школярів в історії педагогічної думки.

Проблема професійної підготовки вчителя не є новою, адже вона існує стільки часу, скільки людство здійснює навчання й виховання підростаючих поколінь. Особливої гостроти вона набула в умовах сучасних трансформацій вітчизняної освіти. Оновлення шкільної системи потребує нового типу педагога, здатного відповідати сучасним вимогам. Насамперед це стосується вчителя початкової школи, оскільки саме з цієї освітньої ланки розпочалися ключові зміни.

Проблема комунікативної культури педагога та її якісних характеристик у контексті формування комунікативної культури молодших школярів упродовж розвитку педагогічної думки істотно трансформувалася під впливом соціально-економічних, культурно-політичних і психолого-педагогічних чинників. Це зумовило потребу в історико-педагогічному аналізі як класичних, так і авторських педагогічних праць з метою простеження еволюції наукових ідей і концепцій щодо сутності, змісту та термінологічного оформлення проблеми розвитку комунікативної культури в освітньому середовищі, а також особливостей професійної підготовки майбутніх учителів до її формування.

Методологічною основою такого аналізу виступає персоніфікований підхід, що передбачає вивчення поглядів видатних педагогів минулого на проблему комунікативної культури вчителя. Це дає можливість більш обґрунтовано розв’язувати сучасні педагогічні завдання та уникати однобічності в їх теоретичному осмисленні й практичній реалізації.

На різних етапах суспільного розвитку до комунікативної діяльності педагога висувалися специфічні вимоги. Уже в античності філософи звертали увагу на комунікативні якості вчителя та особливості його взаємодії з учнями. Одним із перших необхідність спеціальної підготовки педагога до ефективного спілкування обґрунтував Платон, який наголошував, що вчитель не зможе успішно виконувати свої функції без глибокого розуміння людської природи, індивідуальності учня та вміння навчати «без примусу, а через зацікавлення» [157, с. 188–250]. Сократ вважав, що завдання педагога полягає у розвитку найкращих здібностей вихованця через діалогічну взаємодію, спрямовану на пошук істини й добра. У трактаті «Виховання оратора» Квінтіліан окреслив основні вимоги до комунікативних якостей учителя-вихователя, а також визначив його права й обов'язки. Особливого значення він надавав добору способів спілкування з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, виразності й чіткості мовлення, а також таким рисам, як терплячість, наполегливість і вимогливість. Важливою, на його думку, є здатність педагога зацікавлювати учнів і стимулювати їхню пізнавальну активність [157, с. 436–477].

Подальшому розвитку теоретичних і практичних засад комунікативної культури педагога сприяли гуманістичні ідеї епохи Відродження. У педагогічній думці цього періоду закріпилося розуміння того, що взаємини між учителем і учнем повинні ґрунтуватися на повазі до особистості дитини як майбутнього члена суспільства .Наголошувалося на важливості комунікативного впливу педагога на емоційно-вольову сферу дитини, умінні викликати довіру, своєчасно помічати її інтереси, створювати умови для вільного висловлення власної думки, формувати здатність до самостійного мислення й адекватно оцінювати досягнення через ефективне спілкування. Важливим також вважалося розуміння вікових особливостей дітей, що досягається саме в процесі комунікативної взаємодії.

Відмова від догматизму та схоластики середньовічної освіти, утвердження гуманістичних ідей і визнання цінності людської особистості стали

характерними рисами педагогічної думки доби Відродження. Нові підходи до виховання та вимоги до комунікативної культури вчителя відображено в працях Т. Мора, Т. Кампанелли, Ф. Рабле та Е. Роттердамського. У цих роботах особливу увагу приділяли моральним якостям педагога, його комунікативній компетентності та здатності застосовувати нові способи взаємодії з учнями.

Видатні педагоги XVII–XIX століть —Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, І. Гербарт— у педагогічному спілкуванні наголошували на гуманістичних взаєминах між учителем і учнем. Вони підкреслювали необхідність глибокого й систематичного вивчення дитинства для його розуміння та виявлення «особливої педагогічної поваги» до дитини, урахування її індивідуальних і вікових особливостей у процесі комунікації, а також створення позитивного емоційного середовища в навчально-виховному процесі через ефективну взаємодію.

Проблему комунікативної взаємодії педагога з учнем на засадах суб'єкт-суб'єктного підходу вперше висвітлив Я. Коменський. Хоча він не створив окремих праць, спеціально присвячених формуванню комунікативної культури, у його педагогічній спадщині міститься чимало міркувань і практичних рекомендацій, що стосуються цієї проблеми. Відповідно до його концепції, обидві сторони навчально-виховного процесу виступають активними учасниками комунікативної взаємодії, однак провідна роль належить учителеві як організатору результативного спілкування. Учений неодноразово підкреслював, що взаємини між учителем і учнем ґрунтуються на взаємності, оскільки кожен із них впливає на іншого через комунікацію [222].

Гуманістичні ідеї Я. Коменського щодо підготовки педагога до ефективного спілкування отримали подальший розвиток у працях французьких мислителів-просвітників. Підкреслюючи першорядне значення виховання особистості, Д. Дідро вважав, що вчитель має поєднувати інтелектуальні здібності, освіченість, відповідальність, витримку та високу культуру спілкування. Ж.-Ж. Руссо рекомендував вихователям керувати дітьми переважно

через діалог, а не через накази, демонструючи стриманість, справедливість і доброзичливість у взаємодії.

Важливими є також погляди англійського філософа й педагога Дж. Локка, викладені у праці «Думки про виховання». Він надавав великого значення комунікативній поведінці наставника, його вчинкам і манері спілкування як чинникам позитивного впливу на дитину. На думку мислителя, поведінка вихователя не повинна суперечити його власним настановам, інакше це може негативно позначитися на розвитку вихованця.

Аналіз історико-педагогічних джерел свідчить, що проблема комунікативної культури педагога була центральною у працях класиків зарубіжної педагогіки XIX століття — Й. Гербарта, Й. Песталоцці та інших. Незважаючи на різницю в їхніх педагогічних концепціях, підходах до організації навчання й виховання та уявленнях про психофізичний розвиток дітей, усі вони приділяли значну увагу взаємодії в системі «учитель — учень» і зробили вагомий внесок у формування теорії педагогічного спілкування. Одним із ключових принципів вони вважали урахування індивідуальних особливостей дітей у процесі комунікації. Так, Й. Песталоцці підкреслював, що ефективна комунікативна діяльність педагога можлива за наявності таких особистісних якостей, як любов до дітей, щирість, уміння співпереживати, самовладання, моральна стійкість, мудрість і здатність викликати довіру [40, с. 155]. Педагогічна спадщина Й. Гербарта містить суперечливі положення, однак вона значною мірою сприяла розвитку уявлень про комунікативну культуру вчителя [108]. Дослідження ідей А. Дістервега свідчить про його переконання в необхідності підтримки індивідуальних особливостей учня через педагогічне спілкування як у навчанні, так і у вихованні [134].

Представники прагматичної педагогіки — Т. Бремельд, Дж. Дьюї, Г. Кершенштейнер, В. Лай— розглядали становлення особистості як результат накопичення й постійного переосмислення індивідуального досвіду дитини, що відбувається через комунікацію. Вони вважали, що завдання вчителя полягає у

створенні таких комунікативних умов, які сприяють виявленню внутрішнього потенціалу дитини, її інтересів, здібностей і потреб.

Вагомий вплив на розвиток теорії та практики комунікативної взаємодії учасників освітнього процесу мав екзистенціалізм (М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс,), у центрі якого перебуває унікальна й неповторна особистість. Представники цього напряму підкреслювали значення діалогічної комунікації для розвитку внутрішнього світу людини, особливо її підсвідомої сфери. Педагог, на їхню думку, має створювати атмосферу свободи у спілкуванні, сприяти становленню індивідуального «Я» учня, допомагати йому усвідомити власну сутність і долучитися до загальнолюдських моральних цінностей.

Прихильники гуманістичної психології та педагогіки — А. Комбс, М. Фантін, Дж. Холт, Д. Маєрс, А. Маслоу та К. Роджерс — наголошували на важливості розвитку особистості, її інтелектуальних та емоційних якостей, що має здійснюватися через вдосконалення комунікативної культури.

Особливе місце у розвитку ідей педагогічного спілкування посідає концепція М. Монтессорі. Вона вважала, що вчителя необхідно спеціально готувати до комунікативної роботи з дітьми, причому ця підготовка має бути спрямована передусім на духовний розвиток, а не лише на формування технічних умінь. Педагог повинен розвивати інтерес до природи, людини, дитячого світу, удосконалювати власні комунікативні здібності. У центрі її педагогічної системи перебуває дитина, яка через спілкування здатна сама підказати шлях до власного розвитку, якщо дорослий навчиться розуміти її індивідуальність [217].

Вагоме значення формуванню комунікативних якостей педагога надавав Януш Корчак. У центрі його педагогічної концепції перебували питання розвитку у майбутніх учителів необхідних професійних рис, серед яких особливе місце займали повага до гідності дитини та її прав, доброзичливість і тактовність у спілкуванні, поєднання вимогливості з гуманністю, терпимість і розуміння, прагнення пізнати внутрішній світ вихованця через комунікативну взаємодію, демократичний стиль керівництва дитячим колективом, уміння організовувати діяльність дітей — гру, навчання, працю — на основі співпраці; здатність до

самокритики, творчого ставлення до професії та високий рівень комунікативної культури [236]

Аналіз історико-педагогічних джерел свідчить, що у XVIII столітті проблематика взаємодії вчителя й учня була предметом пильної уваги представників української педагогічної думки, які водночас були практикуючими педагогами — С. Калиновського, Ф. Прокоповича, Я. Козельського, Г. Сковороди. Незважаючи на відмінності у їхньому соціальному походженні, освіті, світоглядних позиціях і напрямах діяльності, усіх їх об'єднувало переконання, що ефективна підтримка учня у навчально-виховному процесі має ґрунтуватися на урахуванні вікових та індивідуальних особливостей дітей, створенні доброзичливої, оптимістичної атмосфери спілкування, активізації уваги, розвитку пам'яті, а також категоричному запереченні фізичних покарань і словесних образ.

На думку Г. Сковороди, педагог не може повноцінно виконувати своїх функцій без щирої любові до дитини, поваги до її особистості, гуманного ставлення, врахування її інтересів, нахилів і потреб у процесі спілкування, а також без взаємної довіри й дружніх стосунків між учителем і учнем.

І. Бецькой, реалізуючи свої проєкти суспільного виховання, також приділяв значну увагу підготовці нового типу вчителя, особливостям його взаємин із вихованцями та особистісним якостям педагога. Найважливішими серед них він вважав лагідність, терпіння, відповідальність, щире ставлення до дітей, сповнене любові [16, с. 182], а також дотримання моральності у поведінці та зовнішньому вигляді [16, с. 172]. Сам процес виховання розглядався як такий, що має бути позбавлений будь-яких форм насильства і не завдавати шкоди дитині [16, с. 202].

Оригінальні погляди на проблему педагогічної комунікації висловлював Р. Штайнер [58], наголошуючи на впливі темпераменту вчителя на подальше життя та навіть фізичне здоров'я учнів. Зокрема, надмірна імпульсивність педагога-холерика, що не контролює себе у спілкуванні, може мати віддалені негативні наслідки для здоров'я вихованців. Учитель-флегматик, постійно перебуваючи поруч із дитиною у ранньому віці, може пригнічувати її природну

активність через недостатньо емоційне спілкування, що призводить до психологічного дискомфорту. У свою чергу, сангвінічний педагог, який не працює над самовдосконаленням комунікативних умінь, може спричиняти у вихованців зниження життєвої енергії, волі та оптимізму.

Р. Штайнер висував до педагога низку вимог, пов'язаних із комунікативною культурою: бути особисто вихованим і духовно зрілим, любити свою професію та дітей, бути прикладом для наслідування у спілкуванні, не нав'язувати власних суджень, бачити перспективу розвитку кожної дитини, застосовувати індивідуальний підхід, не виділяти обдарованих і не принижувати тих, хто має труднощі, не перевантажувати учнів знаннями, а допомагати розкрити їхні внутрішні можливості через продуктивну комунікацію.

Вивчення історико-педагогічних джерел, мемуарної та епістолярної спадщини, а також художніх і публіцистичних творів українських просвітителів другої половини XIX — початку XX століття свідчить, що проблема комунікативної культури вчителя активно осмислювалася С. Васильченком, П. Грабовським, Б. Грінченком, М. Коцюбинським, Лесею Українкою, Ю. Федьковичем та іншими діячами. Кожен із них по-своєму висвітлював питання педагогічної майстерності спілкування, її сильних і слабких сторін.

У працях і виступах Х. Алчевської, П. Грабовського, О. Духновича, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Т. Шевченка та І. Франка сформульовано вимоги до особистості вчителя, зокрема до його комунікативної культури: моральна чистота, відданість професії, любов до праці, чуйність і щирість у взаємодії, чесність, простота, серйозність, поєднання поваги до учнів з вимогливістю, уміння контролювати власні емоції, зацікавленість у знаннях та науковому пізнанні, здатність до результативного спілкування.

І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемовський і Т. Шевченко підкреслювали суспільну значущість педагогічної праці та окреслювали ключові комунікативні риси наставника молоді. О. Духнович наголошував, що успіх виховання значною мірою залежить від особистості вчителя, рівня його професійної підготовки та комунікативної майстерності

[145]. Подібну думку висловлював і М. Пирогов, який вважав, що ефективність діяльності школи визначається не стільки нормативними документами, скільки високою підготовленістю педагогів, передусім їхньою розвиненою комунікативною культурою [94].

Завдяки науковим працям відомих галицьких педагогів значно поглибилися уявлення про ідеальний образ учителя національної школи, який вирізняється високим рівнем комунікативної культури. Так, В. Пачовський називав учителів «жерцями відродження», «опорою школи», підкреслюючи їхню відповідальність за формування громадянства й нації через виховання молодого покоління засобами ефективної взаємодії та постійного самовдосконалення. Ю. Дзерович серед основних ознак педагогічної майстерності виокремлював природні здібності до педагогічної діяльності, накопичений досвід, сформованість професійно важливих якостей, зокрема комунікативних.

Погляди зарубіжних і вітчизняних мислителів, педагогів та громадських діячів попередніх епох свідчать про поступове формування в суспільній свідомості усвідомлення винятковості педагогічної праці. Визначалися її моральні орієнтири, стандарти та цінності, які розглядалися через призму культури, духовності, соціальної відповідальності та гармонійного поєднання особистісних рис із набутими комунікативними компетенціями.

Ідеї та концепції класичної педагогічної спадщини заклали фундамент для розвитку комунікативної культури вчителя, хоча не були позбавлені певних обмежень і суперечностей. Особливу увагу привертає трактування педагогічної діяльності як своєрідної місії, що потребує гуманістичного ставлення до дітей, любові до них і високого рівня комунікативної культури, а не лише виконання службових обов’язків чи професійних функцій (Я. Чепіга, Г. Ващенко, Т. Лубенець).

Результатом подальших теоретичних досліджень, упровадження новаторських підходів і технологій у підготовку педагогічних кадрів стало формування продуктивних концепцій становлення професійної комунікативної майстерності вчителя-вихователя. У цих підходах наголошується, що педагогічна

освіта є особливим видом професійної підготовки, метою якої є не лише засвоєння знань, умінь і навичок, а й розвиток комунікативних якостей особистості майбутнього педагога.

Вагомий внесок у розроблення проблеми підготовки вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів зробив В. Сухомлинський. У його педагогічній системі простежується прагнення організовувати комунікативну взаємодію, виходячи не з позиції дорослого, а з позиції дитини, тобто здатність бачити ситуацію очима учнів. Учений наголошував, що недостатній рівень комунікативної культури вчителя ускладнює встановлення довірливих взаємин із дітьми та стримує їхній комунікативний розвиток. Запропонований ним системний підхід до формування особистості через спілкування передбачав три послідовні етапи: на першому здійснювалася комплексна оцінка індивідуальних комунікативних особливостей учня; на другому — на основі цієї оцінки визначалися принципи організації взаємодії з конкретною дитиною; на третьому — формувалася техніка довірливого спілкування [98].

У своїх працях В. Сухомлинський надавав комунікативній культурі педагога ключового значення у виховному процесі. У книгах «Сто порад учителеві», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Методика виховання колективу», «Народження громадянина» він змальовує образ учителя-гуманіста з розвиненими комунікативними якостями. Такий педагог характеризується любов'ю і повагою до дітей, доброзичливістю у взаємодії, вірою у творчий потенціал дитини, здатністю до емпатії та розуміння її внутрішнього світу, умінням поставити себе на місце вихованця, жити його інтересами, постійно вивчати його особистість. Важливими рисами також є прагнення до самоосвіти в галузі спілкування, широка ерудиція, уміння контролювати власний психоемоційний стан під час взаємодії, чіткість, образність і емоційність мовлення, натхненність працею, почуття гумору, спостережливість і висока комунікативна культура [98].

Вивчаючи та аналізуючи погляди педагогів-мислителів минулого на особистість вихователя і вчителя з високим рівнем комунікативної культури в навчально-виховному середовищі, ми виявили значну спільність у розумінні ключових вимог до такого педагога. Попри історичні, культурні та світоглядні відмінності, у працях представників різних епох простежується єдина ідея: ефективна педагогічна діяльність неможлива без глибоких знань про людину, розвинених комунікативних умінь і високих морально-професійних якостей.

Передусім наголошується на фундаментальній ролі знань як основи професійної комунікативної культури вчителя. Йдеться не лише про ґрунтовне володіння навчальною дисципліною, а й про «знання світу людей», розуміння природи учня, системність психолого-педагогічних уявлень про комунікацію, обізнаність у філософських, психологічних і педагогічних засадах спілкування. Важливими є знання індивідуальних особливостей дітей, їхніх вікових потреб, мотивів поведінки, а також методична освіченість у сфері педагогічної взаємодії. Такі підходи простежуються у працях від античності до новітнього часу — від Платона, Квінтіліана та Сократа до Я. Коменського, Ю. Дзеровича, М. Пирогова, В. Пачовського, І. Песталоцці, Г. Сковороди, К. Ушинського і Р. Штайнера, які підкреслювали необхідність системних знань як підґрунтя комунікативної культури педагога.

Не менш значущими визнаються практичні вміння й навички педагогічного спілкування. У працях мислителів різних епох акцентується здатність учителя навчати не примусом, а зацікавленням, розвивати здібності й почуття вихованців через діалог, викликати довіру, активізувати пізнавальну діяльність, впливати на емоційну сферу дитини засобами слова й особистісної взаємодії. Особливого значення надається умінню керувати дітьми без авторитарного тиску, організовувати їхнє життя, гру, навчання й працю, передавати знання доступно й переконливо, враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів, створювати атмосферу взаємної поваги і довіри. Важливою ознакою педагогічної майстерності визнається здатність до емпатії — прагнення зрозуміти внутрішній світ дитини й уміння поставити себе на її місце. Ці положення знаходять

підтвердження у працях Платона, Сократа, Квінтіліана, М. Монтеня, Т. Мора, Ф. Рабле, Е. Роттердамського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Гербарта, А. Дістервега, Я. Коменського, Р. Штайнера, К. Роджерса, А. Маслоу, В. Сухомлинського та багатьох інших учених і педагогів-практиків.

Поряд із знаннями та вміннями дослідники особливо підкреслюють роль професійно значущих особистісних якостей учителя. Серед них — висока моральність, гуманізм, любов до дітей, педагогічний такт, чуйність і доброзичливість у спілкуванні, терплячість, сумлінність, мудрість, скромність, наполегливість, упевненість у собі та здатність бути моральним прикладом для вихованців. Важливими визнаються також емпатія, здатність до співпереживання, повага до особистості дитини та її прав, альтруїзм, почуття гумору, спостережливість, комунікативні здібності й комунікативне мислення. Наголошується на необхідності прогнозувати поведінку партнерів у спілкуванні, будувати взаємодію на довірі й взаємоповазі, демонструвати людяність і відповідальність. Такі вимоги сформульовані у працях широкого кола мислителів і педагогів — від античних філософів до представників гуманістичної педагогіки XX століття, зокрема Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці, А. Дістервега, Я. Корчака, К. Ушинського, Г. Сковороди, Р. Штайнера, Х. Алчевської, П. Грабовського, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Т. Шевченка, І. Франка, М. Пирогова, В. Пачовського, Ю. Дзеровича, В. Сухомлинського та інших.

Отже, історико-педагогічний аналіз засвідчує, що упродовж століть сформувалося цілісне уявлення про педагога з високим рівнем культури комунікативної взаємодії як про особистість, яка поєднує глибокі знання, розвинені комунікативні вміння та високі морально-професійні якості. Саме така інтеграція забезпечує ефективність педагогічного спілкування, гуманістичний характер взаємодії з учнями та успішність навчально-виховного процесу загалом.

Педагогічні ідеї та погляд на особистість вчителя з високим рівнем комунікативної культури стали підґрунтям для сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових концепцій з проблем формування комунікативної культури молодших школярів у навчально-виховному середовищі школи.

Сучасна українська освіта потребує нового покоління вчителів початкової школи, здатних ефективно формувати комунікативну культуру молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Програма Нової української школи орієнтує на перехід від традиційних методів навчання до інноваційних підходів, що передбачають активне використання інтерактивних технологій для розвитку комунікативних компетентностей учнів, їхньої здатності до ефективної взаємодії та співпраці в сучасному інформаційному просторі [134].

З огляду на викладене доцільно здійснити аналіз державних нормативно-правових документів, що регламентують підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій у закладах вищої педагогічної освіти.

В оновленому Державному стандарті початкової освіти визначено вимоги до обов'язкових результатів навчання та сформованості комунікативних компетентностей здобувачів початкової освіти [65]. Початкова освіта в Україні спрямована на всебічний розвиток комунікативних здібностей учнів, становлення їхньої комунікативної культури та формування навичок ефективної взаємодії з урахуванням вікових і індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб. У цьому контексті одним із ключових завдань професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи є опанування інтерактивними технологіями навчання, які забезпечують результативне формування комунікативної культури молодших школярів.

Крім того, зміст Державного стандарту підкреслює важливість упровадження інтерактивних підходів для розвитку комунікативних компетентностей учнів. Визначальним чинником становлення комунікативної культури виступає практичний досвід здобувачів освіти, їхня активна участь у діалогічній взаємодії, яка реалізується через застосування інтерактивних методів навчання в різних освітніх середовищах (шкільному, сімейному) та в різноманітних комунікативних ситуаціях [61].

Під час розроблення цього нормативного документа було враховано необхідність формування нової дидактичної моделі освіти, заснованої на

інтерактивному підході до навчання. Очікуваним результатом такого підходу є виховання комунікативно компетентного покоління громадян, здатних до ефективного спілкування, конструктивної взаємодії та співпраці на демократичних засадах із урахуванням національних і загальнолюдських цінностей [199].

Зазначені положення орієнтують заклади вищої педагогічної освіти на цілеспрямовану підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій. Це становить одну з актуальних проблем сучасної освітньої системи, оскільки необхідно, по-перше, визначити сукупність інтерактивних технологій, найбільш ефективних для розвитку комунікативної культури учнів початкової школи, а по-друге, окреслити механізми підготовки майбутніх педагогів до їхнього професійного використання. Водночас «Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2025 року» визначає формування комунікативних компетентностей як одне з ключових завдань освіти, що безпосередньо впливає на якість її змісту.

Комунікативна культура розглядається як складна цілісна система комунікативних компетентностей, а також як досвід ефективної взаємодії й особистісної відповідальності у сфері спілкування здобувачів освіти [45]. Такий підхід до організації освітнього процесу зумовлює необхідність чіткого усвідомлення обсягу комунікативних компетентностей і володіння інтерактивними технологіями, якими має оволодіти випускник педагогічного закладу вищої освіти для результативного формування комунікативної культури молодших школярів у своїй професійній діяльності.

Концепція «Нова Українська школа» визначає необхідність формування у молодших школярів комунікативної культури як важливої складової всебічного розвитку особистості. Комунікативна культура передбачає здатність до діалогічного спілкування, співпраці, поваги до гідності інших людей, уміння висловлювати свої думки та приймати відповідальні рішення у процесі взаємодії [55]. У цих умовах сучасна школа потребує серйозного переосмислення підходів

до виховання молодших школярів та підвищення професійної майстерності вчителів у сфері формування комунікативної культури.

За новим стандартом вчитель початкової школи виконує широкий спектр функцій, серед яких особливе місце посідає створення комунікативного освітнього середовища, організація діалогічної взаємодії учнів, забезпечення та підтримка розвитку комунікативних умінь і навичок молодших школярів як в освітньому середовищі, так і в родині [57]. Розширення функціональних повноважень вчителя початкової школи пов'язане зі зростанням ролі комунікативної культури у підготовці дітей до майбутнього життя.

Розв’язання окреслених завдань значною мірою визначається рівнем готовності вчителя сучасної школи до формування комунікативної культури молодших школярів. Удосконалення професійної підготовки майбутнього педагога до виконання цього важливого завдання розглядається як один із ключових напрямів розвитку освіти, що відображено в Концепції розвитку педагогічної освіти [36, 64].

Отже, державні нормативні документи України у сфері освіти та виховання спрямовують заклади вищої педагогічної освіти на оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх фахівців із акцентом на формуванні їхньої готовності до розвитку комунікативної культури учнів початкової школи.

Учитель початкових класів організовує освітній процес відповідно до положень Концепції Нової української школи, у якій одним із провідних завдань визначено формування комунікативної культури молодших школярів шляхом застосування інтерактивних технологій навчання. Використання таких технологій забезпечує перехід від пасивного засвоєння інформації до активної взаємодії учнів, сприяє розвитку їхніх комунікативних умінь і ключових компетентностей.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти, компетентнісний підхід передбачає формування ключових компетентностей, зокрема комунікативної культури, через застосування інтерактивних методів навчання

[65]. Це вимагає від майбутніх учителів готовності використовувати сучасні педагогічні технології для досягнення освітніх результатів.

У мовно-літературній освітній галузі, що охоплює вивчення української мови, мов корінних народів і національних меншин, літератури та іноземних мов, інтерактивні технології відіграють важливу роль у формуванні комунікативної культури учнів.

Ключовим завданням є розвиток комунікативної культури молодших школярів за допомогою інтерактивних технологій, що передбачає набуття ними вмінь і навичок у різних видах діяльності: сприймати й критично осмислювати інформацію в умовах інтерактивної взаємодії; здійснювати усвідомлене читання та аналіз текстів різних типів із використанням інтерактивних методів; виражати власні думки й почуття, а також взаємодіяти з іншими в усній і письмовій формах та в режимі реального часу із застосуванням сучасних інтерактивних засобів.

Обов’язкові результати навчання здобувачів освіти в межах мовно-літературної освітньої галузі визначено в додатках 1–3 до Державного стандарту початкової освіти [65]. Досягнення високого рівня сформованості комунікативної культури молодших школярів значною мірою забезпечується використанням інтерактивних технологій, оскільки вони створюють умови для активного спілкування, діалогічної взаємодії та розвитку комунікативних умінь учнів початкової школи [178].

Сучасне суспільство потребує такої моделі міжособистісної взаємодії, яка, попри різноманітність поглядів і позицій, базується на принципах діалогу, співробітництва та співтворчості. Водночас майбутні педагоги не завжди готові будувати взаємини з учнями на засадах діалогічного спілкування, використовувати діалог як основну форму взаємодії, навчання й розвитку комунікативної культури особистості школяра.

Останніми роками у системі вищої педагогічної освіти відбулися істотні трансформації, що стосуються структури закладів вищої освіти, змісту підготовки та освітніх технологій. Загалом ці зміни спрямовані на формування нової моделі педагогічної освіти, здатної підготувати вчителя сучасного типу —

фахівця, готового до професійної самореалізації не лише в традиційній ролі педагога, а й у ширшому соціальному контексті взаємодії «людина — суспільство — людина».

Упродовж останнього часу з’явилася значна кількість науково-теоретичних і методичних праць, у яких досліджується сутність поняття «комунікативна культура» та специфіка її формування в молодшому шкільному віці. Численні дослідження, присвячені підготовці майбутніх учителів до розвитку комунікативної культури молодших школярів, засвідчують високий науковий інтерес до цієї проблеми, оскільки комунікативна культура розглядається як одна з ключових характеристик особистісного становлення дитини молодшого шкільного віку [12, с. 14].

По-перше, формування комунікативної культури в молодшому шкільному віці є фундаментом для подальшого успішного навчання та соціалізації дитини. Молодші школярі мають навчитися працювати в команді, розуміти точку зору інших, конструктивно вирішувати конфлікти, висловлювати свої думки зрозуміло для оточуючих. Крім цього, важливо вміти працювати з інформацією, використовуючи різні комунікативні стратегії, публічно представляти результати своєї роботи, позитивно будувати взаємовідносини з однокласниками та дорослими.

По-друге, якщо визначити основну суть початкової освіти як розвиток практичних умінь і навичок, необхідних дитині для досягнення успіху в особистому та навчальному житті, то однією з найважливіших є комунікативна культура.

Готовність педагога до формування комунікативної культури молодших школярів проявляється не тільки в рішенні професійних задач, але і в тому, яким чином вчитель організовує освітній процес, створює умови для розвитку комунікативних здібностей учнів. В кінцевому результаті від вчителя залежить, чи буде в класі створена сприятлива атмосфера для спілкування, чи виступить учень в ролі активного суб'єкта комунікації, чи усвідомить себе повноцінною особистістю, здатною до ефективної взаємодії з оточуючими. [35, с. 255].

Приймаючи до уваги існуючу проблему підготовки майбутніх вчителів до формування комунікативної культури молодших школярів, слід визнати за доцільне необхідність цілеспрямованої підготовки майбутнього вчителя початкових класів, який володіє не лише методикою викладання предметів, а й знає особливості формування комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку, самостійно вибирає ефективні методи та прийоми роботи, активно використовує в своїй діяльності сучасні педагогічні технології, що сприяють розвитку комунікативних умінь молодших школярів, відповідаючи вимогам сучасної школи.

1.3 Психолого-педагогічні особливості формування комунікативної культури у дітей молодшого шкільного віку засобами інтерактивних технологій.

Молодший шкільний вік є відповідальним етапом не лише в опануванні навчальної діяльності, а й у становленні ключових особистісних якостей дитини, що відображають її ставлення до самої себе, інших людей та різних видів діяльності. Для пояснення закономірностей особистісного розвитку в певні вікові періоди психологи широко застосовують поняття соціальної ситуації розвитку, запроваджене Л. С. Виготським.

Проблема формування комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку є надзвичайно актуальною для сучасної педагогіки й психології, оскільки саме в цей час закладаються передумови успішної соціалізації, ефективного навчання та гармонійного особистісного становлення. У зв’язку з цим доцільно розглянути різні аспекти цієї проблеми більш детально.

Комунікація виступає однією з провідних форм активності молодшого школяра, без якої неможливі ні його пізнавальна діяльність, ні осмислення власних дій, ні результативна взаємодія з оточенням. Вона передбачає інтерактивні взаємини як між самими дітьми, так і між дітьми та дорослими.

Результати численних досліджень свідчать, що ефективність розумової діяльності, загальна життєва успішність і навчальні досягнення учнів початкової школи значною мірою залежать від рівня їхніх комунікативних умінь і сформованості комунікативної культури.

У широкому значенні комунікація (від лат. communico — спілкуюся, поєдную) розглядається як процес взаємодії людей, що здійснюється через отримання, передавання та обмін інформацією. Для дітей молодшого шкільного віку цей процес має особливе значення, адже вони постійно включені в різноманітні ситуації спілкування під час навчання, у перервах, позакласній діяльності та повсякденному житті.

К. Пономарьова зазначає, що комунікація в різних формах супроводжує кожен прояв життєдіяльності дитини. Вона відбувається на основі знакових систем, насамперед мовних, які засвоюються в процесі навчання та закріплюються в індивідуальній і колективній пам’яті [47]. Саме опанування таких систем є одним із найважливіших завдань розвитку молодшого школяра.

На думку Є. Коротаєвої [26], у сучасній освіті формування комунікативної культури визначається як одне з пріоритетних завдань. Особливої значущості воно набуває саме в молодшому шкільному віці, коли діти активно опановують навички спілкування та співпраці з однолітками, вчаться взаємодіяти з дітьми різного віку й дорослими у різноманітних соціальних ситуаціях.

Молодший шкільний вік вважається сензитивним періодом для розвитку комунікативних умінь. У цей час відбувається перехід від егоцентричного мовлення до соціалізованого, формується здатність враховувати позицію співрозмовника, розвиваються навички ведення діалогу й полілогу, удосконалюються різні види мовленнєвої діяльності.

Ю. В. Косенко визначає комунікативну діяльність як систему послідовних дій, кожна з яких спрямована на розв’язання конкретного комунікативного завдання і становить окремий етап досягнення мети спілкування. Для молодших школярів така діяльність є складним багатокомпонентним процесом взаємодії,

що включає вербальні й невербальні засоби, емоційні прояви та врахування ситуаційного контексту спілкування [27].

Структура комунікативної діяльності молодших школярів включає:

- мотиваційно-потребнісний компонент (бажання спілкуватися, потреба у визнанні, увазі, дружбі);
- когнітивний компонент (знання про норми спілкування, правила етикету, способи побудови висловлювань);
- операційно-діяльнісний компонент (уміння вступати в контакт, підтримувати розмову, слухати, висловлювати думки);
- емоційно-вольовий компонент (здатність керувати емоціями, долати бар'єри спілкування, виявляти емпатію);
- рефлексивний компонент (усвідомлення власної комунікативної поведінки, самооцінка комунікативних навичок).

А. Максимова визначає поняття «комунікація» як специфічний вид діяльності, що зумовлений системою соціально значущих норм, оцінок, зразків і правил спілкування, прийнятих у конкретному суспільстві [35].Для дітей молодшого шкільного віку опанування цих норм відбувається не лише під час спеціально організованого навчання, а й у процесі наслідування, спостереження та безпосередньої взаємодії з оточенням. Дослідниця підкреслює, що комунікація передбачає передавання інформації від однієї особи до іншої відповідно до соціально встановлених правил і стереотипів, які поступово засвоюються та переходять у внутрішній план діяльності дитини.

М. Каган розглядає комунікацію як акт спілкування, спрямований на обмін інформацією. На його думку, спілкування може мати різні форми — матеріальну, практичну, духовну чи інформаційну, тоді як комунікація передусім пов’язана з передаванням повідомлень [24]. Для молодших школярів важливо навчитися користуватися різноманітними способами взаємодії, адже саме це забезпечує їх успішну адаптацію до умов шкільного життя.

А. Богуш і Н. Гавриш наголошують на важливості розмежування понять «спілкування» і «комунікація» для повноцінного становлення комунікативної

діяльності дітей. Як зазначають автори, міжособистісна взаємодія та комунікація — це взаємопов’язані процеси сприйняття і передавання вербальної інформації, що здійснюються як безпосередньо, так і за допомогою різних засобів, і разом утворюють єдину систему комунікативної діяльності [5]. У молодшому шкільному віці діти поступово навчаються поєднувати ці процеси, що виступає важливою передумовою їхнього соціального становлення та успішної взаємодії з оточенням.

Отже, комунікація в контексті молодшого шкільного віку є складним процесом обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями, досвідом) між дитиною та її соціальним оточенням, що здійснюється за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання, отримання та осмислення інформації, а також встановлення й підтримання соціальних зв’язків.

У поданих визначеннях процес комунікації трактується через спілкування як ширшу наукову категорію. Водночас процес комунікації забезпечує дитині молодшого шкільного віку здатність адаптуватися до різних умов навколишнього середовища - шкільного колективу, нових соціальних ролей, навчальних вимог, що дозволяє бути компетентним у різних сферах життєдіяльності. Звідси випливає, що серед існуючих компетентностей молодшого школяра комунікативна посідає чільне місце і забезпечує дитині стабільність міжособистісної взаємодії, психологічне благополуччя, успішність у навчанні.

Комунікативна культура молодшого школяра виконує низку важливих функцій:

- адаптивну (допомагає дитині пристосуватися до нових умов шкільного життя);
- пізнавальну (забезпечує засвоєння нових знань через спілкування з учителем та однокласниками);
- регулятивну (дозволяє впорядковувати власну поведінку та взаємодію з іншими);
- емоційно-експресивну (сприяє вираженню почуттів, емоційному контакту з оточуючими);

- соціалізуючу (забезпечує входження дитини в соціум, засвоєння соціальних норм);
- ідентифікаційну (допомагає усвідомити себе як члена певної спільноти, сформувати образ «Я»).

Комунікативна культура становить підґрунтя практичної діяльності молодшого школяра як у навчальному процесі, так і поза ним. Насамперед вона охоплює комплекс знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання різноманітних навчальних завдань, ефективної взаємодії в групі та активної участі у спільній діяльності колективу. У науковому дискурсі словосполучення «комунікативна культура» вперше почало використовуватися в межах соціальної психології, де його трактують як здатність особистості встановлювати й підтримувати значущі міжособистісні контакти за наявності відповідних внутрішніх ресурсів — знань, умінь і досвіду спілкування. Для дітей молодшого шкільного віку розвиток таких ресурсів є одним із ключових завдань освітнього процесу та виховної роботи, оскільки саме вони забезпечують успішну соціальну адаптацію і повноцінну участь у різних видах діяльності.

Дану категорію досліджували численні вчені, пропонуючи різні підходи до розуміння комунікативної культури молодших школярів. Зокрема, О. Кузьміна визначає комунікативної культури як вагому складову загальної компетентності дитини, що дозволяє здійснювати ефективне спілкування, реалізовувати толерантність у взаємодії з різними людьми, забезпечувати особистісну реалізацію в різних сферах життєдіяльності [32].

Комунікативна культура, на думку Є. Коротаєвої, не є вродженою здатністю, а формується в процесі набуття соціально-комунікативного досвіду дитини [26]. Це особливо важливо розуміти педагогам та батькам молодших школярів, оскільки підкреслює роль цілеспрямованого педагогічного впливу на розвиток комунікативних навичок.

Комунікативно-соціальний досвід молодшого школяра включає:

- досвід рольової комунікації (учень-вчитель, учень-учень, дитина-дорослий);

- досвід ситуативного спілкування (на уроці, на перерві, у їдальні, у гуртку);
- досвід використання різних форм мовлення (монолог, діалог, полілог);
- досвід емоційної комунікації (висловлювання почуттів, розуміння емоцій інших);
- досвід конфліктної та кооперативної взаємодії;
- досвід комунікації в різних середовищах (реальному та віртуальному).

У педагогічному процесі учасниками спілкування є вчитель і учні, які вступають у рольові відносини при вирішенні завдань навчання і виховання. Ці відносини характеризуються певною асиметрією, але водночас мають бути діалогічними, суб'єкт-суб'єктними, що сприяє розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку.

Н. Соняк, аналізуючи зміст комунікативної культури молодших школярів, підкреслює, що вона постає як інтегральна здатність особистості до здійснення комунікативної діяльності, яка виявляється в умінні усно й письмово передавати власні думки та почуття в різноманітних ситуаціях спілкування — під час навчання (відповіді на уроці, участь в обговореннях, презентаціях), у повсякденному житті (спілкування з членами родини, ровесниками), а також у культурній сфері (участь у заходах, екскурсіях тощо). Важливим складником цієї здатності є уміння логічно, послідовно й переконливо пояснювати факти, а також наявність мотиваційно-ціннісної основи комунікації [53].

На думку Г. Селевка та А. Бараннікова, комунікативна культура молодшого школяра виявляється через сформованість умінь вступати у взаємодію з іншими людьми — ініціювати контакт, звертатися з проханням або пропозицією, бути зрозумілим для співрозмовника завдяки чіткому формулюванню думок і використанню доступних мовних засобів. Не менш важливими є здатність брати участь у колективному обговоренні, висловлювати власну позицію та аргументувати її, а також уміння уважно слухати співрозмовника, сприймати інформацію й розуміти точку зору іншого [51].

Ю. Ємельянов розглядає комунікативну культуру дітей молодшого шкільного віку як здатність до ситуативної адаптації та поступового оволодіння як вербальними, так і невербальними засобами соціальної поведінки [27]. Для дітей цього віку важливо навчитися:

- розпізнавати комунікативну ситуацію і її вимоги;
- обирати відповідну стратегію спілкування;
- використовувати різні засоби комунікації (слова, жести, міміку, інтонацію);
- коригувати свою поведінку залежно від реакції співрозмовника;
- долати комунікативні бар'єри (сором'язливість, страх помилки).

Міру комунікативної культури молодшого школяра можна визначити як ступінь успішності його комунікативних дій, здатність досягати поставлених комунікативних цілей (домовитися про гру, отримати потрібну інформацію, переконати однокласників), справляти позитивне враження на оточуючих.

Г. Трофімова трактує комунікативну культуру молодшого школяра як здатність до спілкування і взаємодії, що проявляється в умінні дитини використовувати як вербальні, так і невербальні засоби комунікації. Дослідниця розглядає її як інтегративну властивість особистості, яка забезпечує доцільну взаємодію з іншими людьми відповідно до рівня власного розвитку, ґрунтуючись на гуманістичних якостях — доброзичливості, щирості, чуйності, емпатії, здатності до рефлексії — та з урахуванням індивідуальних комунікативних можливостей співрозмовника [59].

Гуманістична спрямованість комунікативної культури молодших школярів передбачає:

- повагу до співрозмовника незалежно від його статусу, успішності, зовнішності;
- здатність до емпатії, розуміння почуттів іншої людини;
- толерантність до інакшості, прийняття різноманітності;
- чесність і щирість у спілкуванні;
- відповідальність за свої слова та дії;

- готовність до взаємодопомоги та підтримки.

Комунікативна культура визначається як оволодіння складними навичками спілкування, формування позитивних умінь у нових соціальних структурах, знання культури спілкування, норм і обмежень у комунікації, а також знання звичаїв, етикету, традицій, дотримання правил ввічливості та вихованості, орієнтація в комунікативних засобах [23]. Для молодших школярів це передбачає поступове засвоєння культурних норм спілкування, прийнятих у суспільстві.

Л. Орбан-Лембрик зауважує, що комунікативна культура молодшого школяра - це поєднання різних видів знань (про мову, про норми спілкування, про себе, про інших), умінь (слухати, говорити, читати, писати) і навичок (автоматизованих способів комунікативної поведінки), за допомогою яких дитина має можливість орієнтуватися в різних ситуаціях, будувати міжособистісні відносини, приймати доцільні рішення і досягати своїх комунікативних цілей [43].

Т. Сєрих визначає комунікативну культуру як сукупність внутрішніх ресурсів дитини, необхідних для ефективного спілкування в різних ситуаціях особистісної комунікації [57]. Для молодшого школяра це насамперед ситуації навчальної взаємодії: уроки, позакласні заходи та спільні проєктні активності.

Комунікативна культура має як загальнолюдські інваріантні характеристики (здатність до діалогу, розуміння іншого, емпатія), так і характеристики, культурно та історично зумовлені (специфічні форми ввічливості, правила етикету, комунікативні традиції).

Ю. Косенко трактує комунікативну культуру молодшого школяра як здатність дитини до спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо), яка являє собою якість особистості, придбану в процесі природної комунікації та спеціально організованого навчання [27].

Комунікативна культура дозволяє молодшому школяру успішно реалізовувати спілкування, а саме:

- сприймати і розуміти іншу людину (її слова, наміри, емоції);

- приймати інформацію (слухати, читати, дивитися);
- передавати інформацію (говорити, писати, показувати);
- осмислювати інформацію (аналізувати, порівнювати, узагальнювати);
- регулювати відносини (домовлятися, вирішувати конфлікти, співпрацювати);
- впливати на інших (переконувати, мотивувати, надихати);
- виражати себе (демонструвати свою індивідуальність, творчість).

Як зазначає Ю. Вторнікова, сформованість комунікативної культури молодшого школяра передбачає усвідомлення дитиною [12]:

- уміння вступати в контакт з різними людьми (однолітками, старшими, молодшими, знайомими та незнайомими) з урахуванням їхніх вікових і соціокультурних особливостей;
- власних можливостей у розумінні норм і цінностей інших людей, поваги до їхніх поглядів та традицій;
- здатності об’єктивно сприймати навколишній світ без упереджень і стереотипів;
- власних потреб у спілкуванні (потреба в дружбі, визнанні, належності до групи) та ціннісних орієнтацій;
- готовності сприймати нове у зовнішньому середовищі (нових людей, нові ситуації, нові форми взаємодії);
- власних почуттів і психічних станів у різних комунікативних ситуаціях (радість від спілкування, тривога перед виступом, образа від непорозуміння);
- здатності правильно оцінювати співрозмовника як особистість, розуміти його настрій, наміри та можливості;
- значущості мовного розвитку, що забезпечує точне передавання і адекватне сприйняття інформації під час спілкування;
- необхідності постійного вдосконалення комунікативних навичок для ефективної взаємодії з оточуючими.

Комунікація є однією з ключових форм активності особистості, без якої неможливі її діяльність, пізнання, рефлексія та взаємодія з оточенням. Цей процес характеризується інтерактивними взаємовідносинами між людьми. Більшість досліджень свідчать, що продуктивність пізнавальної та розумової діяльності, а також загальна життєздатність людини значною мірою залежать від її здатності до спілкування та рівня сформованості комунікативної культури.

У загальному розумінні комунікація (від лат. *communico* — зв'язок, спілкування) визначається як ознака конструктивної взаємодії людей у процесі обміну та отримання інформації.

На думку К. Пономарьової, комунікація в різних її проявах супроводжує кожен акт життєдіяльності людини як соціальної істоти. Вона здійснюється за допомогою певних знакових систем, передусім природної мови, що сформувалися в межах конкретної людської спільноти та зберігаються як в індивідуальній, так і в колективній пам'яті [47].

Є. Коротаєва зазначає, що в сучасній освітній системі формування комунікативної культури розглядається як одне з пріоритетних завдань. Йдеться передусім про розвиток комунікативної культури у процесі спілкування та співпраці з однолітками, а також з дітьми старшого й молодшого віку [26].

Ю. В. Косенко визначає комунікативну діяльність як послідовність взаємопов'язаних дій, кожна з яких спрямована на розв'язання певного завдання і виступає окремим етапом на шляху до досягнення мети спілкування. Таким чином, комунікація постає як складний багатоканальний феномен міжособистісної взаємодії [27].

А. Максимова пропонує розглядати комунікацію як специфічний вид діяльності, зумовлений системою соціально значущих норм, оцінок, зразків і правил спілкування, прийнятих у суспільстві. Дослідниця підкреслює, що в процесі комунікації інформація передається від однієї особи до іншої відповідно до усталених соціальних норм і стереотипів [35].

А. Богуш і Н. Гавриш акцентують на необхідності чіткого розмежування понять «спілкування» і «комунікація» для повноцінного розвитку комунікативної

діяльності. За їхніми словами, міжособистісна взаємодія та комунікація пов’язані з процесами сприйняття й передавання вербальної інформації — як безпосередньо, так і опосередковано через засоби масової інформації — і є складовими єдиного комунікативного процесу [5].

Отже, комунікацію можна визначити як процес обміну інформацією — фактами, ідеями, поглядами, емоціями — між двома або більше учасниками взаємодії, який здійснюється за допомогою вербальних і невербальних засобів з метою передавання та отримання повідомлень.

Як показує аналіз наведених визначень, комунікація зазвичай розглядається через поняття спілкування як більш широку наукову категорію. Водночас саме комунікативні процеси забезпечують людині можливість адаптуватися до різноманітних умов соціального середовища, що сприяє її компетентності та ефективному функціонуванню в різних сферах життєдіяльності.

Комунікативна культура дає змогу реалізовувати спілкування, тобто сприймати й розуміти іншого, приймати, передавати та осмислювати інформацію, а також виступає регулятором подальших взаємин між людьми.

Дослідники підкреслюють, що культура формується суспільством, а рівень його розвитку безпосередньо зумовлений культурним рівнем окремих членів. Водночас простежується тісний зв’язок між культурою та процесами саморозвитку й самовдосконалення особистості. Соціалізацію підростаючого покоління доцільно розглядати як безперервне засвоєння культурних надбань, у межах якого освіта виступає системою послідовних дій, методів і засобів, спрямованих на передавання культурного досвіду від одного покоління до наступного.

На нашу думку, варто звернутися до позиції І. Тимченко, яка трактує комунікативну культуру як цілісну систему поглядів і поведінкових дій, що утворюють певну модель орієнтацій особистості, необхідних для реалізації її потреб у самовираженні та досягнення поставлених цілей у процесі взаємодії з іншими людьми.

С. Безклубенко наголошує, що феномен комунікативної культури доцільно розглядати у трьох взаємопов'язаних вимірах: по-перше, як окрему комунікативну ситуацію; по-друге, як системоутворювальний і інтеграційний чинник; по-третє, як один із галузевих аспектів культури поряд із художньою, естетичною, інформаційною та іншими її видами [17]. Дослідник зазначає, що термін «комунікативна культура» увійшов до наукового обігу на початку 1990-х років, коли в дослідженнях педагогічного спілкування почали активно виділяти культурологічний аспект комунікації.

Комунікативна культура молодших школярів є інтегрованим утворенням, що передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та здатність ефективно їх використовувати у процесі спілкування. Основою її формування є розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь, які забезпечують успішну взаємодію дитини в різноманітних життєвих ситуаціях.

Багато наукових досліджень психологів та лінгводидаків присвячено вивченню засобів формування комунікативної культури та комунікативних умінь учнів різного віку (Л. Виготський, О. Савченко, Т. Тоцька, А. Каніщенко, І. Голковська, Т. Шелехова та ін). Вчені стверджують, що комунікативний розвиток дитини відбувається паралельно з розвитком мислення і є творчим, складним процесом [36, с.13].

Це дає розуміння того, що формування комунікативної культури базується на знаннях про мову та комунікативних уміннях, здобутих на практичних заняттях із використанням інтерактивних технологій. Тому в процесі формування комунікативної культури важливими є: визначення змісту комунікативних завдань; підбір навчального матеріалу; застосування інтерактивних методів навчання.

Комунікативна культура молодшого школяра – це комплексне поняття, що включає звукову культуру мовлення та відповідність орфоепічним стандартам, граматичну правильність, постійне збагачення словникового запасу, а також уміння ефективно взаємодіяти в різних комунікативних ситуаціях.

На думку М. Пентилюк, коли учні усвідомлюють лексичне та граматичне значення мовних одиниць, тоді відбувається розвиток їхньої комунікативної культури [45, с.50].

О. Савченко пояснює, що за умови вдало підібраних методів навчання, зокрема інтерактивних технологій, та відповідної методичної організації процесу, відбувається успішне формування комунікативних умінь, починаючи з першого класу. Це призводить до вміння слухати і розуміти почуте, висловлювати свої думки та почуття, вести діалог та полілог [50, с.129].

Ми поділяємо позицію дослідників, які розглядають комунікативну культуру здобувача початкової освіти як інтегроване особистісне утворення, що поєднує теоретичну та практичну готовність, а також здатність молодшого школяра брати активну участь у процесі спілкування. Така культура забезпечує результативність комунікації та створює умови для творчої самореалізації дитини.

На різних етапах становлення особистості комунікативна культура має певні орієнтовні показники сформованості. У системі початкової освіти особлива увага приділяється формуванню її основ, що проявляються у здатності отримувати й передавати інформацію, налагоджувати взаємодію, адекватно сприймати співрозмовника та досягати взаєморозуміння [43].

Важливим проявом комунікативної культури учня початкової школи є вміння ефективно спілкуватися з людьми різного віку та соціального статусу, усвідомлювати зміст почутої або прочитаної інформації й відтворювати її, чітко, логічно та грамотно висловлювати власні думки усно й письмово, а також доречно використовувати мовні засоби в різних навчальних і життєвих ситуаціях [68].

Одним із ключових компонентів комунікативної культури є здатність до продуктивної усної взаємодії з іншими людьми. Це передбачає сформованість умінь сприймати, аналізувати, трансформувати та оцінювати усну інформацію, а також застосовувати її в різноманітних комунікативних ситуаціях з урахуванням

віку та статусу співрозмовників, використовуючи як діалогічні, так і монологічні форми мовлення для досягнення освітніх і життєвих цілей [80].

Особливістю сучасних здобувачів початкової освіти є те, що їхнє становлення відбувається в умовах інформаційного суспільства. Аналіз результатів досліджень українських психологів (Л. Кондратенко, Л. Манілова) свідчить, що раннє занурення дітей в електронний інформаційний простір зумовлює низку освітніх труднощів, серед яких можна виокремити такі [102]:

— зменшення обсягу слухової пам'яті, що ускладнює запам'ятовування поезій, відтворення інформації, сприйнятої на слух або прочитаної;

— уповільнений розвиток децентрації: діти зосереджуються переважно на власних потребах і бажаннях, демонструють дратівливість або агресивність у разі відволікання від цифрових пристроїв, мають труднощі у встановленні дружніх взаємин і часто прагнуть розв'язувати конфлікти силовими способами;

— погіршення здатності до концентрації уваги, що ускладнює зосередження на деталях розповіді чи завдання;

— поширення так званого кліпового мислення, яке ускладнює послідовне й логічне конструювання висловлювань та зв'язного тексту;

— зниження рівня аналітико-синтетичного мислення, що проявляється у труднощах аналізу та осмислення інформації;

— нездатність працювати з великими за обсягом текстами, оскільки діти звикають до коротких повідомлень і фрагментарної інформації;

— схильність до багатозадачності, тобто одночасного виконання кількох видів діяльності без належної концентрації на жодному з них, наприклад читання під музичний супровід;

— підвищення здатності оперувати об'єктами у двовимірному просторі поряд зі зниженням орієнтації у тривимірному середовищі.

Психічний розвиток та рівень інтелектуальних можливостей здобувачів початкової освіти на різних вікових етапах безпосередньо впливають на ефективність формування комунікативної культури. Зокрема, учні 1–2 класів здебільшого характеризуються мимовільним і фрагментарним сприйманням. У

них ще недостатньо розвинена здатність до диференціації, через що вони часто не можуть виокремлювати суттєві ознаки об’єктів, зосереджуються на другорядних деталях і плутають подібні, але не ідентичні предмети та їхні властивості [102].Водночас сприймання дітей цього віку є яскравим, емоційно насиченим, а самі школярі виявляють високу готовність до отримання нових вражень, що має бути враховано під час організації дослідження та освітнього процесу.

При формуванні складників комунікативної культури слід враховувати, що в молодших школярів переважає наочно-образна пам’ять. Вони легше засвоюють конкретні події, предмети та факти, ніж абстрактну або словесну інформацію. Найміцніше в пам’яті закріплюється той матеріал, який активно використовується під час навчання та пов’язаний з особистими інтересами й потребами дітей [136]. Учні 1–2 класів часто не здатні довго зосереджуватися на нецікавому або незрозумілому матеріалі, швидко втомлюються й відволікаються. Підтримання уваги можливе насамперед через інтерес, що забезпечується використанням яскравої наочності, ігрових прийомів, посильних завдань, доступних і захопливих текстів різних типів, стилів і жанрів, а також інтерактивних методів навчання [108]. Разом із тим упродовж усього молодшого шкільного віку пізнавальні процеси дітей зазнають істотних змін, що необхідно враховувати під час розвитку комунікативних умінь.

У 3–4 класах характер сприймання поступово змінюється: воно стає більш цілеспрямованим, керованим і диференційованим. Діти навчаються порівнювати об’єкти, визначати їхні істотні характеристики, відокремлювати головне від другорядного. Завдяки цьому учні старших класів початкової школи значно краще розуміють фактичний зміст текстів, можуть виокремлювати найважливіші ознаки предметів, здійснювати порівняння й узагальнення [106].

У цей період відбуваються зміни у сфері уваги. Якщо раніше переважала мимовільна увага, спрямована на нові, яскраві чи незвичні стимули, то в 3–4 класах поступово формується довільна увага. Її розвиток можливий за умов створення сприятливого освітнього середовища для цілеспрямованої діяльності,

коли учні здатні самостійно визначати завдання та прагнути до їх виконання. Перехід від виконання інструкцій дорослого до реалізації власних цілей супроводжується зростанням самоконтролю та зменшенням зовнішнього контролю з боку педагога [107].

До завершення молодшого шкільного віку відбувається інтенсивний розвиток логічної та комунікативної функцій мовлення, зростає його довільність і рефлексивність. Учні набувають здатності будувати зв'язні логічні висловлювання. Поряд із розповідним і описовим мовленням формується вміння міркувати, висловлювати власні судження та обґрунтовувати їх, що свідчить про якісні зміни у становленні комунікативної культури дитини [47].

У школі формується загальний розвиток дитини та проходить підготовчий етап до пристосування до дорослого життя. Щоб оцінити загальний розвиток учня, достатньо придивитися до точного, осмисленого висловлення ним власної думки.

Означений аналіз наукових концепцій та підходів до визначення комунікативної культури дає змогу констатувати, що вона в першу чергу виступає засобом соціалізації людини. саме тому із впевненістю можна стверджувати, що вона набуває особливого значення у період приходу до школи, коли дитина проходить новий етап своєї соціалізації та адаптації до нових вимог суспільства.

Навчання на початковому етапі шкільної освіти дає змогу дитині усвідомити нову соціальну роль і включитися в навчальну діяльність, яка набуває для неї суспільної значущості. Саме в цей період у більшості дітей формуються передумови становлення важливих соціальних якостей, що забезпечують успішну адаптацію до життя в колективі та суспільстві загалом.

У молодшому шкільному віці здатність самостійно оцінювати правильність власних дій і вносити необхідні корективи в процесі їх виконання розвивається поступово протягом усього періоду навчання в початковій школі. Формування комунікативної культури учнів як під час уроків, так і в позаурочній діяльності значною мірою сприяє розв'язанню соціальних проблем дитячого

середовища. У сучасних умовах це постає як актуальне й важливе завдання професійної діяльності кожного вчителя початкових класів.

За твердженням Л. Виготського, нові форми поведінки спочатку виникають у процесі спільної діяльності дитини з дорослим, який надає їй засоби організації цієї діяльності, і лише згодом вони інтеріоризуються та стають власним, самостійним способом дії дитини [13].

В даний час комунікативне цілепокладання в молодшому шкільному віці стає предметом формування комунікативної культури. Молодший школяр повинен вміти отримувати інформацію про питання, що їх цікавлять. В основі виникнення цієї мети лежить пізнавальний інтерес молодших школярів. Тобто метою комунікації стає інформаційний запит.

У молодшому шкільному віці учень виступає джерелом інформації, а не тільки споживачем. У цьому випадку метою комунікації є презентація або інформаційний обмін. Розвиваючись як особистість, молодший школяр стає самостійним, вільно обирає мету, спосіб і партнерів комунікації.

Аксіологічний компонент комунікативної культури молодшого школяра визначає сукупність цілей його комунікативної діяльності, тоді як інтерактивний компонент відображає готовність застосовувати набуті знання на практиці. В. Давидов підкреслює, що первинною формою існування теоретичного знання є спосіб дії. А. Асмолов зазначає, що вже в початковій школі специфічні дії та операції для кожного навчального предмета мають доповнюватися універсальними навчальними діями [8].

С. Батирєва стверджує, що комунікативну культуру молодших школярів слід розуміти як здатність і готовність дитини молодшого шкільного віку здійснювати міжособистісну і міжкультурну комунікацію [3]

У свою чергу К. Зайцева стверджує, що молодший шкільний вік є оптимальним періодом для формування комунікативної культури, включаючи в себе навчання дитини поведінки в соціумі, освоєння мовних і комунікативних умінь, навичок розрізнення різних соціальних ситуацій [20].

У структурі комунікативної культури науковці виділяють наступні компоненти: особистісний, когнітивний, ціннісно-смисловий, емоційний і поведінковий.

Аналіз змісту кожного компонента комунікативної культури та визначення його ролі у розвитку молодшого школяра дає змогу зазначити, що когнітивний компонент охоплює знання про ціннісно-смислові аспекти спілкування, особистісні якості, які сприяють або, навпаки, ускладнюють взаємодію, а також про емоції та почуття, що супроводжують комунікативний процес, і про поведінкові прояви спілкування. Ці знання безпосередньо впливають на поведінку дитини, оскільки, навчаючись взаємодіяти з іншими, вона спостерігає за поведінкою значущих дорослих і однолітків, наслідує їхні моделі спілкування. Завдяки цьому дитина поступово усвідомлює особливості власного комунікативного стилю та має змогу його вдосконалювати.

Ціннісно-смисловий компонент пов’язаний із системою особистісних цінностей, які реалізуються у процесі взаємодії з іншими людьми. Саме ціннісні орієнтації визначають ставлення людини до себе та оточення, виконують регулятивну функцію в спілкуванні й надають йому індивідуального смислу. Для дитини цей рівень регуляції є особливо значущим. Наприклад, здатність звернутися до іншого з проханням залежить від внутрішніх переконань: якщо дитина вважає прохання проявом слабкості або залежності, вона уникатиме такого способу взаємодії; якщо ж боїться отримати відмову або переконана, що ніхто нікому нічого не винен, це також перешкоджатиме зверненню по допомогу.

Емоційний компонент комунікативної культури насамперед пов’язаний зі здатністю встановлювати позитивний психологічний контакт із співрозмовником, розпізнавати зміни його емоційного стану та адекватно на них реагувати. Саме емоційний фон визначає суб’єктивне відчуття комфортності або дискомфортності спілкування, його позитивне чи негативне забарвлення, що істотно впливає на ефективність взаємодії між людьми [23].Комунікативні вміння як елементи створюють комунікативну поведінку. Особливості кожного

компонента і рівень сформованості можуть вимірюватися, а також стати головним завданням для розвитку або корекції у дитини.

З цього випливає, що процес розвитку комунікативної культура у дитини молодшого шкільного віку буде успішним, якщо: в класі буде створена атмосфера доброзичливості; організована спільна діяльність на основі поваги, прийняття і самоприйняття; відбудеться взаємодія дітей з різними типами людей. Послідовна реалізація цих умов приведе до формування комунікативних знань, необхідних для успішної соціалізації.

Формування комунікативної культури молодших школярів потребує обов'язкового врахування психологічних особливостей розвитку дітей двох вікових мікроперіодів, що має відображатися у доборі дидактичних методів і прийомів, формах організації навчальної діяльності, а також у змісті навчально-методичного забезпечення освітнього процесу [33].

Комунікативна культура дитини молодшого шкільного віку передбачає сформованість умінь розпізнавати емоційні стани та переживання інших людей, а також здатність адекватно виражати власні емоції як словесними, так і невербальними засобами. Учень початкової школи має володіти базовими комунікативними навичками, серед яких — уміння сприймати й осмислювати інформацію, уважно слухати співрозмовника, взаємодіяти й співпрацювати з іншими, а також самостійно висловлювати власні думки.

Першокласники нерідко ще не здатні чітко й конкретно передати свої думки, почуття та переживання, що ускладнює встановлення повноцінного контакту між дитиною та дорослим. Водночас саме молодший шкільний вік є надзвичайно сприятливим для розвитку комунікативних умінь. Діти цього періоду відзначаються підвищеною чутливістю до мовних явищ, у них формується інтерес до осмислення власного мовленнєвого досвіду та розв'язання різноманітних комунікативних завдань [7].

Комунікативна культура має вагоме значення в освітньому процесі. По-перше, вона безпосередньо впливає на успішність навчання: наприклад, якщо учень соромиться відповідати перед класом або відчуває сильне хвилювання,

його виступ може бути гіршим за реальний рівень знань, що призводить до нижчої оцінки. Такий негативний досвід здатний надалі знижувати навчальну мотивацію та впевненість у власних силах. По-друге, рівень комунікативної культури значною мірою визначає успішність адаптації дитини до шкільного середовища та її емоційний стан у колективі. Адаптація до школи має як навчальний, так і соціально-психологічний вимір, адже дитина повинна пристосуватися не лише до нової діяльності, а й до нової системи міжособистісних взаємин. По-третє, комунікативна культура молодших школярів може розглядатися не тільки як умова ефективного навчання, а й як важливий ресурс для подальшого благополучного життя в дорослому суспільстві [1].

У структурі комунікативної культура дитини молодшого шкільного віку доцільно виокремити наступні компоненти: особистісний, когнітивний, ціннісно-смисловий, емоційний і поведінковий.

Якщо розглядати зміст кожного компонента та визначати його роль у формуванні комунікативної культури дитини молодшого шкільного віку, слід зазначити, що когнітивний компонент охоплює систему знань про ціннісно-смислову сутність спілкування, особистісні якості, які сприяють або перешкоджають ефективній взаємодії, емоції та почуття, що супроводжують комунікативний процес, а також поведінкові прояви спілкування. Саме ці знання формують основу усвідомленої комунікативної поведінки дитини та дають змогу орієнтуватися в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Ціннісно-смисловий компонент відображає систему цінностей, які актуалізуються у процесі спілкування. Особистісні цінності, що визначають ставлення дитини до себе й до інших людей, виконують регулятивну функцію, надаючи комунікації певного сенсу та спрямованості. Для молодшого школяра цей рівень регуляції є особливо значущим, оскільки саме в цьому віці формується моральна основа взаємодії, засвоюються соціальні норми та правила поведінки. Комунікативна культура дитини має ґрунтуватися на таких якостях, як упевненість у собі, оптимізм, доброзичливість, повага до інших, чесність, емоційна врівноваженість і стресостійкість. Хоча значна частина особистісних

рис закладається в дошкільному віці, у молодшому шкільному періоді можливе їх подальше формування та корекція [17].

Емоційний компонент комунікативної культури пов’язаний із встановленням і підтриманням позитивного психологічного контакту зі співрозмовником. Він передбачає здатність дитини помічати зміни емоційного стану партнера по спілкуванню, адекватно на них реагувати, виявляти емпатію та регулювати власні емоційні прояви. Саме емоційний фон визначає, чи буде взаємодія комфортною, довірливою та продуктивною, або ж напруженою і конфліктною.

Отже, аналіз наукових джерел дозволяє розглядати комунікативну культуру як інтегровану властивість особистості, що включає комунікативні здібності, вміння та навички міжособистісного спілкування, а також знання про правила комунікації. Сформована комунікативна культура забезпечує здатність успішно розв’язання комунікативних завдань — передавання інформації, встановлення та підтримання взаємин. Вона є необхідною умовою ефективного спілкування й представляє собою мотивований процес взаємодії між учасниками комунікації, що здійснюється на основі зворотного зв’язку та спрямований на досягнення конкретних життєвих цілей. При цьому комунікативна культура виступає базовою передумовою результативної взаємодії та значною мірою визначається рівнем сформованості комунікативної культури й структурою її основних компонентів.

Висновки до першого розділу

Аналіз філософських, психологічних і педагогічних джерел засвідчив, що проблема формування комунікативної культури особистості має міждисциплінарний характер і пов’язана з питаннями соціальної взаємодії, мовленнєвої діяльності, розвитку мислення та ціннісних орієнтацій. Установлено, що комунікативна культура молодших школярів розглядається як інтегративна якість особистості, яка охоплює мовленнєві, соціально-поведінкові,

емоційно-ціннісні та етичні компоненти та забезпечує ефективну взаємодію в освітньому середовищі.

З’ясовано, що формування комунікативної культури молодших школярів є важливим завданням сучасної початкової освіти, зумовленим суспільними викликами та вимогами освітніх стандартів. Визначено, що ефективність цього процесу значною мірою залежить від рівня професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, їх здатності організовувати педагогічну взаємодію на засадах партнерства, діалогу та співпраці.

Установлено, що інтерактивні технології навчання є дієвим засобом формування комунікативної культури молодших школярів, оскільки забезпечують активізацію пізнавальної діяльності, розвиток умінь спілкування, аргументації, співпраці та рефлексії. Доведено, що їх використання сприяє створенню сприятливого освітнього середовища, у якому кожен учень має можливість проявити власну активність і комунікативні здібності.

На основі узагальнення наукових підходів уточнено сутність поняття «підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів», яке розглядається як цілеспрямований, багатокомпонентний процес формування професійних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, необхідних для ефективної організації комунікативної діяльності учнів із застосуванням інтерактивних технологій.

Обґрунтовано методологічні підходи до дослідження (особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, системний, інтеграційний, синергетичний), які забезпечують цілісність і наукову виваженість процесу підготовки майбутніх учителів. Визначено, що їх комплексне застосування створює підґрунтя для ефективного формування готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності.

Визначено структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів, яка включає наступні компоненти: мотиваційний; змістовний, операційний. Кожен із них відображає

відповідні аспекти професійної підготовки та є підґрунтям для подальшого обґрунтування критеріїв і показників їх сформованості.

Отже, теоретичний аналіз проблеми дав змогу визначити концептуальні засади дослідження, уточнити понятійно-категорійний апарат і створити наукове підґрунтя для обґрунтування організаційно-педагогічних умов та моделювання процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, що розкрито в наступних розділах дисертації.

РОЗДІЛ 2. КОНСТРУЮВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1 Особливості професійної підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів є актуальною проблемою сучасної педагогічної освіти. Ця підготовка передбачає розвиток цілої низки специфічних компетентностей, що дозволяють ефективно організовувати освітній процес у Новій українській школі.

Комунікативна культура вчителя являє собою складну багатокомпонентну структуру, що включає культуру слухання, культуру мовлення та емоційну культуру. Педагогічна комунікація охоплює систему взаємопов'язаних контактів з учнями, батьками та колегами, а високий рівень комунікативної культури майбутнього вчителя стає запорукою успішного формування комунікативної культури у молодших школярів.

Важливою складовою професійної підготовки є розвиток перцептивних умінь – здатності правильно сприймати та інтерпретувати психічний стан і емоційні переживання вихованців. Це включає вміння "читати" невербальні сигнали (міміку, жести, рухи), аналізувати вербальні реакції учнів, швидко оцінювати педагогічні ситуації та коригувати власні дії на основі отриманої інформації.

Формування соціальної перцепції потребує розвитку педагогічної уважності – особливого ставлення до людей та спрямованості на розуміння їхнього психічного стану. Центральним механізмом розуміння особистості учня

є ідентифікація – здатність педагога ототожнювати себе з дитиною, співвідносити власні якості з особистісними характеристиками учня.

За концепцією Р. Кричевського, ідентифікація має три рівні: бажання слідувати значущому іншому, уподібнення у поведінці та характерологічних проявах, інтеріоризація позиції значущого іншого як регулятора власної поведінки. Ефективність цього процесу залежить від сукупності внутрішніх умов розвитку особистості педагога: віку, досвіду, індивідуально-психологічних особливостей.

У професійній підготовці надзвичайно важливим є розвиток емпатії — здатності відчувати та розуміти внутрішній світ іншої людини. Вона проявляється в двох формах: співпереживання, коли педагог переживає ті самі емоції, що й дитина, ототожнюючи себе з нею, та співчуття, коли власні почуття активуються під впливом емоційного стану учня.

Перцептивні навички педагога формуються разом із розвитком його особистості й включають:

- гостру здатність розпізнавати найтонші емоційні стани дітей і відчувати їхній зв’язок із конкретними педагогічними обставинами;
- поглиблене розуміння учнів через власний життєвий і професійний досвід, постійну рефлексію та аналіз педагогічних ситуацій, що дозволяє інтерпретувати емоції й потреби дітей максимально точно.

Комунікативна культура майбутнього вчителя неможлива без оволодіння діалогічним стилем педагогічного спілкування. Діалог у педагогічному контексті розуміється не лише як розмова між двома особами, а як обмін смислами, взаємне самовираження партнерів у спілкуванні.

Діалогічне педагогічне спілкування розглядається як форма професійної взаємодії, що відповідає принципам справжнього діалогу та ґрунтується на суб’єкт-суб’єктних відносинах між учителем і учнями. Саме така організація спілкування створює найбільш сприятливі умови для розвитку комунікативної культури молодших школярів, оскільки передбачає активну участь обох сторін освітнього процесу.

Сутність суб'єкт-суб'єктного підходу визначає ключові характеристики діалогічного педагогічного спілкування майбутніх учителів початкової школи в процесі формування комунікативної культури дітей. Передусім ідеться про *визнання рівноправності особистісних позицій, відкритість і довіру між партнерами взаємодії.* У роботі з молодшими школярами це означає прийняття дитини як активного учасника навчального процесу, здатного впливати на його перебіг. Така взаємодія реалізується через спільний пошук рішень, колективний аналіз комунікативних ситуацій, взаємне обговорення й корекцію помилок у спілкуванні за участю вчителя, учнів і, за потреби, батьків. Складність діалогічної моделі полягає в тому, що педагог не обмежується лише оцінюванням поведінки учня та наданням готових рекомендацій, оскільки це формувало б пасивність дитини. Натомість важливо надавати учням інформацію про особливості їхнього спілкування, стимулюючи розвиток здатності до самооцінки й саморегуляції. Отже, йдеться не про відмову від оцінювання, а про зміну його характеру — від зовнішнього контролю до внутрішньої рефлексії учня [81, с. 136]. Такий підхід забезпечує співробітництво, активність і рівноправність учасників освітньої взаємодії у формуванні комунікативних умінь.

Важливою ознакою діалогічного педагогічного спілкування є також *спрямованість учителя на співрозмовника та взаємний вплив позицій партнерів.* Рівність у педагогічному діалозі не означає однаковості інтересів: молодший школяр орієнтується передусім на власні потреби й прагнення (самоствердження, пізнання, емоційний комфорт), тоді як педагог має будувати взаємодію, виходячи з інтересів і можливостей дитини. У практиці спілкування вчитель може зосереджуватися на різних об'єктах — власних вимогах, завданнях навчальної діяльності, позиції колег або ж на реальних комунікативних потребах учнів. Справжня орієнтація на співрозмовника передбачає не лише уважне ставлення до дитини, а й готовність коригувати власні наміри, рішення й навіть позицію відповідно до її реакцій. Майбутній учитель усвідомлює, що спільний пошук рішення, відкритість до змін і врахування думки учня сприяють не лише

розв’язанню конкретної проблеми, а й становленню його комунікативної культури.

Модальність висловлювань і персоніфікований характер повідомлень є важливими ознаками діалогічного спілкування у процесі формування комунікативної культури молодших школярів. Така взаємодія передбачає відкриту позицію майбутнього вчителя, яка реалізується через висловлення власної думки від першої особи («Я вважаю», «Я думаю») та, по можливості, уникнення безособових формулювань на кшталт «вважається» чи «кажуть», що часто підміняють особисту позицію мовця. Персоніфікованість повідомлення виступає одним із показників діалогічності педагогічного спілкування, оскільки передбачає подання інформації від власного імені, звернення як учителя, так і учнів до власного досвіду, пов’язаного зі змістом обговорення [26, с. 58].

Ще однією характерною рисою діалогічної взаємодії є поліфонічність спілкування та надання педагогом розвивальної допомоги. Поліфонія означає можливість для кожного учасника комунікації, зокрема молодших школярів, висловлювати власну точку зору, що є необхідною умовою становлення їхньої комунікативної культури. Важливим аспектом також виступає двоплановість позиції майбутнього вчителя: під час професійного спілкування він взаємодіє не лише з дітьми, а й здійснює внутрішній діалог із самим собою, оцінюючи результативність власних педагогічних дій і коригуючи їх відповідно до поставлених цілей.

Ефективна підготовка майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів передбачає оволодіння різними рольовими позиціями у спілкуванні. Рольова позиція розуміється як стійка, усвідомлена система ставлень педагога до учнів, батьків і колег, яка виявляється в процесі взаємодії. Організація педагогічного діалогу має спиратися на такі принципи, як емоційна та особистісна відкритість партнерів, налаштованість на актуальний стан співрозмовника, довіра й щирість у виявленні почуттів. Саме ці умови забезпечують конструктивний характер діалогу та повноцінність спілкування з дітьми молодшого шкільного віку.

У процесі взаємодії формується особливий комунікативний простір, масштаб якого визначається здатністю майбутнього вчителя розуміти дитину, рівнем його відкритості та готовністю обговорювати власні думки й переживання. Молодший школяр у цьому просторі стикається з поведінковими зразками педагога, намагається осмислити їх і поступово прийняти як орієнтири власної комунікативної поведінки.

Дослідник О. Киричук виділяє три основні групи ставлень, які складаються в педагогічній взаємодії:позитивні відносини; індиферентні відносини; негативні відносини.

Майбутні вчителі мають усвідомлювати різні типи ставлення до дітей і до власної професійної діяльності, оскільки саме від цього значною мірою залежить характер педагогічного спілкування та ефективність формування комунікативної культури молодших школярів. Зокрема, педагог може демонструвати ділове, але водночас доброзичливе ставлення до діяльності учнів: уважно реагувати на їхні успіхи й труднощі, підтримувати у складних ситуаціях, відчувати потребу в неформальному спілкуванні. Поєднання вимогливості із щирою зацікавленістю сприяє виникненню довіри, робить дітей більш відкритими, розкутими й комунікабельними.

Інший тип взаємодії ґрунтується на установці на виключно формальні, суто ділові стосунки. Сухість, офіційність тону, відсутність емоційного забарвлення значно збіднюють спілкування, позбавляють його особистісного змісту та можуть гальмувати розвиток комунікативної культури учнів. Негативні наслідки має й нестійка позиція вчителя, коли його поведінка залежить від власного настрою: така непослідовність породжує у дітей почуття невпевненості, недовіру, сприяє замкненості.

Від характеру ставлення педагога до учнів залежить і вибір способів організації їхньої діяльності. Учитель може надихати власним прикладом, залучати до обговорення й спільного прийняття рішень або ж діяти через накази та розпорядження. Продуктивний стиль забезпечується спрямованістю на

особистість дитини, захопленістю професією, володінням організаторськими вміннями та педагогічною делікатністю.

Для ефективного спілкування з молодшими школярами майбутні вчителі мають розвинути низку важливих якостей: відкритість і щирість у взаємодії з дітьми, здатність виступати не лише в ролі наставника, а й у ролі людини, яка розуміє; уміння будувати спілкування, виходячи з думок, очікувань і настрою учня; здатність до емпатії та прийняття дитини як рівноправного партнера комунікації; терпіння, чуйність, готовність до співпереживання; широкий світогляд і вміння використовувати знання у живому спілкуванні; переконання учня у його значущості.

Педагогічне спілкування має бути спрямоване на особистісний розвиток дитини та створення емоційно комфортного середовища. У процесі професійної підготовки майбутні вчителі повинні навчитися розв’язувати комплекс комунікативних завдань: забезпечувати взаємообмін інформацією, досягати взаєморозуміння, бачити себе очима учня, активізувати внутрішні ресурси учасників взаємодії, організовувати спільну діяльність, адекватно презентувати власну особистість і досягати взаємного задоволення від спілкування.

Функції педагогічного спілкування визначаються цілями професійної діяльності, тому майбутнім учителям надзвичайно важливо розрізняти його рівні. Поверхневе спілкування обмежується наказами, розпорядженнями та повчаннями, тоді як глибинне передбачає звернення до особистісно-смислових зв’язків, взаємне розуміння та проникнення у внутрішній світ учнів, створюючи умови для справжнього діалогу та розвитку комунікативної культури молодших школярів.

Отже, підготовка майбутніх учителів до формування комунікативної культури повинна включати:

- опанування принципів діалогічної взаємодії;
- засвоєння різних стилів педагогічного спілкування;
- формування умінь створювати ефективний простір для педагогічної взаємодії, де дитина почувається зрозумілою та мотивованою до спілкування.

Професійна підготовка майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій передбачає розвиток таких умінь:орієнтуватися в умовах педагогічного спілкування з молодшими школярами; планувати та реалізовувати комунікативну взаємодію з урахуванням вікових особливостей дітей; добирати комунікативні засоби відповідно до індивідуальних особливостей молодших школярів;підтримувати зворотний зв'язок у процесі формування комунікативної культури учнів.

Компонентами професійної готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій є:

1. Усвідомлення важливості систематичної роботи з формування комунікативних умінь у молодших школярів.
2. Інтеграція загальнопедагогічних та спеціальних комунікативних компетентностей.
3. Позитивна мотивація до організації комунікативної взаємодії з молодшими школярами засобами інтерактивних технологій.
4. Володіння методиками формування комунікативної культури учнів початкової школи засобами інтерактивних технологій.
5. Сформованість комунікативних навичок та умінь педагогічної взаємодії.

Формування професійної готовності майбутнього вчителя до розвитку комунікативної культури молодших школярів є ключовою складовою його педагогічної підготовки. Дослідження дозволило виокремити компоненти професійної підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Когнітивний компонент включає знання: психологічних особливостей спілкування молодших школярів; етапів формування комунікативних умінь у дітей початкової школи; методик розвитку комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій; педагогічних умов організації ефективної комунікативної взаємодії в початковій школі засобами інтерактивних технологій.

Діяльнісний компонент – це вміння: організовувати комунікативну взаємодію молодших школярів у різних формах навчальної діяльності; використовувати ефективні методи та прийоми формування комунікативних умінь; створювати сприятливе комунікативне середовище для розвитку культури спілкування засобами інтерактивних технологій; діагностувати рівень сформованості комунікативної культури молодших школярів; коригувати власну педагогічну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей учнів.

Мотиваційний компонент: усвідомлення значущості формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій для особистісного розвитку молодших школярів, прагнення до самовдосконалення у сфері педагогічної комунікації.

Рефлексивний компонент – здатність аналізувати власну педагогічну діяльність, оцінювати ефективність застосування інтерактивних технологій у формуванні комунікативної культури учнів, усвідомлювати свої сильні сторони та недоліки, коригувати методи взаємодії й постійно вдосконалювати професійні компетентності для забезпечення результативної комунікації з молодшими школярами.

Успішність формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій залежить від рівня професійної підготовки вчителя, його розуміння закономірностей комунікативного розвитку дітей початкової школи. Тому майбутніх учителів необхідно цілеспрямовано готувати до реалізації цього важливого напряму педагогічної діяльності.

Аналіз сучасних педагогічних досліджень засвідчує наявність різноманітних підходів до проблеми формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, а також активний пошук найбільш ефективних шляхів підготовки майбутніх учителів до здійснення цієї діяльності. Така увага науковців зумовлена потребами модернізації початкової освіти та необхідністю підготовки педагога нового типу, здатного забезпечити розвиток комунікативно компетентної особистості учня.

Опрацювання наукових джерел показує, що формування комунікативної культури розглядається як цілісний, багаторівневий педагогічний процес, який потребує системної професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Йдеться не лише про оволодіння окремими методами навчання, а про здатність організовувати продуктивну комунікативну взаємодію, створювати розвивальне комунікативне середовище та підтримувати атмосферу співробітництва в освітньому процесі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що успішна підготовка майбутнього вчителя до розвитку комунікативної культури учнів через інтерактивні технології спирається на взаємопов'язану систему ключових компонентів. Перш за все, це глибоке оволодіння теоретичними знаннями про сутність, структуру та методики формування комунікативних умінь молодших школярів. Не менш критичною є розбудова власної комунікативної культури педагога, адже його поведінка й стиль спілкування слугують моделлю для учнів. І нарешті, формування практичних умінь і навичок організації ефективної комунікативної взаємодії з дітьми за допомогою інтерактивних методів навчання забезпечує реальне перенесення теорії у педагогічну практику.

Таким чином, ключовим результатом професійної підготовки виступає готовність майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів. Педагог повинен уміти організовувати ефективну взаємодію не лише у системі «учитель — учень», а й між самими учнями, а також у трикутнику «учитель — учні — батьки», що є важливою умовою гармонійного розвитку дитини.

Проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури учнів залишається однією з провідних у сучасній педагогічній освіті. Рівень сформованості комунікативної культури самого педагога розглядається як ключовий показник його професійної готовності. Учитель початкової школи має володіти розвиненими комунікативними вміннями, уміти конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації та створювати психологічно сприятливе освітнє середовище, у якому

інтерактивні технології виступають дієвим засобом розвитку комунікативних здібностей молодших школярів.

А. Дубаков виділяє три складові комунікативної компетентності майбутнього вчителя: лінгвістичний, соціально-психологічний та рефлексивний, кожна з яких формується через поєднання знань, умінь і професійних якостей [19].Лінгвістичний компонент підготовки є фундаментальним, оскільки педагог повинен бути взірцем мовленнєвої культури для молодших школярів. Він включає: 1) знання механізмів комунікативної діяльності, володіння нормами літературної мови (орфоепічними, синтаксичними, морфологічними, стилістичними), комунікативними стратегіями; знання основ фонетичної організації мовлення, кінесики та проксеміки; 2) уміння логічно вибудовувати висловлювання, вести діалог і монолог, використовувати вербальні та невербальні засоби комунікації; 3) наявність таких якостей, як артистизм та креативність [19].

Соціально-психологічний компонент підготовки є критично важливим, адже він забезпечує здатність долати комунікативні бар'єри та створювати сприятливе середовище для розвитку комунікативних навичок учнів. Ця компетентність включає: 1) знання вікової психології, конфліктології, закономірностей розвитку особистості дитини, методів самоконтролю; 2) уміння встановлювати контакт з учнями, адаптуватися до їхніх індивідуальних особливостей, коригувати негативні комунікативні прояви, підтримувати сприятливий психолого-педагогічний клімат; 3) наявність таких якостей, як емпатійність та самокритичність.

Н.А. Ротова визначає комунікативну компетентність педагога початкової освіти як інтегративну рису особистості, необхідну для формування комунікативної культури учнів. Вона охоплює ціннісне ставлення до спілкування, систему знань і навичок, що забезпечують усвідомлену та ефективну соціальну взаємодію, передачу і обмін інформацією, встановлення продуктивних контактів і керування комунікативною ситуацією за допомогою вербальних та невербальних засобів [52].

Е.В. Тармаєва розглядає розвиток комунікативної культури майбутніх учителів у гуманістичному ключі, де ціннісними орієнтирами є фасилітація, емпатія та педагогічна підтримка школяра. Учитель виступає зразком моральної поведінки та високої культури спілкування, демонструючи здатність до співпраці на основі діалогу і співтворчості. У структурі комунікативної культури Тармаєва виділяє мотиваційний, аксіологічний, інформаційно- змістовний та операційно-діяльнісний компоненти [64].

І.М. Зотова пропонує комплексний підхід до підготовки майбутніх педагогів, характеризуючи комунікативну компетентність як багатокомпонентне утворення, що включає емоційно-мотиваційний, когнітивний та поведінковий компоненти. Емоційно-мотиваційний компонент становлять потреби у позитивних контактах, мотиви розвитку професійної компетентності, смислові настанови на успішну взаємодію з молодшими школярами, а також усвідомлення цінності формування комунікативної культури учнів.

Український та зарубіжний педагогічний досвід переконливо демонструє, що інтерактивні методи навчання значно підвищують ефективність освітнього процесу. Їхнє застосування створює умови для активної участі здобувачів освіти у навчальній діяльності, що сприяє глибшому засвоєнню знань і розвитку ключових професійних та особистісних компетенцій. Зокрема, студенти отримують змогу опановувати інформацію у доступній формі, формулювати власні позиції, аргументовано відстоювати їх, брати участь у дискусіях, уважно слухати співрозмовника та проявляти повагу до альтернативних точок зору.

Інтерактивне навчання також сприяє моделюванню психолого-педагогічних ситуацій, що дає змогу майбутнім педагогам накопичувати досвід професійної діяльності через залучення до умовно реальних життєвих обставин. У процесі такої взаємодії студенти навчаються будувати конструктивні взаємини, визначати власну роль у групі, попереджати конфлікти або знаходити ефективні способи їх подолання, досягати компромісу та організовувати продуктивний діалог. Водночас інтерактивні методи сприяють глибшому осмисленню навчального матеріалу, формують творче ставлення до його опанування,

розвивають уміння колективного пошуку оптимального розв’язання проблемних ситуацій, а також удосконалюють навички проєктної діяльності, самостійної роботи й проведення дослідницьких завдань.

Використання інтерактивних форм навчання забезпечує реалізацію принципів партнерства між викладачем і студентами, сприяє засвоєнню норм конструктивної взаємодії, покращує психологічний клімат у навчальному середовищі та формує атмосферу доброзичливості й співробітництва. Саме тому в сучасних наукових дослідженнях дедалі частіше використовується поняття «технологія навчання», яке підкреслює системність організації освітнього процесу. Зокрема, англійські дослідники Г. Елінгтон і Ф. Персивал розглядають технологію навчання як ретельно спроєктовану систему організації навчальних ситуацій, що передбачає добір найбільш адекватних методів і прийомів для досягнення поставлених освітніх цілей. На їхню думку, призначення освітніх технологій полягає у наданні допомоги студентам для підвищення результативності навчання.

З огляду на зазначене, інтерактивну технологію навчання доцільно розуміти як таку організацію освітнього процесу, що виключає пасивність учасників і ґрунтується на активній взаємодії всіх суб’єктів навчання. У межах такої діяльності кожен студент виконує конкретне завдання та несе відповідальність за його результати, які часто впливають на спільний підсумок роботи малої групи або всього колективу.

У сучасних умовах модернізації освіти особливо актуальним стає підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій. Професійна роль учителя зазнає трансформації: він уже не лише джерело знань, а насамперед організатор продуктивної комунікативної взаємодії, фасилітатор діалогу та творець розвивального освітнього середовища, де кожна дитина отримує можливість повноцінно розвивати свої комунікативні компетенції.

Сучасні молодші школярі отримують значну частину інформації з різних джерел поза межами школи, що змінює характер їхньої комунікативної взаємодії

з учителем та однолітками. Це вимагає від майбутніх учителів початкової школи підвищення педагогічної культури, оволодіння інтерактивними методами навчання та формування власної комунікативної культури як основи для розвитку комунікативної культури учнів.

Педагогічний досвід, накопичений в Україні та за її межами, переконує, що інтерактивні технології навчання є дієвим засобом розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку. Використання інтерактивних методів забезпечує залучення учнів до активної взаємодії, у межах якої вони опановують уміння конструктивного спілкування у доступній для них діяльнісній та ігровій формах. У процесі такої роботи молодші школярі вчаться чітко формулювати й висловлювати власні думки відповідно до вікових можливостей, обґрунтовувати свою позицію, уважно слухати співрозмовника та виявляти повагу до різних точок зору.

Інтерактивна діяльність створює умови для розвитку культури діалогу, оскільки передбачає моделювання різноманітних комунікативних ситуацій і залучення дітей до спільної діяльності, що збагачує їхній соціальний досвід. У таких умовах учні набувають умінь будувати взаємини з однолітками та дорослими, визначати власну комунікативну роль у групі, запобігати конфліктам або розв’язувати їх конструктивними способами, досягати взаємоприйнятних рішень. Водночас комунікативна взаємодія сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу, формує творче ставлення до виконання завдань і вміння спільно знаходити оптимальні шляхи розв’язання проблем через співпрацю та діалог. Особливого значення набуває розвиток навичок колективної діяльності, взаємодопомоги та співробітництва, що становлять основу комунікативної культури особистості.

Застосування інтерактивних технологій у початковій школі сприяє утвердженню партнерських взаємин між учителем і учнями, ознайомлює дітей із нормами конструктивної комунікативної поведінки, позитивно впливає на психологічний клімат у класному колективі та забезпечує створення безпечного й комфортного середовища для спілкування кожної дитини.

У контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи поняття «інтерактивна технологія навчання» доцільно розглядати як цілісну систему організації освітнього процесу, що базується на активній взаємодії всіх його учасників, усуває пасивну позицію студентів у колективному пізнанні та формує їхню готовність до створення аналогічного комунікативного простору для молодших школярів. Майбутні педагоги опановують інтерактивні методи через власний досвід участі у них, що забезпечує усвідомлення механізмів їх дії та дозволяє ефективно застосовувати ці технології у подальшій професійній діяльності з метою розвитку комунікативної культури учнів початкової школи.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за допомогою інтерактивних технологій базується на системному підході до організації освітнього процесу. Використання інтерактивного навчання передбачає чітке визначення очікуваних результатів, добір ефективних методів та прийомів, які стимулюють пізнавальну активність студентів, а також створення спеціально організованого педагогічного середовища, що забезпечує досягнення поставлених освітніх цілей.

Відповідно до класифікації, запропонованої Л. Пироженко та О. Пометун, інтерактивні технології об’єднуються у кілька базових груп, серед яких виділяють навчання в парах, фронтальні форми взаємодії, ігрове навчання та навчання на основі дискусії. Така диференціація дозволяє гнучко організовувати освітній процес, поєднуючи різні форми співпраці та комунікативної діяльності.

Серед сучасних інтерактивних технологій, що активно використовуються у підготовці майбутніх педагогів до розвитку комунікативної культури молодших школярів, особливе місце посідають кейс-методи, тьюторські підходи та мережеві технології. Кейс-методи передбачають самостійну роботу студентів із комплексом текстових, аудіовізуальних і мультимедійних матеріалів, що відтворюють реальні педагогічні ситуації та сприяють формуванню практичних комунікативних умінь. Тьюторські методи орієнтовані на індивідуальний супровід навчальної діяльності майбутніх учителів, забезпечення консультативної підтримки та організацію їхньої самостійної роботи за

допомогою сучасних цифрових ресурсів. Мережеві технології, у свою чергу, базуються на використанні інформаційно-комунікаційного середовища, освітніх платформ і онлайн-ресурсів, що розширюють можливості для професійного зростання та формування комунікативної культури.

Застосування інтерактивних технологій дозволяє зробити процес професійної підготовки майбутніх учителів більш змістовним, практично орієнтованим і мотивувальним. У ході навчання студенти активно засвоюють методики розвитку комунікативних умінь дітей, опановують способи організації діалогічної взаємодії та набувають досвіду створення комунікативно сприятливого освітнього середовища в початковій школі.

Підсумком такої підготовки стає здатність майбутніх учителів моделювати конкретні педагогічні ситуації, пов’язані з формуванням комунікативної культури молодших школярів, і ефективно застосовувати відповідні методи під час практичної діяльності. Це забезпечує їхню готовність до реалізації сучасних освітніх завдань у професійній діяльності вчителя початкової школи.

2.2. Сутність та структура готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів.

Суттєві трансформації змісту та структури національної освітньої системи, пов’язані з реалізацією державної програми «Освіта» («Україна XXI ст.»), положень законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Державного стандарту початкової загальної освіти та інших нормативно-правових актів, зумовлюють особливу актуальність проблеми підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів.

Сучасні освітні реалії загострюють питання готовності студентів педагогічних спеціальностей до реалізації комунікативно спрямованих і розвивальних завдань у початковій школі. Теоретичною основою дослідження цієї проблеми є наукові праці українських учених (О. Біди, О. Комар, О.

Матвієнко, О. Савченко та ін.), у яких висвітлено різні аспекти професійної підготовки вчителя та розвитку комунікативної культури учнів.

У науковій літературі виділяють два ключові підходи до тлумачення готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності. Функціональний підхід визначає готовність як специфічний психічний стан, що забезпечує ефективність педагогічної діяльності. Натомість особистісний підхід розглядає готовність як цілісну характеристику особистості, яка інтегрує професійно значущі якості, систему знань, умінь і навичок, необхідних для успішного формування комунікативної культури молодших школярів.

Представники функціонального підходу (О. Ковальов, Є. Кузьмін, В. Ядов, Д. Узнадзе та ін.) аналізують готовність до педагогічної діяльності передусім як психологічний стан, близький за змістом до понять «оперативний спокій» (О. Ухтомський), «передстартовий стан» (Н. Левітов), «оптимальний робочий стан» (Є. Ільїн), «творче самопочуття» педагога (В. Кан-Калік). У межах цього підходу готовність часто пов’язується з феноменом установки — внутрішньої спрямованості особистості на педагогічну взаємодію. Вона розглядається як стан психічної налаштованості на роботу з молодшими школярами, що формується на основі усвідомлення значущості їхнього комунікативного розвитку (Д. Узнадзе); як психічна готовність, що виникає завдяки попередньому досвіду й визначає характер педагогічних дій у конкретних навчально-комунікативних ситуаціях (Г. Олпорт); як схильність до певних способів педагогічного реагування, сформована в процесі професійної підготовки та усвідомлення потреб учнів (А. Прангішвілі).

Таким чином, зазначені психологічні стани, що передують безпосередній педагогічній діяльності майбутнього вчителя, можуть розглядатися як своєрідні передумови або преддиспозиції до професійної взаємодії з дітьми, які в подальшому реалізуються у конкретних педагогічних діях, спрямованих на розвиток комунікативної культури молодших школярів.

Готовність майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів як специфічний психічний стан особистості проявляється

передусім у свідомій мотивації до розвитку комунікативних умінь учнів, прагненні досягати визначених комунікативно-розвивальних результатів (О. Пуні). Вона також передбачає сформоване уявлення педагога про структуру комунікативної діяльності та постійну спрямованість свідомості на її організацію (В. Сластьонін), здатність до прогнозування під час планування навчально-комунікативних ситуацій, а також вибіркову активність, що забезпечує налаштованість особистості на результативну взаємодію з молодшими школярами (М. Дьяченко, Л. Кандибович). Важливою складовою такого стану є стійкість до педагогічних труднощів і комунікативних бар'єрів, що безпосередньо пов'язана з механізмами професійної саморегуляції поведінки вчителя (Г. Олпорт, Д. Катц та ін.).

У цілому зазначена готовність забезпечує здатність майбутнього педагога швидко орієнтуватися в конкретній комунікативній ситуації, обирати доцільне педагогічне рішення та оцінювати його ефективність. Вона створює передумови для формування атмосфери довіри, взаєморозуміння і педагогічно доцільного спілкування (Л. Разборова), а також для результативного використання набутих знань, умінь і навичок, спрямованих на розвиток комунікативної культури молодших школярів.

Науковцями виявлено, що готовність майбутнього вчителя може бути *звичайною* – коли педагог виконує типові комунікативно-навчальні завдання, *підвищеною* – перед проведенням нових форм комунікативної взаємодії та за умови професійної мотивації і позитивного емоційного стану, і *зниженою* – що зумовлюється дією стресових факторів та призводить до зниження ефективності педагогічного спілкування, помилок у організації комунікативної діяльності учнів тощо. Аналіз динаміки формування цього професійно важливого стану особистості засвідчує, що готовність *виникає* з моменту усвідомлення майбутнім вчителем мети комунікативного розвитку молодших школярів на основі професійних мотивів, *розвивається* у процесі оволодіння методикою формування комунікативної культури, технологіями педагогічного спілкування, і далі *втілюється* у конкретних педагогічних діях, спрямованих на розвиток

комунікативних умінь учнів початкової школи засобами інтерактивних технологій.

Представники особистісного підходу до розуміння готовності (О. Бєлих, Л. Кондрашова, М. Мамаян, В. Моляко, С. Ніколаєнко, В. Соколов та ін.) трактують її як складне інтегративне утворення особистості. На їхню думку, готовність являє собою багатовимірну, ієрархічно організовану систему взаємопов'язаних якостей і психічних станів, які в сукупності забезпечують ефективність і результативність педагогічної діяльності.

Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття «готовність майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій» переважно розглядають як: результат спеціальної підготовки майбутніх учителів у процесі професійної освіти; передумову успішної педагогічної діяльності з формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій, що виконує регулятивну функцію; інтегроване особистісне утворення, що забезпечує необхідні внутрішні умови для ефективного формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій; якісно-динамічну характеристику особистості майбутнього вчителя, професійно зорієнтовану на розвиток комунікативних здібностей молодших школярів засобами інтерактивних технологій; суб'єктивний, активнодієвий стан особистості, що спонукає до цілеспрямованої роботи з формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій.

Значна кількість досліджень пов'язана з вивченням феномена психологічної установки і ґрунтується на концепції Д.Узнадзе, який розглядає готовність як стан, що виникає на підставі взаємодії потреби і педагогічної ситуації.

Визначення готовності до професійної діяльності дає Л.Григоренко, характеризуючи її як «сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують результативність роботи вчителя» [120, с. 41]. Стосовно формування комунікативної культури молодших школярів

засобами інтерактивних технологій, це передбачає володіння методиками розвитку мовлення, культури спілкування та комунікативних навичок.

Ідея про необхідність спеціального наукового вивчення готовності майбутнього вчителя до педагогічної діяльності відображена у працях Н. Кузьміної, Г. Костюка, О. Щербакова. Дослідники, аналізуючи процес становлення професійної готовності педагога, підкреслюють, що вона не є вродженою властивістю особистості, а формується у результаті систематичної та цілеспрямованої підготовки у закладі вищої освіти.

Готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій розглядається як складне інтегративне утворення, що об'єднує психологічну, теоретичну та практичну підготовленість до здійснення відповідної професійної діяльності.

М. Дьяченко, Л. Кандибович, В. Пономаренко характеризують готовність до педагогічної діяльності як динамічну багатокомпонентну систему. До її структури вони відносять мотиваційний компонент (усвідомлення значущості формування комунікативної культури й відповідальності за її розвиток), орієнтаційний (обізнаність щодо особливостей комунікативного розвитку молодших школярів та методик формування культури спілкування), операційний (володіння методами, прийомами й технологіями, зокрема інтерактивними), вольовий (саморегуляція, наполегливість у досягненні результату) та оцінний (здатність до рефлексії та самооцінювання власної діяльності).

Л. Кадченко трактує готовність як комплексне особистісне утворення, що охоплює професійно-моральні переконання, спрямованість психічних процесів, систему професійних знань, умінь і навичок застосування інтерактивних технологій, налаштованість на педагогічну діяльність, здатність долати труднощі, оцінювати результати власної праці та прагнення до професійного самовдосконалення.

У сучасній науковій літературі готовність також розглядається як суб'єктивний стан особистості, що усвідомлює власну здатність ефективно

здійснювати діяльність із формування комунікативної культури учнів; як активний психічний стан, який регулює діяльність і забезпечує її результативність; а також як інтегрована ціннісна характеристика, що відображає емоційно-когнітивну й вольову мобілізованість майбутнього педагога.

А. Ліненко виокремлює дві ключові складові готовності: особистісну та операційно-технічну. Особистісна складова охоплює мотиваційні, емоційні, інтелектуальні та вольові характеристики, зокрема інтерес до формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій, відповідальне ставлення до цієї діяльності, упевненість у власних можливостях і прагнення до високих професійних результатів. Операційно-технічна складова включає знання методик використання інтерактивних технологій, сформованість відповідних умінь і навичок, а також володіння засобами педагогічного впливу на комунікативний розвиток молодших школярів.

Таким чином, компонентами готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій є:

- професійна самосвідомість і ціннісне ставлення до комунікативної культури;
- мотивація до формування комунікативної культури через інтерактивні технології;
- знання про сутність і структуру комунікативної культури та інтерактивні способи її розвитку;
- навички й уміння практичної реалізації інтерактивних методик формування комунікативних умінь учнів;
- професійно значущі якості особистості вчителя для організації інтерактивної взаємодії.

Готовність майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій розглядається дослідниками як інтегративна якість особистості. А.Ліненко характеризує її як «цілісну інтегровану якість особистості», Р.Скульський – як «інтегральну

характеристику особистості», І.Дичківська – як «систему інтегрованих властивостей». О.Пєхота у структурі готовності вчителя до впровадження педагогічних технологій також відображає цей інтегральний підхід.

Отже, готовність майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій є складним інтегративним особистісним утворенням, що поєднує мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний компоненти та передбачає сформованість системи професійних якостей, необхідних для ефективного застосування інтерактивних технологій у процесі формування комунікативної культури учнів початкової школи.

Структура готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій включає чотири основні компоненти: мотиваційний, змістовий, операційний, рефлексивний.

Водночас структура доповнюється специфічними компонентами, зумовленими особливостями інтерактивних технологій, роботи з молодшими школярами та специфікою формування їхньої комунікативної культури в умовах активної взаємодії.

Діяльність учителя з формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій є цілісною динамічною системою педагогічної взаємодії. За моделлю Н. Кузьміної, ця система містить п'ять структурних елементів: учитель як суб'єкт педагогічного впливу, комунікативна культура як предмет спільної діяльності, цілі формування комунікативних умінь, зміст комунікативної підготовки через інтерактивні технології, засоби інтерактивної педагогічної комунікації. Усі компоненти перебувають у взаємозалежності та взаємодоповнюють один одного.

Результативність формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій залежить від:

1. Сформованості у майбутнього вчителя комунікативних здібностей, умінь організовувати ефективну педагогічну взаємодію та володіння інтерактивними технологіями.

2. Розуміння специфіки молодшого школяра як активного суб'єкта комунікативної діяльності в умовах інтерактивного навчання.

3. Володіння методами та прийомами інтерактивних технологій (дискусії, рольові ігри, проєктна робота, групова взаємодія), що сприяють формуванню комунікативної культури.

4. Узгодженості між професійними якостями вчителя, віковими особливостями молодших школярів та інтерактивним методичним інструментарієм формування комунікативної культури.

Педагогічна взаємодія на основі інтерактивних технологій у процесі формування комунікативної культури молодших школярів є основою розвитку їхніх комунікативних умінь. Ефективність цього процесу визначається рівнем взаємних відносин учителя та учнів, характером інтерактивної взаємодії, рівнем активності та залученості учнів до діалогу. Інтерактивна педагогічна взаємодія виступає водночас як форма активного спілкування та спосіб організації комунікативної діяльності молодших школярів.

Оскільки інтерактивна взаємодія передбачає активну участь усіх суб'єктів навчального процесу, де кожен є носієм комунікативної активності та рівноправним учасником діалогу, формування комунікативної культури молодших школярів реалізується саме через інтерактивну взаємодію, а не через традиційне однобічне спілкування.

Важливою складовою готовності вчителя до формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій є здатність до організації інтерактивного педагогічного впливу на особистість молодшого школяра та класний колектив. Стиль педагогічного керівництва процесом формування комунікативних умінь залежить від комунікативних та організаторських здібностей педагога, а також від рівня володіння інтерактивними методами навчання. Л. Кондрашова наголошує, що недооцінювання педагогічної взаємодії

є однією з причин низької результативності педагогічної діяльності. Регулятором у системі відносин «учитель–учень» виступає комунікативна задача, успішне розв'язання якої в умовах інтерактивного навчання неможливе без належної підготовки майбутніх педагогів до використання інтерактивних технологій у комунікативній діяльності. Готовність учителя формулювати, ставити і розв'язувати комунікативні задачі засобами інтерактивних технологій орієнтує його на побудову відносин з молодшими школярами на принципах активної педагогічної взаємодії, співпраці і співтворчості, що є основою формування їхньої комунікативної культури.

Як свідчать дослідження, причини формалізму в навчальному процесі, пасивності й низької самостійності учнів часто пов'язані з недостатньою сформованістю у вчителя готовності до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Це виявляється у невмінні педагога ставити і розв'язувати комунікативні завдання в інтерактивному форматі, у його непідготовленості до ефективної реалізації комунікативної функції через інтерактивні методи у педагогічному процесі. Змінити таку ситуацію можна через цілеспрямовану підготовку майбутнього вчителя, озброєння його вміннями використовувати інтерактивні технології, формулювати комунікативні завдання, враховуючи наявний рівень комунікативної культури учнів, принципи інтерактивного педагогічного спілкування, індивідуальні особливості молодших школярів та власний комунікативний стиль.

У розробленні змісту і структурних компонентів готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій ми виходили з урахування специфіки комунікативного розвитку дітей молодшого шкільного віку, особливостей педагогічного процесу в початковій школі та вимог, що висуваються до особистості педагога, здатного забезпечити ефективний комунікативний розвиток учнів у системі суб'єкт-суб'єктної взаємодії з використанням інтерактивних методів навчання.

Дослідження проблеми підготовки студентів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій вимагає виявлення та обґрунтування компонентів готовності до цієї діяльності. Сучасний рівень розвитку теорії і практики педагогічної освіти дає підстави для проектування моделі професійної готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування комунікативної культури учнів з активним застосуванням інтерактивних форм і методів роботи.

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність різних підходів до тлумачення поняття «готовність вчителя до формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій». Одні автори розглядають її переважно з психологічних, інші – з педагогічних позицій, треті – з технологічних, проте всіх об'єднує усвідомлення необхідності цілеспрямованої підготовки педагога до реалізації комунікативно-розвивальної функції навчання через інтерактивну взаємодію.

М. Вієвська справедливо зазначає, що багато підходів до трактування змісту готовності студентів до професійної педагогічної діяльності не враховують повною мірою комунікативну природу педагогічної праці. Тому комунікативний і організаційний компоненти, які є визначальними для формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій, не завжди дістають належне відображення в структурі готовності до педагогічної діяльності [88, с. 32]. Особливої актуальності набуває технологічний компонент готовності, що передбачає володіння методикою організації інтерактивного навчання.

Особливу увагу привертає дослідження Н. Нєчаєва, який визначає готовність учителя до педагогічної взаємодії з учнями як систему інтегрованих показників. Вона охоплює професійну педагогічну спрямованість особистості, її теоретичну підготовку та наявність професійно значущих умінь, необхідних для ефективної організації спільної діяльності учнів [63, с. 11].Заслуга дослідника полягає в акцентуванні уваги на необхідності спеціальної підготовки майбутніх педагогів до взаємодії з учнями. Водночас ми вважаємо за доцільне

конкретизувати зміст готовності з урахуванням специфіки формування комунікативної культури саме молодших школярів через застосування інтерактивних технологій, таких як робота в малих групах, навчальні дискусії, рольові ігри, проектна діяльність тощо.

Погоджуючись з думкою М. Вієвської, підкреслимо, що між поняттями «педагогічна взаємодія» і «педагогічне спілкування» не можна ставити знак тотожності. Хоча ці процеси тісно пов'язані між собою, кожен має свою специфіку і виконує певні функції в педагогічній діяльності. Спілкування виступає важливим засобом педагогічної взаємодії та основним механізмом формування комунікативної культури учнів [88, с. 18]. Інтерактивні технології, у свою чергу, створюють оптимальні умови для реалізації діалогічного спілкування та багатосторонньої комунікації в освітньому процесі.

Формування готовності майбутнього вчителя до розвитку комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій безпосередньо пов’язане з усвідомленням студентами структури цієї готовності, її змістового наповнення та показників, що дають змогу визначати рівень сформованості такого складного особистісного утворення [184]. С. Крисюк підкреслює, що важливим складником професійної підготовки педагога є інформаційно-комунікативні вміння. До них належать уміння добирати навчальний матеріал для уроків і виховних заходів, ефективно використовувати усне мовлення як засіб передачі інформації та встановлення контакту з учнями, застосовувати невербальні засоби комунікації (міміку, жести, інтонацію), а також організовувати інтерактивну взаємодію в класі, модерувати групові обговорення і забезпечувати активну участь кожної дитини в освітньому процесі.

О. Дубасенюк наголошує, що результативність навчання значною мірою залежить від здатності педагога відійти від авторитарної моделі взаємодії та перейти до суб’єкт-суб’єктних відносин, побудованих на співпраці й співтворчості з учнями [138, с. 68]. Це положення має особливе значення для формування комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій, адже саме в початковій школі закладаються основи

комунікативної культури. Інтерактивні методи сприяють розвитку в дітей уміння вести діалог, мислити критично, аргументувати власну позицію та поважати думки інших.

Важливою умовою підготовки майбутніх учителів є також переосмислення сутності педагогічного процесу на гуманістичних і культурологічних засадах, коли його мета й зміст орієнтовані на комунікативний розвиток особистості. У межах такого підходу більшість учених (І. Бех, О. Дубасенюк, О. Киричук та ін.) розглядають навчання і виховання як процес діалогічної взаємодії, що забезпечує розвиток усіх учасників освітнього процесу завдяки використанню інтерактивних форм і методів.

Н. Кузьміна визначає підготовку до педагогічної взаємодії як послідовно сформовану систему дій і комунікативних умінь студентів, що включає встановлення педагогічно доцільних відносин з учнями, організацію їхньої спільної діяльності в інтерактивному форматі, уміння орієнтуватися у різних комунікативних ситуаціях освітнього процесу [253]. Я. Коломинський і О. Орлов трактують готовність до педагогічної взаємодії як особливий стан учителя, що характеризується позитивним ставленням до професії, спрямованістю на розвиток особистості учня, знанням закономірностей комунікативного розвитку дітей, орієнтацією на діалогічне спілкування та наявністю практичних умінь формувати комунікативну культуру школярів із використанням інтерактивних методів навчання [220; 354].

М.Вієвська [89], досліджуючи проблему формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії з учнями, доходить висновку, що однією з умов успішного розв'язання цієї проблеми є професійно-комунікативна спрямованість усього процесу навчання майбутніх учителів із застосуванням інтерактивних технологій, насичення його змісту завданнями на формування комунікативної культури самих студентів та їхньої готовності до розвитку комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних методів навчання.

У сучасній науково-педагогічній літературі поняття «професійно-педагогічна взаємодія» (С. Батракова, В. Соковнін) розглядається як цілісна система способів і умінь соціально-психологічної взаємодії педагога з вихованцями. Вона охоплює обмін інформацією із застосуванням інтерактивних технологій, пізнання особистості учня, здійснення виховного впливу, організацію взаємин за допомогою різноманітних комунікативних та інтерактивних засобів, а також передачу дітям особистісних цінностей і досвіду самого педагога. Готовність учителя до такої взаємодії виявляється у здатності конструювати й розв'язувати педагогічні ситуації спілкування з використанням інтерактивних методів, ефективно застосовувати їх потенціал для розвитку особистості школяра, зокрема для формування комунікативної культури молодших учнів [1; 22; 88].

Готовність майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій розглядається як багатофункціональне і багатокомпонентне утворення, що поєднує професійну діяльність, особистісні характеристики суб'єкта, його спрямованість, систему цінностей і мотивів, установки, світоглядні орієнтири, а також технологічну компетентність щодо використання інтерактивних методів навчання [148; 151; 154; 189]. С. Рубінштейн описує особистість у межах триєдиної структури: що людина прагне (мотиваційно-ціннісна спрямованість), що вона здатна робити (здібності та обдарування) і якою вона є (характер). Саме єдність цих складників формується в діяльності та взаємодії з навколишнім середовищем, у тому числі в педагогічному процесі, де застосовуються інтерактивні технології.

Багато дослідників підкреслюють інтегративний характер готовності до педагогічної взаємодії. Так, Л. Савенкова визначає її як цілісне особистісне утворення, що об'єднує знання, уміння, навички та індивідуальні якості, необхідні для ефективної діяльності [154]. К. Платонов трактує готовність як інтегральну властивість особистості, зумовлену наявністю знань, умінь і навичок [95], Л. Кондрашова — як поєднання психічних особливостей і моральних якостей [127], В. Сластьонін — як сукупність особистісних характеристик, що

забезпечують успішне виконання професійних функцій [177, с. 19]. У контексті підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів ця інтегральність доповнюється технологічною підготовленістю педагога та його вмінням організовувати інтерактивну взаємодію учнів.

Як інтегративне особистісне утворення, готовність до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій відзначається цілісністю, що передбачає узгоджене поєднання різних характеристик особистості, зокрема володіння інтерактивними методами навчання. Вона також характеризується стійкістю, яка забезпечує здатність зберігати готовність попри труднощі та перешкоди, а також гнучкістю у використанні різноманітних інтерактивних форм роботи. Рівень її розвиненості є результатом цілеспрямованого формування в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. У цьому контексті готовність до професійної діяльності розглядається як єдність психологічної готовності — комплексу особистісних передумов ефективної педагогічної роботи — та професійної підготовленості, що передбачає наявність необхідних знань, умінь і навичок для розвитку комунікативної культури учнів початкової школи, зокрема компетентності у застосуванні інтерактивних технологій (групова робота, дискусії, рольові ігри, проєктні методи, кейс-технології тощо).

У психолого-педагогічних дослідженнях проблеми професійної підготовки вчителя до використання сучасних освітніх технологій розглядаються через такі поняття, як «готовність до діяльності», «психологічна готовність», «професійна готовність», «технологічна готовність». У психологічному вимірі готовність трактується по-різному: як установка, як система здібностей або як інтегрована властивість особистості. Науковці М. Дьяченко, Л. Кандибович, А. Пуні визначають її як показник саморегуляції особистості, що проявляється на різних рівнях психічної діяльності під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. У площині формування комунікативної культури молодших школярів за допомогою інтерактивних технологій така готовність включає також уміння майбутнього

вчителя створювати інтерактивне освітнє середовище, організовувати партнерську суб'єкт-суб'єктну взаємодію та забезпечувати активну комунікативну участь кожної дитини.

Опрацювання сучасних психолого-педагогічних джерел засвідчує, що підходи до трактування феномена готовності до діяльності в психології та педагогіці певною мірою різняться. Представники психологічної науки зосереджуються передусім на з'ясуванні взаємозв'язку між станом готовності особистості та результативністю діяльності, тоді як педагоги досліджують педагогічні умови, засоби й методи, що впливають на формування професійного ставлення та становлення майбутнього вчителя [24; 142; 227].

На думку А. Ліненко [170], найбільш поширеними показниками готовності педагога до професійної діяльності виступають когнітивний, мотиваційний і операційний компоненти. Їх сформованість визначається рівнем загальнонаукових і фахових знань учителя, особливостями його особистості, професійною спрямованістю та практичними вміннями.

У психології розуміння готовності до професійної діяльності спирається на два провідні підходи. Перший — функціональний, у межах якого готовність розглядається як специфічний стан психічних процесів і функцій, що забезпечує високу продуктивність діяльності. Другий — особистісний, який акцентує увагу на індивідуальних характеристиках людини та результатах її професійної підготовки до певного виду діяльності.

Таким чином, сформована готовність виступає базовою передумовою результативної педагогічної роботи майбутнього вчителя, зокрема щодо формування комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій.

Структура психологічної готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій включає такі компоненти:

– *мотиваційний* – потреба успішно формувати комунікативну культуру учнів засобами інтерактивних технологій, інтерес до комунікативної діяльності

та інноваційних методів навчання, прагнення розвивати комунікативні здібності молодших школярів через інтерактивну взаємодію;

– *пізнавальний* – розуміння сутності комунікативної культури, знання особливостей комунікативного розвитку молодших школярів, володіння теоретичними основами інтерактивних технологій, оцінка значущості комунікативного виховання, визначення методів і засобів формування комунікативної культури через інтерактивні форми роботи;

– *емоційний* – відповідальність за комунікативний розвиток учнів, упевненість у власній комунікативній компетентності та здатності застосовувати інтерактивні технології, емпатія до дітей, відкритість до інноваційних педагогічних підходів;

– *діяльнісний* – володіння методами і прийомами формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій, уміння організовувати комунікативну взаємодію молодших школярів в інтерактивному освітньому середовищі, здатність моделювати комунікативні ситуації з використанням інтерактивних форм і методів навчання.

З урахуванням змісту та психологічної складності процесу формування комунікативної культури молодших школярів із застосуванням інтерактивних технологій доцільно виокремити два основні види готовності майбутнього вчителя до цієї діяльності:

– загальну методичну готовність до формування комунікативної культури в освітньому середовищі початкової школи на основі інтерактивних технологій;

– індивідуальну психологічну готовність до здійснення такого процесу.

Загальна методична готовність формується у період навчання у закладі вищої педагогічної освіти. Вона забезпечується опануванням фахових дисциплін, психолого-педагогічного циклу, методики навчання та виховання, а також сучасних інтерактивних методів і технологій, спрямованих на розвиток комунікативних умінь учнів.

Натомість особистісна психологічна готовність потребує значно тривалішого часу становлення. Її формування продовжується на етапі

професійної адаптації молодого педагога і залежить від рівня його загальної психологічної зрілості, конкретних умов педагогічної діяльності, матеріально-технічного забезпечення закладу освіти, а також підтримки з боку досвідчених колег і фахівців.

Виявлення та характеристика різних складників готовності майбутнього вчителя потребує спеціального наукового аналізу.

Отже, під готовністю майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій доцільно розуміти *інтегровану сукупність особистісних, психологічних і професійних якостей педагога, що охоплює мотиваційно-ціннісний критерій, змістово-когнітивний критерій, діяльнісно-комунікативний критерій, результативно-рефлексивний критерій діяльності та забезпечує успішну організацію розвитку комунікативної культури учнів початкової школи через застосування інтерактивних форм і методів навчання.*

Виходячи з багатоаспектного поля визначень змісту й особливостей готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, ми вважаємо за можливе виокремити її стрижневі компоненти: *мотиваційний; змістовий; операційний; рефлексивний.*

Мотив співвідносять із потребою (А. Маслоу), переживанням цієї потреби та її задоволенням (С. Рубінштейн), зовнішніми та внутрішніми мотивами, що викликають активність суб'єкта у застосуванні інтерактивних технологій навчання.

Відомо, що будь-яка діяльність є мотивованою, проте сутність мотивації не слід обмежувати сукупністю мотиваційних констант. Поняття мотивації людини включає усі види спонукань: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, мотиваційні установки чи диспозиції, ідеали [246]. Таким чином, у сучасній психології мотивація розглядається як «стрижень» особистості, складний багаторівневий регулятор поведінки і діяльності людини, зокрема у сфері використання інтерактивних методів навчання.

Саме ці теоретичні положення покладено в основу характеристики складових ціннісно-мотиваційного компонента готовності студентів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

До мотиваційного компонента готовності студентів ми відносимо: сформованість мотивації до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, розвиненість гуманістичної спрямованості, показником якої є світоглядні установки, ціннісні орієнтації, педагогічні цінності щодо інтерактивної взаємодії (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Критерії та показники мотиваційного компонента готовності до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій

Критерій	**Показники**
Мотиваційно-ціннісний	наявність бажання формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій
	сформованість ідей про важливість і необхідність формування комунікативної культури молодших школярів
	усвідомлення необхідності високого рівня професійної підготовки та прояв інтересу до впровадження інноваційних педагогічних і комунікативних методик
	високий рівень готовності до формування комунікативної культури здобувачів освіти та активне прагнення брати участь у розробці, впровадженні та поширенні відповідних педагогічних інновацій.
	формування високого інтересу до соціальної та комунікативної діяльності та прагнення досягти високого рівня професійної компетентності
	тривалість і незалежність від перешкод виявлення мотивів формувати комунікативну культуру молодших школярів
	потреба у постійному вдосконаленні професійної майстерності, удосконаленні змісту й методики формування комунікативної культури, а також прагнення до ефективної соціальної взаємодії

	сформованість загальнолюдських духовно-моральних цінностей: добра, краси, творчості, свободи тощо, гуманістичних світоглядних установок
	позитивне ставлення до навколишнього середовища та орієнтація на досягнення успіху у професійній і соціальній діяльності.
	усвідомлення ролі та способів впровадження гуманістичних цінностей у власне життя та професійну діяльність.
	послідовне й самостійне втілення гуманістичних цінностей у життєвій та професійній діяльності, їх інтеграція в особистісну стратегію й тактику поведінки

Наступним елементом у структурі готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій є змістовий компонент, до якого належать сформованість педагогічної компетентності, розвиток професійно-педагогічної свідомості та аналітичного мислення (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Критерії та показники змістового компонента в структурі готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій

Критерії	**Показники**
Змістово-когнітивний	наявність знань про сутність, зміст, ознаки, складові, механізми формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій
	Знання ключових філософських та психолого-педагогічних положень про людину як найвищу цінність суспільства та про роль спілкування у формуванні особистості та її соціальної взаємодії.
	Розвиток педагогічного мислення, оволодіння знаннями про зміст і механізми комунікативної діяльності, методами її аналізу, оцінювання ефективності та корекції педагогічного впливу на колектив і особистість учня.
	самостійний пошук інформації про шляхи формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій

	уточнення та поглиблення особистісного значення психолого-педагогічних знань через їх практичне застосування в особистій педагогічній діяльності
	здатність осягати сутність інтерактивних технологій
	відсутність логічних і змістових помилок в аналізі й оцінювання педагогічної дійсності та власної особистості як професіонала
	уміння системно осмислювати педагогічні явища та ситуації
	орієнтація в сучасному інформаційному середовищі та здатність ефективно знаходити, відбирати й аналізувати інформацію з різноманітних джерел.
	здатність до поєднання суперечностей, відсутність категоричності у педагогічних судженнях
	уміння інтегрувати знання та практичні навички з педагогіки, психології та суміжних дисциплін професійної підготовки
	розвиток у майбутніх учителів здатності поєднувати творчий потенціал учнів із їхньою репродуктивною діяльністю під час комунікативної взаємодії

У структурі готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій виділяємо операційний компонент, який об'єднує інтегровані вміння студентів. Ці вміння формуються через системне опанування теоретичного та практичного змісту психолого-педагогічних і фахових дисциплін, а також через активну самостійну роботу під час педагогічних практик (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Критерії та показники операційного компонента готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій

Критерії	**Показники**
Діяльнісно-комунікативний	здатність ефективно впроваджувати інтерактивні технології, забезпечуючи максимальну результативність та доцільність їх застосування

	високий рівень розвитку комплексних компетентностей, умінь і навичок, необхідних для ефективного формування комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій
	готовність систематично та послідовно формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій
	активна готовність до креативного застосування різноманітних форм, методів і прийомів комунікації з орієнтацією на ефективну соціальну взаємодію
	нестандартність рішень і дій, творчий підхід у розв'язанні виявлених проблем під час формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій
	спрямованість на співпрацю і взаємодію

Рефлексивний компонент у структурі готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій передбачає усвідомлення власної педагогічної діяльності, оцінювання ефективності застосованих методів і прийомів, аналіз власних комунікативних стратегій та здатність коригувати поведінку відповідно до потреб учнів і вимог освітнього процесу. Він включає самоспостереження, самокритичність, здатність до педагогічної рефлексії та постійного вдосконалення професійних умінь (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Критерії та показники рефлексивного компонента готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій

Критерії	**Показники**
Результативно- рефлексивний	здатність аналізувати власну комунікативну та педагогічну діяльність передбачає уміння оцінювати ефективність застосованих методів і прийомів, виявляти сильні та слабкі сторони власної взаємодії з учнями, визначати фактори, що вплинули на результативність спілкування, і вносити корективи для підвищення якості педагогічної діяльності та формування комунікативної культури молодших школярів

	здатність об’єктивно порівнювати результати власної взаємодії з учнями з поставленими освітніми цілями, визначати рівень досягнення комунікативних завдань, виявляти ефективні стратегії та недоліки у процесі педагогічної діяльності й коригувати власні дії для підвищення продуктивності спілкування та розвитку комунікативної культури молодших школярів
	здатність майбутнього вчителя спостерігати, систематично фіксувати та об’єктивно оцінювати комунікативну і педагогічну поведінку колег, учнів або інших учасників освітнього процесу, виділяти ефективні підходи та недоліки, а також використовувати отримані висновки для корекції власної практики й підвищення результативності формування комунікативної культури молодших школярів
	здатність реалістично визначати свої сильні й слабкі сторони в педагогічній та комунікативній діяльності, а також на основі цих висновків планувати подальший професійний розвиток, коригувати методику роботи та впроваджувати нові підходи для ефективного формування комунікативної культури молодших школярів
	усвідомлення педагогом цінності власної роботи, радість від успіхів учнів, внутрішню мотивацію до ефективної взаємодії та здатність переживати позитивні емоції від процесу навчання й виховання, що сприяє подальшому розвитку його комунікативної культури та професійної майстерності

Вивчення сутності й змісту готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, дало

Готовність майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій являє собою інтегративне утворення особистості педагога, що характеризується єдністю мотиваційно-ціннісної, когнітивної та практичної складових професійної діяльності. Структура цієї готовності включає три взаємопов'язані компоненти.

Мотиваційний компонент відображає усвідомлення майбутніми вчителями суспільної та професійної значущості формування комунікативної культури учнів початкової школи; сформованість стійкої мотивації до використання інтерактивних технологій у комунікативному розвитку молодших

школярів; наявність ціннісних орієнтацій на розвиток комунікативних здібностей дітей та власне професійне вдосконалення у сфері комунікативної педагогіки; емоційно-позитивне ставлення до педагогічної взаємодії та комунікативно-розвивальної діяльності.

Змістовий компонент характеризується системними знаннями майбутніх учителів про теоретичні основи комунікативної культури, її структуру, функції та особливості формування у молодшому шкільному віці; володінням знаннями про психологічні закономірності комунікативного розвитку дітей 6-10 років, вікові та індивідуальні особливості становлення їхньої комунікативної культури; розумінням сутності, класифікації та методики застосування інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі початкової школи; обізнаністю з сучасними підходами до діагностики рівня сформованості комунікативної культури молодших школярів.

Операційний компонент передбачає сформованість у майбутніх учителів комплексу професійних умінь та навичок: здатність проєктувати та організовувати комунікативно-розвивальне освітнє середовище з використанням інтерактивних технологій; уміння добирати, адаптувати та впроваджувати інтерактивні методи та форми роботи відповідно до завдань формування комунікативної культури; володіння технологіями педагогічної комунікації та фасилітації групової взаємодії; здатність до рефлексивного аналізу власної комунікативно-педагогічної діяльності; креативність у розробці інноваційних підходів до комунікативного розвитку учнів; уміння діагностувати та коригувати процес формування комунікативної культури молодших школярів.

Рефлексивний компонент характеризується здатністю майбутніх учителів до оцінювання ефективності власної професійної діяльності щодо формування комунікативної культури молодших школярів та включає: уміння визначати критерії та показники сформованості комунікативної культури учнів; здатність застосовувати діагностичний інструментарій для моніторингу комунікативного розвитку; навички самоаналізу та самооцінки власної комунікативно-педагогічної компетентності; здатність до критичного осмислення результатів

педагогічної взаємодії та коригування власної професійної поведінки; уміння визначати перспективи професійного саморозвитку в аспекті формування комунікативної культури школярів; готовність до систематичного вдосконалення власної комунікативної культури через рефлексію педагогічного досвіду.

Усі компоненти готовності перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості, забезпечуючи цілісність професійної підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Кожний критерій характеризується чотирма рівнями вияву: низьким, середнім, достатнім, високим (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Характеристика рівнів готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій

Показники рівнів готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій	
І. Мотиваційний компонент	
Низький рівень	На цьому рівні студент проявляє низький рівень мотивації до професійної діяльності: він не має стійкого бажання формувати комунікативну культуру молодших школярів із використанням інтерактивних технологій, демонструє слабкий інтерес до педагогічної професії, не виявляє ініціативи у розв’язанні завдань розвитку комунікативних умінь учнів. Йому властиве нестійке позитивне ставлення до навколишньої дійсності та обмежене мислення категоріями успіху. Гуманістична спрямованість у такої особистості недостатньо розвинена, а внутрішня мотивація до формування комунікативної культури майже відсутня.
Середній рівень	На цьому рівні студент проявляє базову, але помітну мотивацію до професійної діяльності: він прагне забезпечувати ефективну комунікативну взаємодію з молодшими школярами за допомогою інтерактивних технологій, проявляє інтерес до розвитку комунікативної культури учнів і готовність розв’язувати завдання,

	пов'язані з формуванням мовленнєвих і комунікативних умінь. Студент демонструє позитивне ставлення до педагогічного спілкування, намагається створювати діалогічну атмосферу та частково готовий до активної взаємодії з учнівським колективом і окремими учнями у процесі розвитку їхньої комунікативної культури.
Достатній рівень	На цьому рівні студент проявляє високу мотиваційну готовність до професійної діяльності: він стійко прагне забезпечувати формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, постійно демонструє інтерес до педагогічної професії вчителя початкових класів та активне бажання розв'язувати завдання розвитку комунікативних умінь учнів. Студент проявляє сталість і незалежність у реалізації гуманістичних цінностей, закріплених у стратегії його життя та професійної діяльності, постійно підтримує позитивне ставлення до навколишньої дійсності й мислення категоріями успіху, а також має сформовані загальнолюдські духовно-моральні цінності.
Високий рівень	На цьому високому рівні студент демонструє стійке бажання формувати комунікативну культуру молодших школярів засобами інтерактивних технологій і проявляє постійний інтерес до педагогічної професії вчителя початкових класів. Він активно прагне розв'язувати проблеми формування комунікативних умінь та навичок учнів, поєднуючи внутрішню і зовнішню мотивацію: «Я повинен» і «Я хочу» навчати дітей ефективному спілкуванню. Студент відзначається тривалістю та незалежністю мотивів від зовнішніх перешкод, гармонійним поєднанням ціннісних орієнтацій у цілісний образ педагога-комунікатора-професіонала, сформованістю загальнолюдських духовно-моральних цінностей у контексті культури спілкування. Він демонструє позитивне ставлення до діалогічної взаємодії з учнями, мислить категоріями успішної комунікації та усвідомлює особливості реалізації комунікативних цінностей у власному житті та професійній діяльності вчителя початкової школи.
ІІ. Змістовий компонент	
Низький рівень	На цьому рівні студент володіє обмеженими знаннями про сутність, зміст, ознаки та складові комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій. Його обізнаність у психолого-педагогічних питаннях, що

	стосуються розвитку комунікативних умінь учнів молодшого шкільного віку, провідних чинників, умов та механізмів формування комунікативної культури, є недостатньою. Студент здатний виконувати лише базові завдання з розвитку комунікативної культури та часто потребує орієнтаційно-методичної підтримки викладача.
Середній рівень	На цьому рівні студент усвідомлює значення та проявляє інтерес до теоретичних знань про сутність, зміст, ознаки, складові та механізми формування комунікативної культури молодших школярів. Він володіє психолого-педагогічними знаннями щодо особливостей розвитку комунікативних умінь учнів молодшого шкільного віку, провідних чинників, умов та механізмів формування їхньої комунікативної культури. Студент дає правильні, але не завжди аргументовані відповіді; вміє аналізувати комунікативні ситуації та робити висновки щодо методів формування комунікативної культури із застосуванням інтерактивних технологій за допомогою викладацьких інструкцій
Достатній рівень	На цьому рівні студент усвідомлює значущість і проявляє стійкий інтерес до теоретичних знань про сутність, зміст, ознаки та складові комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій. Він прагне поглиблювати отримані знання, спираючись на прогресивний вітчизняний досвід у сфері формування комунікативної культури дітей. Студент демонструє уміння аналізувати комунікативні ситуації та взаємодії у межах навчально-виховного процесу, бачить цілісність особистісних проявів його учасників, здатний поєднувати суперечності та системно осмислювати педагогічні явища й ситуації. Він глибоко володіє психолого-педагогічними знаннями щодо сутності та закономірностей розвитку комунікативних умінь учнів молодшого шкільного віку, провідних чинників, умов і механізмів формування їхньої комунікативної культури. Студент дає правильні, обґрунтовані відповіді, здатний самостійно аналізувати інформацію та робити логічні висновки.
Високий рівень	На цьому високому рівні студент проявляє індивідуальну активність і стійкий інтерес до поглибленого вивчення теоретичних знань про сутність, зміст, ознаки, складові та механізми формування комунікативної культури молодших школярів із застосуванням інтерактивних технологій. Він активно опановує прогресивний вітчизняний досвід розвитку

	комунікативних умінь і навичок учнів початкової школи. Студент глибоко володіє психолого-педагогічними знаннями щодо закономірностей комунікативного розвитку дітей молодшого шкільного віку, провідних чинників, умов та механізмів формування їхньої комунікативної культури. Він демонструє здатність аналізувати комунікативні ситуації та взаємодії у межах всього навчально-виховного процесу, враховуючи цілісний особистісний розвиток учнів, вирішувати комунікативні суперечності та системно осмислювати комунікативні явища та педагогічні ситуації. Студент уміє оцінювати власну комунікативну практику з позиції учня або нових педагогічних знань, швидко продукувати різноманітні комунікативні стратегії, адаптуватися до змін і знаходити ефективні шляхи формування комунікативної культури молодших школярів.
III. Операційний компонент	
Низький рівень	На цьому рівні студент має частково сформовані навички проектування навчально-виховного процесу з розвитку комунікативної культури молодших школярів за допомогою інтерактивних технологій. Він здатний підбирати деякі форми, методи та прийоми для формування комунікативних умінь і навичок у початковій школі, проте потребує підтримки та організаційно-методичної допомоги більш кваліфікованого спеціаліста (викладача) для ефективної реалізації цих завдань.
Середній рівень	У студента достатньо сформовані вміння організовувати педагогічну взаємодію, спрямовану на формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, підбирати оптимальні форми, методи, прийоми для розвитку комунікативних умінь учнів початкової школи; студент виявляє систематичність та послідовність у роботі з формування культури спілкування. Студент потребує організаційно-методичної допомоги більш кваліфікованого спеціаліста (викладача).
Достатній рівень	У студента достатньо сформовані вміння організовувати комунікативну взаємодію з молодшими школярами; студент виявляє бажання та здатність зробити самостійний вибір оптимальних форм, методів та прийомів для формування комунікативної культури учнів початкової школи; засобами інтерактивних технологій виявляє систематичність та послідовність у роботі з розвитку мовленнєвих умінь та навичок

	спілкування школярів, творчий підхід у розв'язанні виявлених проблем. Роль викладача – інструктивна.
Високий рівень	На цьому рівні студент проявляє високий рівень професійної компетентності у проектуванні навчально-виховного процесу для формування комунікативної культури молодших школярів за допомогою інтерактивних технологій. Він активно застосовує прогресивний педагогічний досвід у розвитку комунікативних умінь і навичок учнів початкової школи, вільно обирає форми, методи та прийоми навчання, демонструє системність і послідовність педагогічних дій, творчий підхід до розв'язання проблем, нестандартність рішень, варіативність і гнучкість дій залежно від індивідуальних особливостей учнів та конкретних педагогічних ситуацій. Студент здатний діяти автономно, потребуючи лише консультативної підтримки.
IV. Рефлексивний компонент	
Низький рівень	На цьому рівні студент характеризується низьким рівнем професійної мотивації та рефлексії: він не отримує задоволення від педагогічної діяльності, оцінює власні професійно-комунікативні дії некоректно або без усвідомлення їхніх наслідків, не здатний до критичної самооцінки та адекватного сприйняття власного рівня професійної компетентності.
Середній рівень	На цьому рівні студент відчуває сумніви щодо вибору професії, сприймаючи її переважно як обов'язок. Він здатний давати достатньо об'єктивну оцінку власного рівня професійної компетентності, проте рефлексивні навички й критичність аналізу й оцінки власних дій розвинені частково. Оцінка комунікативної та педагогічної діяльності іноді носить суб'єктивний або недостатньо обґрунтований характер, не завжди відповідає поставленим цілям.
Достатній рівень	На цьому рівні студент відчуває задоволення різними аспектами майбутньої професії. Він адекватно оцінює власну комунікативну та педагогічну діяльність відповідно до поставлених цілей, вміє виявляти прогалини у власній професійній компетентності та визначати шляхи їх подолання. Розвинена здатність до рефлексії, самоконтролю та усвідомленого вдосконалення професійних умінь.
Високий рівень	На цьому рівні студент демонструє задоволення обраною професією та чітко виражене прагнення до успішної професійної кар'єри. Він здійснює раціональну, об'єктивну оцінку власної комунікативної та педагогічної діяльності відповідно до

	поставлених цілей, усвідомлює важливість розвитку професійної компетентності та активно шукає шляхи й засоби для побудови власної траєкторії безперервного професійного зростання.

Готовність як особистісне новоутворення є динамічною системною характеристикою, зміст якої визначається розвитком науки та освіти, соціальними процесами й актуальними суспільними запитами, що відображають рівень розвитку спільноти.

Структура готовності майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій будується на принципі єдності свідомості й діяльності, взаємозв'язку системи професійних умінь та її складових, із врахуванням специфіки інтерактивного навчання.

Як системна якість особистості, готовність формується в процесі підготовки у закладах вищої освіти та розглядається як цілісна інтегральна система, яка включає три взаємопов'язані рівні:

- *Загальнопедагогічний* – відображає складові професійної загальнопедагогічної підготовки;
- *Особливий* – обумовлений закономірностями та специфікою формування готовності педагога до розвитку комунікативної культури учнів із використанням інтерактивних технологій;
- *Індивідуальний* – відображає залежність готовності від особистісно-професійних характеристик майбутнього вчителя, його здатності до впровадження інноваційних методів та використання творчих підходів у педагогічній діяльності.

У результаті формування ця готовність виступає як цілісне, динамічне явище, що поєднує знання, уміння, мотиваційні та ціннісні аспекти професійної діяльності, необхідні для ефективного розвитку комунікативної культури молодших школярів.

Створення високоефективної системи професійної підготовки майбутнього вчителя до формування комунікативної культури молодших школярів із

застосуванням інтерактивних технологій є однією з ключових задач сучасної педагогіки. Її актуальність визначається необхідністю подолання суперечностей між новими професійними вимогами до вчителя як цілісної особистості, здатного до самовизначення, саморозвитку та впровадження гуманістично спрямованих педагогічних систем, і реальним рівнем його професійної компетентності, зокрема готовністю ефективно діяти в умовах цифровізації освіти.

Підготовка майбутніх учителів має забезпечувати умови психолого-професійного зростання, що включають:

1. Систематизацію знань про сутність, структуру та зміст комунікативної культури, а також особливості її формування у молодших школярів із використанням інтерактивних технологій;

2. Формування професійних умінь і навичок, необхідних для організації та проведення інтерактивних комунікативних занять, що забезпечують розвиток комунікативних компетентностей учнів;

3. Розвиток комунікативних здібностей, цифрової компетентності та педагогічної майстерності, що сприяють ефективній взаємодії з учнями та колегами;

4. Формування професійних установок і мотивації, що визначають цільові, змістові та операційні орієнтири педагога у сфері розвитку комунікативної культури учнів;

5. Стимулювання творчості та інноваційної діяльності у педагогічному процесі, активне впровадження інтерактивних технологій, а також мотивація до безперервного професійного вдосконалення.

Таким чином, підготовка майбутнього вчителя має бути цілісною, інтегрованою і динамічною системою, що поєднує знання, уміння, ціннісні орієнтири та інноваційний потенціал, забезпечуючи ефективне формування комунікативної культури молодших школярів у сучасних умовах освіти.

2.3 Модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Початок XXI століття для України відзначається активним інтегруванням національної освіти до європейського освітнього простору. Це зумовлює підвищені вимоги до підготовки компетентних фахівців, здатних до успішної професійної самореалізації в умовах сучасного суспільства.

Особливу увагу слід приділити підготовці майбутніх учителів початкової школи, які розпочинають свою діяльність у межах реформованої системи освіти — Нової української школи. Від них очікується готовність впроваджувати інноваційні підходи, зокрема інтерактивні технології навчання та міжпредметну інтеграцію, що є ключовими характеристиками сучасного освітнього процесу.

Реалізація Концепції Нової української школи розпочалася з початкової ланки освіти, адже саме в цей період формуються основи ключових компетентностей, необхідних для подальшого навчання та розвитку особистості протягом життя.

Перед аналізом моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій, важливо звернутися до сутності понять «моделювання» та «модель».

Моделювання розглядається як важливий теоретичний метод наукового пізнання, спрямований на конструювання структур педагогічного процесу та встановлення взаємозв’язків між його компонентами.

В «Енциклопедії освіти» термін «модель» (від франц. modèle, лат. modulus — міра, зразок) визначається як уявна або матеріалізована система, що відображає чи відтворює об’єкт дослідження — природний або соціальний — і дає змогу отримати нові знання про нього шляхом її вивчення.

У працях І. Зязюна та О. Кравченко-Дзондзи поняття моделі трактують як створений аналог досліджуваного об’єкта, який може бути представлений у вигляді схем, знакових конструкцій, фізичних макетів або математичних описів.

Такий аналог узагальнює структуру об’єкта, його властивості та зв’язки між складовими.

Модель може існувати у символічній, матеріальній або уявній формі, відображаючи явища й процеси через теоретичні узагальнення, описи, графічні зображення чи інші форми репрезентації. Водночас модель виконує функцію знакової системи, яка дозволяє відтворити освітній процес як об’єкт наукового аналізу, розкриваючи його будову та механізми функціонування.

Проблема моделювання професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи сьогодні активно досліджується в контексті:

- реалізації гуманістичних засад освіти, педагогіки партнерства, співробітництва та академічної мобільності (В. Гриньова, Д. Пащенко, Р. Пріма, Н. Теличко та ін.);
- педагогічної взаємодії між учителем і учнями (О. Матвієнко, Ю. Бондар та ін.);
- використання інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі (О. Новак, О. Комар, Р. Михайлишин та ін.).

На думку О. Комар, модель підготовки сучасного педагога відтворює внутрішню будову його професійної діяльності, яка формується відповідно до суспільних очікувань та актуальних освітніх вимог. Дослідниця підкреслює, що майбутній учитель початкової школи є активним суб’єктом педагогічного процесу, здатним самостійно планувати та організовувати власну професійну діяльність. Особливого значення надається сформованості пізнавальної та комунікативної активності, спрямованої на розв’язання конкретних професійних завдань, оскільки саме ці якості безпосередньо впливають на ефективність організації навчальної діяльності учнів.

У науковій літературі представлено значну кількість моделей формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій, які становлять вагомий теоретичний і практичний інтерес для нашого дослідження. Проблематика моделювання комунікативної культури привертала увагу багатьох учених, зокрема С. Севіньон, Н. Волкової та ін.

Спираючись на наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних дослідників та враховуючи специфіку власної роботи, ми трактуємо модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій як цілісну систему взаємодії викладача і студента. Вона охоплює взаємопов'язаний комплекс цілей, завдань, змісту, методів, форм, принципів і засобів навчання, спрямованих на досягнення прогнозованих результатів.

Розробляючи структурно-функціональну модель, ми прагнули, щоб вона не лише забезпечувала професійне становлення майбутніх педагогів, а й створювала умови для їхньої творчої самореалізації. Особливу увагу було приділено механізмам активної участі студентів у власному освітньому розвитку, що сприяє формуванню необхідних рівнів, показників і критеріїв готовності до застосування інтерактивних технологій у роботі з учнями.

У процесі моделювання дотримано загальноприйнятих вимог до побудови педагогічних моделей: повне та системне відображення об'єкта дослідження; поєднання чіткості та лаконічності з необхідною деталізацією; забезпечення простоти, логічності та практичної придатності моделі для використання в реальних освітніх умовах.

Запропонована структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій (рис. 2.1) є цілісним, логічно обґрунтованим та наочно представленим відображенням досліджуваного процесу.

Вона демонструє удосконалену систему професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти, розроблену з урахуванням: закономірностей педагогічного моделювання, науково-методичних підходів, потенціалу інтерактивних технологій, сучасних освітніх викликів.

У структурі структурно-функціональної моделі виокремлено три взаємопов'язані блоки: методологічно-цільовий, організаційно-діяльнісний і діагностико-результативний. Водночас такий поділ є умовним і використовується

передусім для аналітичної зручності, оскільки всі складові функціонують у тісній взаємодії, доповнюють одна одну й забезпечують системну цілісність підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій.

З метою більш ґрунтовного осмислення логіки організації наукового дослідження, його методологічних засад та практичних аспектів упровадження створеної моделі доцільно детальніше проаналізувати зміст кожного з її структурних блоків. У подальшому буде розкрито їхнє функціональне призначення, внутрішні взаємозв'язки та роль у формуванні професійної готовності майбутнього вчителя до результативного використання інтерактивних технологій у процесі розвитку комунікативної культури учнів початкової школи.

У межах методологічно-цільового блоку визначено ключові складники, що забезпечують концептуальну спрямованість підготовки майбутніх педагогів.

– Мета полягає у формуванні готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку комунікативної культури молодших школярів із застосуванням інтерактивних технологій. Вона узгоджується з положеннями оновленого професійного стандарту вчителя початкової школи та водночас відповідає особистісним освітнім потребам майбутніх фахівців, орієнтованих на безперервне вдосконалення власних професійних компетентностей.

– Завдання передбачають формування стійкої професійної мотивації до педагогічної діяльності; вироблення позитивного ставлення до інтерактивних технологій як ефективного інструменту навчання; визначення стратегічних орієнтирів майбутньої професійно-педагогічної діяльності; створення необхідних педагогічних умов, що забезпечують результативну підготовку до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивного навчання.

Беручи до уваги значущість дослідження закономірностей становлення особистості майбутнього вчителя початкової школи, обґрунтовано необхідність використання комплексу взаємопов'язаних наукових підходів. До таких підходів віднесено культурологічний, системний, аксіологічний, гуманістичний,

компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, інтегративний, особистісно орієнтований, емпіричний, дослідницький та технологічний підходи, що у своїй сукупності забезпечують цілісність і наукову обґрунтованість підготовки майбутнього педагога.

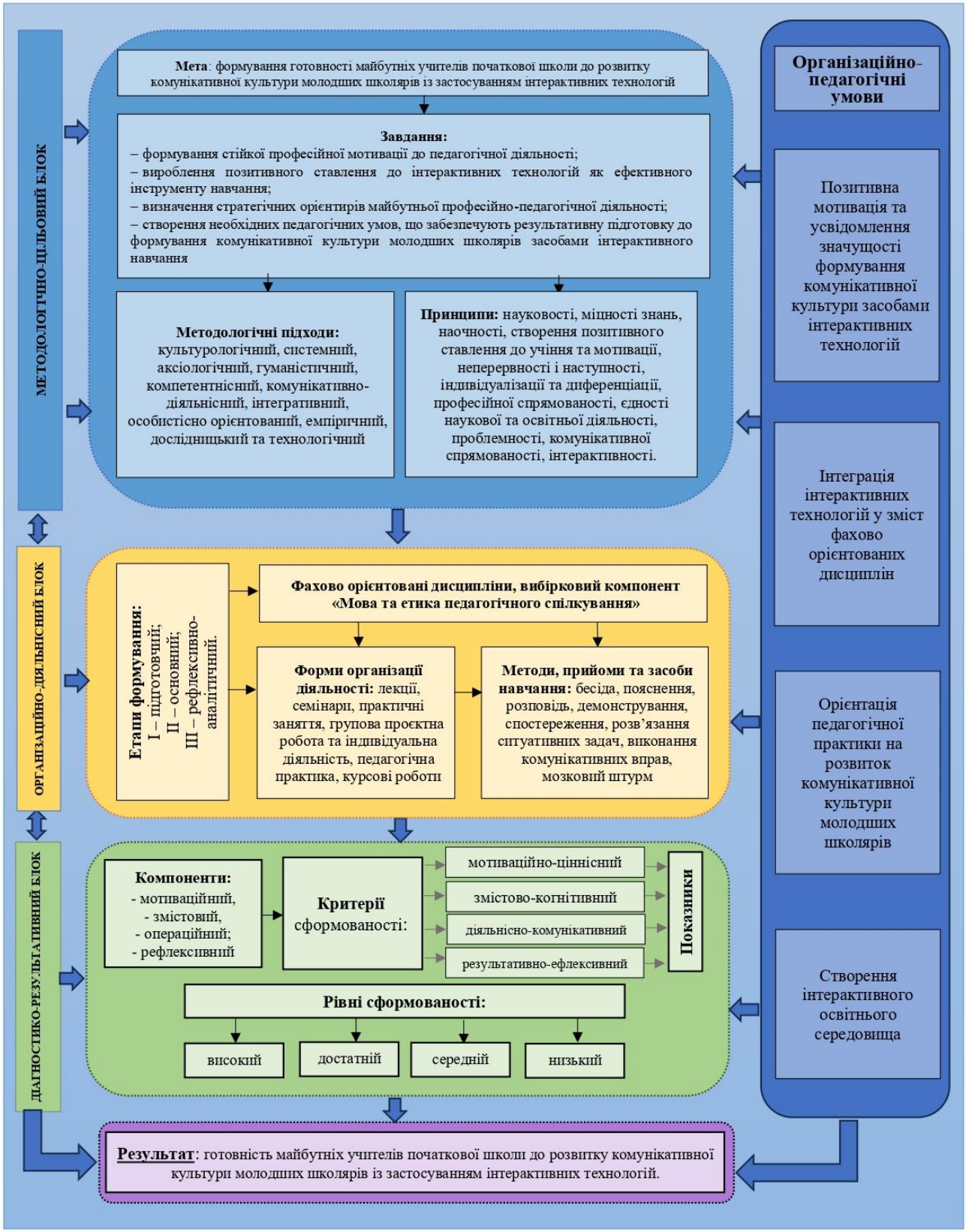

Рис. 2.1. Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій

Застосування культурологічного підходу у підготовці фахівців початкової освіти виступає важливою методологічною стратегією, відповідно до якої освіта розглядається як процес залучення майбутнього вчителя до системи культурних цінностей, норм, традицій і смислів, що визначають рівень комунікативної культури особистості. У межах цього підходу навчання трактується не лише як передавання знань і формування професійних умінь, а як процес становлення культури педагогічного мислення, етичних засад діяльності, світоглядних орієнтирів і культури міжособистісного спілкування вчителя в умовах використання сучасних освітніх технологій.

Далі узагальнено наукові погляди українських дослідників, які розглядали культурологічний підхід в освіті та проблеми формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій. У їхніх працях обґрунтовано значущість культурних чинників у педагогічному процесі, розкрито роль комунікативної складової в навчанні й вихованні, а також проаналізовано можливості впровадження інтерактивних технологій у сучасний освітній простір як засобу розвитку особистості учня та вдосконалення професійної підготовки педагога.

У контексті дослідження культурологічного аспекту підготовки майбутніх учителів початкової школи важливими є наукові положення вітчизняних учених, які розкривають сутність культури як фундаментальної основи професійного становлення педагога. Так, О. Савченко зазначає, що культуру доцільно розглядати як систему матеріальних і духовних цінностей суспільства, особливий вид людської діяльності та водночас процес творчої самореалізації особистості. У цьому розумінні культура виступає чинником розвитку сутнісних сил педагога, формує його світогляд, професійні орієнтири та здатність до гуманістичної взаємодії з учнями.

Н. Колесник підкреслює, що культурологічний підхід до організації професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи має комплексний і міждисциплінарний характер. Він інтегрує знання з педагогіки, психології, філософії, культурології та інших галузей, що забезпечує цілісне

бачення педагогічної діяльності як культурно зумовленого процесу. Такий підхід сприяє формуванню в майбутніх учителів здатності розуміти освітні явища у широкому соціокультурному контексті та враховувати культурні особливості розвитку дитини.

Л. Ковальчук наголошує, що культурологічний підхід створює можливості для переосмислення базових цінностей освіти, надає педагогічній взаємодії гуманістичного змісту та сприяє культурному наповненню освітнього процесу загалом. Він збагачує наукові засади визначення змісту освіти, принципів її організації та способів педагогічного впливу. У цьому контексті одним із ключових завдань підготовки майбутнього вчителя стає формування культури професійного мислення, що визначає здатність педагога діяти творчо, відповідально й ціннісно орієнтовано у професійній діяльності.

В. Кремень розглядає культурологічний підхід як фундаментальну основу формування системи цінностей особистості, її морально-етичних орієнтацій та духовних засад навчання. Науковець підкреслює, що саме культура визначає зміст освіти, її гуманістичну спрямованість і виховний потенціал, а тому підготовка сучасного педагога повинна здійснюватися з урахуванням культурних пріоритетів суспільства та потреб особистісного розвитку учня.

Отже, аналіз наукових позицій свідчить, що культурологічний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи забезпечує формування ціннісно орієнтованої, гуманістично спрямованої особистості педагога, здатної здійснювати професійну діяльність у контексті сучасних соціокультурних викликів та сприяти розвитку комунікативної культури молодших школярів.

У контексті нашого дослідження, присвяченого підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів у процесі навчання, культурологічний підхід набуває визначального значення. Його застосування створює сприятливі умови не лише для розвитку мовленнєвих умінь і навичок учнів, а й для формування здатності усвідомлювати, інтерпретувати та оцінювати культурні, соціальні й моральні цінності різних спільнот. Такий підхід забезпечує поєднання мовної підготовки

з вихованням особистості, здатної до міжкультурної взаємодії, толерантного спілкування та розуміння іншої культури.

Водночас важливим методологічним орієнтиром організації освітнього процесу виступає системний підхід, який розглядається як ефективний інструмент цілісного навчання та розвитку особистості. Він передбачає узгоджене функціонування всіх складових освітнього процесу — змісту навчання, методів, педагогічних технологій, організаційних форм діяльності — у межах єдиної взаємопов’язаної системи. Такий підхід дає змогу враховувати індивідуальні особливості здобувачів освіти, забезпечувати збалансованість навчального впливу та формувати не лише знання, а й уміння, ціннісні орієнтації та соціальні установки, необхідні для ефективної адаптації в різних соціокультурних умовах.

У межах нашого дослідження системний підхід дозволяє вибудувати процес підготовки майбутніх учителів початкової школи як цілісну структуру, що поєднує теоретичну базу з практичним досвідом діяльності. Він забезпечує врахування всіх аспектів педагогічної взаємодії між учителем і учнем, зокрема мовного, комунікативного й культурного компонентів.

Наукові розвідки українських учених підтверджують значущість системного підходу в педагогіці. Зокрема, Н. Колесник розглядає його як особливий метод теоретичного пізнання, за якого досліджуваний об’єкт аналізується через систему взаємопов’язаних компонентів, що функціонують як єдине ціле. І. Бай, Н. Максименко та Н. Салига наголошують, що ефективність цього підходу полягає у вивченні окремих складників не ізольовано, а у взаємозв’язку, динаміці та розвитку. О. Алексєєва підкреслює, що принципи підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема щодо формування комунікативної культури, повинні ґрунтуватися на цілісності та структурованості освітнього процесу, що передбачає організацію пізнавальної діяльності та системний контроль її результативності.

Таким чином, системний підхід у підготовці майбутніх педагогів забезпечує логічну узгодженість усіх компонентів навчання, сприяє формуванню

професійної компетентності вчителя та створює передумови для ефективного розвитку комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Упровадження системного підходу в підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій передбачає цілісну організацію освітнього процесу, за якої всі його складові функціонують як взаємопов'язана система. Насамперед ідеться про інтеграцію теоретичної підготовки, практичних занять і педагогічної практики в єдину логічно узгоджену структуру, спрямовану на розвиток комунікативної культури майбутніх педагогів через опанування інтерактивних технологій. Важливим є також забезпечення узгодженості змісту різних навчальних дисциплін — психолого-педагогічних, лінгвістичних, методичних — що дозволяє сформувати цілісне уявлення про можливості використання інтерактивних методів у розвитку комунікативних умінь молодших школярів.

Системний підхід передбачає створення та впровадження навчальних і навчально-методичних матеріалів, методичних рекомендацій і посібників, які забезпечують послідовне й планомірне формування комунікативної культури. Не менш важливою умовою є безперервність цього процесу: формування відповідних умінь має здійснюватися поступово, із наростанням складності завдань і рівня опанування інтерактивними технологіями. Значущу роль відіграє також система оцінювання, що дає змогу регулярно відстежувати динаміку професійного зростання здобувачів вищої освіти, коригувати зміст і форми навчання та забезпечувати ефективний зворотний зв'язок.

Окрему увагу приділяють узгодженню теоретичних знань із практичною діяльністю: опановані студентами положення щодо використання інтерактивних технологій повинні систематично реалізовуватися під час практичної підготовки, що сприяє глибшому засвоєнню методики формування комунікативної культури та підвищує результативність професійного навчання. Важливою складовою є також налагодження ефективної взаємодії між усіма учасниками освітнього

процесу — викладачами, студентами, керівниками практики, адміністрацією закладів освіти — задля формування єдиної стратегії підготовки вчителя, здатного забезпечити високий рівень комунікативного розвитку молодших школярів.

Аксіологічний підхід у педагогічній освіті ґрунтується на розумінні цінностей як фундаменту освітнього процесу. У підготовці майбутніх учителів початкової школи він спрямований на формування усвідомленого ставлення до професійних, морально-етичних і культурних орієнтирів, що визначають гуманістичний характер педагогічної діяльності. Саме ці цінності стають основою для ефективного формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, оскільки забезпечують повагу до особистості дитини, готовність до співпраці, толерантність і відповідальність у педагогічній взаємодії.

Проблематика аксіологічного підходу широко представлена у працях українських науковців, які розглядають його крізь призму різних аспектів педагогічної діяльності — від формування професійної культури вчителя до розвитку ціннісних орієнтацій учнів. У наукових дослідженнях обґрунтовуються теоретичні засади цього підходу, визначається його роль у гуманізації освіти та підкреслюється значення ціннісно орієнтованого навчання для підготовки педагога нового типу.

У контексті аксіологічного підходу до підготовки майбутніх учителів початкової школи особлива увага приділяється формуванню системи ціннісних орієнтацій, які визначають гуманістичний характер професійної діяльності педагога та його здатність ефективно впливати на розвиток особистості учня. Так, Л. Бірюк і С. Пішун підкреслюють, що становлення ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців початкової освіти має відбуватися поступово, упродовж тривалого часу, без примусового нав’язування. Інтеріоризація цінностей, на їхню думку, потребує уважного ставлення до кожного етапу професійної підготовки, а також до цілісного процесу формування системи ціннісних орієнтацій особистості.

Л. Ліхіцька розглядає інтеграційно-аксіологічний компонент як сукупність базових цінностей, що становлять внутрішню основу культури як суспільства, так і окремої особистості. Цей компонент проявляється через зміст цінностей, систему потреб і життєвих орієнтацій, які визначають спрямованість діяльності майбутнього педагога та його ставлення до професійних обов'язків.

Т. Северіна акцентує увагу на тому, що аксіологічний підхід має бути спрямований на розвиток креативно-ціннісних якостей особистості. Його реалізація забезпечує здатність майбутнього вчителя до творчої організації діяльності, самостійності у досягненні значущих життєвих і професійних цілей, а також до постійного фахового зростання.

Таким чином, аксіологічний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи орієнтує освітній процес на формування ціннісно насиченої особистості педагога, здатної усвідомлювати соціальну значущість своєї професії, дотримуватися гуманістичних принципів взаємодії та сприяти розвитку комунікативної культури молодших школярів.

Особливої значущості гуманістичний підхід набуває у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи, адже їхня діяльність полягає не лише у передаванні знань, а й у вихованні дітей через живу комунікативну взаємодію, формування гуманістичних орієнтирів, толерантності та поваги до культурного різноманіття. Комунікативна культура молодших школярів при цьому розглядається значно ширше, ніж володіння мовними засобами: вона охоплює здатність результативно спілкуватися з урахуванням моральних, етичних і соціокультурних норм.

Гуманістичний підхід у педагогіці належить до провідних напрямів, що акцентують увагу на розвитку особистості дитини, її внутрішнього потенціалу, самопізнання та здатності до соціальної адаптації. У межах цього підходу освітній процес орієнтується на підтримку учня, його емоційне благополуччя та соціальне становлення, а також на формування самоповаги, пізнавальної мотивації й взаєморозуміння між учителем і учнями. Така орієнтація є необхідною умовою не лише для засвоєння академічних знань, а й для

формування навичок міжособистісної взаємодії, розвитку творчого потенціалу та відповідального ставлення до суспільства.

У межах нашого дослідження, спрямованого на підготовку майбутніх учителів початкової школи до розвитку комунікативної культури молодших школярів, гуманістичний підхід виступає визначальним. Він передбачає сприйняття кожної дитини як унікальної особистості, урахування її емоційних і соціальних потреб, створення атмосфери довіри й підтримки, що стимулює активність у навчанні та спілкуванні.

Наукові праці українських і зарубіжних дослідників містять вагомі теоретичні положення щодо реалізації гуманістичного підходу в педагогічній практиці. Зокрема, В. Єремеєва наголошує, що гуманістичні цінності освіти становлять основу загальної культури особистості й пов’язані з фундаментальними соціальними процесами. С. Брежнєва підкреслює важливість організації освітнього процесу на демократичних засадах, утвердження гуманістичних принципів у взаємодії педагогів і здобувачів освіти, забезпечення психологічного комфорту дітей, створення умов для творчого розвитку та формування гуманного світогляду. Л. Бірюк і С. Пішун розглядають гуманістичний підхід як основу підготовки педагога нового типу — партнера, який не лише транслює зміст освіти, а допомагає учням активно його засвоювати та особистісно осмислювати.

Результати досліджень засвідчують, що гуманістична орієнтація освіти сприяє гармонійному розвитку інтелектуальних, емоційних, соціальних і моральних якостей дітей. Застосування принципів емпатії, взаєморозуміння, довіри та підтримки створює умови для цілісного розвитку особистості, що є підґрунтям становлення комунікативної культури.

Отже, у контексті нашого дослідження гуманістичний підхід відіграє ключову роль у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи, орієнтуючи їх на створення освітнього середовища, яке забезпечує розвиток активної, творчої особистості з високим рівнем комунікативної культури. Такий

підхід формує основу ефективного навчання, що сприяє всебічному розвитку дітей і їхній успішній соціалізації.

Компетентнісний підхід становить концептуальну основу сучасної освіти, оскільки спрямовує освітній процес на досягнення конкретних результатів у розвитку особистості здобувачів освіти. Компетентність передбачає не лише засвоєння необхідної сукупності знань, а й уміння ефективно застосовувати їх у різноманітних життєвих і професійних ситуаціях. У контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій цей підхід дає змогу організувати навчання таким чином, щоб учні опановували мовні й комунікативні вміння через активну взаємодію, використання сучасних методів співпраці, діалогу та колективної діяльності.

Наукові дослідження українських і зарубіжних учених розкривають різні аспекти реалізації компетентнісного підходу в освіті. Так, Г. Лещенко та Л. Іванова наголошують, що урок слід розглядати як форму освітньої комунікації, у межах якої доцільно використовувати тексти соціокультурного змісту, організовувати їх комунікативний аналіз, моделювати мовленнєві ситуації та застосовувати інтерактивні методи навчання, надаючи учням можливість виконувати різні комунікативні ролі. О. Гулай підкреслює нерозривний зв’язок компетентнісного підходу з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами, оскільки він спрямований передусім на розвиток особистості здобувача освіти й може бути реалізований лише через активну діяльність, виконання практичних завдань і розв’язання реальних проблемних ситуацій. В. Волкова розглядає компетентнісний підхід як систему педагогічних принципів, установок і методів, що забезпечують формування універсальних здібностей особистості та її загальної культури.

Розроблена структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій ґрунтується на інтеграції провідних сучасних педагогічних підходів і інноваційних методів навчання. Вона

орієнтована на розвиток у майбутніх педагогів здатності ефективно застосовувати інтерактивні технології для організації комунікативної діяльності учнів, створення ситуацій співробітництва та активної взаємодії.

Використання інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів забезпечує формування в них досвіду організації комунікативно насиченого освітнього середовища, що надалі сприятиме розвитку комунікативної культури молодших школярів. Така підготовка має важливе значення для особистісного становлення дітей, їхньої соціальної адаптації та успішної діяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Інтерактивний підхід у педагогіці спрямований на організацію освітнього процесу як активної взаємодії всіх його учасників із використанням сучасних технологій, що створює сприятливі умови для формування комунікативної культури учнів. Застосування мультимедійних засобів, цифрових освітніх платформ, інтерактивних вправ, ігрових технологій та комунікативно орієнтованих завдань забезпечує активний розвиток мовлення, уміння співпрацювати, аргументовано висловлювати власну думку й сприймати позицію співрозмовника.

Дослідження українських науковців підтверджують ефективність комунікативно-діяльнісного підходу як теоретичної основи інтерактивного навчання. Так, А. В. Гамза зазначає, що застосування комунікативно-діяльнісного підходу до засвоєння мовної системи сприяє усвідомленню учнями комунікативної функції мови як засобу міжособистісної взаємодії [56]. Л. Лужецька підкреслює, що навчання на цих засадах передбачає спрямування більшості мовних і мовленнєвих вправ саме на процес комунікації, що забезпечує практичну спрямованість мовної підготовки [133]. Л. Сіра наголошує, що ефективність упровадження комунікативно-діяльнісного підходу значною мірою залежить від гуманістичної орієнтації професійної підготовки педагогів [190].

Розроблена структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій ґрунтується на комунікативно-

діяльнісному підході, який передбачає розвиток особистості учня через його активну участь у навчальному процесі. Використання інтерактивних технологій, моделювання реальних мовленнєвих ситуацій, організація групової роботи та діалогічного спілкування дають змогу формувати не лише мовні вміння, а й критичне мислення, соціальні компетентності, здатність до співпраці та адаптації до різних комунікативних контекстів.

Важливою складовою цього процесу є особистісно орієнтований підхід у підготовці майбутніх педагогів. На думку Л. Коваль, він передбачає створення в освітньому середовищі умов для продуктивної особистісної взаємодії, розвитку індивідуальних здібностей здобувачів освіти, усвідомлення ними власного місця в соціумі та формування суб'єктної позиції [69]. У такому контексті навчальний матеріал виступає не самоціллю, а засобом розвитку особистості, що забезпечує оптимальні умови для становлення професійно важливих якостей майбутнього вчителя.

Особистісно орієнтований підхід посідає важливе місце в запропонованій моделі підготовки майбутніх учителів, оскільки забезпечує індивідуалізацію процесу формування комунікативної культури учнів початкової школи. Урахування індивідуальних потреб, інтересів, здібностей і потенційних можливостей кожної дитини створює умови для ефективного застосування інтерактивних технологій, спрямованих на розвиток комунікативних умінь, самостійності, відповідальності та критичного мислення молодших школярів.

У межах розробленої структурно-функціональної моделі цей підхід органічно поєднується з інтерактивними технологіями навчання, що дає змогу майбутнім учителям цілеспрямовано формувати комунікативну культуру учнів як основу їхньої успішної соціалізації та інтеграції в сучасному глобалізованому суспільстві. Використання інтерактивних методів забезпечує активну участь кожного школяра в освітньому процесі, сприяє розвитку індивідуального стилю спілкування, уміння співпрацювати та будувати конструктивну взаємодію.

Аналіз досліджень українських і зарубіжних учених засвідчує, що особистісно орієнтований підхід створює передумови для адаптації педагогічних

стратегій до індивідуальних особливостей учнів, а інтерактивні технології виступають ефективним інструментом персоналізації навчання та формування комунікативної культури в умовах початкової школи. Так, Н. Письменння визначає особистісно орієнтоване навчання як психолого-педагогічну підтримку особистості, спрямовану на становлення її суб'єктності, культурної самоідентифікації, соціалізації та життєвого самовизначення [161]. О. Кузнєцова підкреслює, що реалізація особистісно орієнтованого підходу пов'язана з розв'язанням проблемних ситуацій, які активізують освітній процес, сприяють глибшому засвоєнню навчального матеріалу та підвищують якість освіти загалом [119]. У зарубіжних дослідженнях, зокрема в працях А. Грасера, гуманістична концепція розглядається як теоретична основа особистісно орієнтованої педагогіки, що акцентує увагу на розвитку особистості в освітньому процесі [242].

Отже, узагальнення результатів наукових досліджень свідчить про те, що особистісно орієнтований підхід є одним із провідних компонентів сучасного педагогічного процесу, оскільки забезпечує максимально повний розвиток потенціалу кожного учня з урахуванням його індивідуальних характеристик і потреб. У контексті нашого дослідження цей підхід набуває особливої значущості для підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Емпіричний підхід в освіті ґрунтується на використанні об'єктивних фактів, результатів спостережень, експериментальних даних і практичного досвіду як основи для формулювання теоретичних узагальнень і вироблення практичних рекомендацій. Такий підхід має особливе значення для педагогічних досліджень, оскільки забезпечує отримання конкретних, перевірених результатів, які можуть бути безпосередньо впроваджені в освітню практику.

У межах нашого дослідження, присвяченого підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, емпіричний підхід дає змогу оцінити

результативність використання різноманітних інтерактивних методик у реальному освітньому середовищі, а також визначити їхній вплив на розвиток комунікативної культури учнів початкових класів.

Наукові праці з цієї проблематики свідчать про значущість практико орієнтованих досліджень. Так, Н. Шевченко розглядає формування комунікативної культури молодших школярів крізь призму експериментального вивчення практичних аспектів цього процесу [219]. С. Литвиненко акцентує увагу на необхідності аналізу педагогічного процесу шляхом систематичних спостережень і збору даних щодо ефективності різних методів навчання [130]. Д. Хелперн (Halpern, D.) обґрунтовує доцільність застосування емпіричних досліджень для вивчення когнітивних процесів учнів і визначення їхнього впливу на результативність навчання [243]. Дж. Хетті (John Hattie) здійснює масштабні дослідження ефективності педагогічних практик на основі великих масивів даних, зокрема шляхом метааналізу результатів численних освітніх досліджень [244].

Отримані наукові результати підтверджують необхідність системного підходу до підготовки майбутніх учителів початкової школи, здатних результативно формувати комунікативну культуру молодших школярів із використанням сучасних інтерактивних технологій. Розроблена модель такої підготовки спирається на поєднання теоретичних знань, практичних умінь і інноваційних педагогічних методів. Вона передбачає створення ефективних педагогічних стратегій, інтеграцію інтерактивних технологій у навчальний процес, постійний моніторинг результативності їх застосування та коригування методик відповідно до актуальних потреб сучасної початкової освіти.

Науковці також активно досліджують шляхи вдосконалення професійної підготовки педагогів з метою забезпечення їх дієвими інструментами розвитку комунікативної культури учнів. Зокрема, М. Островська підкреслює необхідність формування дослідницьких компетентностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти [153]. Н. Звєрєва звертає увагу на відмінності між підходами до проведення досліджень у науковій сфері та практичній

діяльності вчителя [86]. J. Zaščerinska обґрунтовує ефективність експериментального підходу для перевірки різних навчальних стратегій у розвитку когнітивних і комунікативних умінь учнів [238]. Дж. Хетті (John Hattie) також застосовує метааналітичні методи для визначення найбільш результативних педагогічних технологій і підходів [266].

Узагальнення результатів досліджень підтверджує значущість дослідницького підходу для розроблення інноваційних освітніх стратегій та підвищення ефективності навчального процесу, зокрема у сфері формування комунікативної культури учнів початкової школи.

Наступним складником розробленої моделі є система принципів навчання, серед яких:

- науковість,
- міцність знань,
- наочність,
- створення позитивного ставлення до учіння та мотивації,
- неперервність і наступність,
- індивідуалізація та диференціація,
- професійна спрямованість,
- єдність наукової та освітньої діяльності,
- проблемність,
- комунікативна спрямованість,
- інтерактивність.

У межах нашого дослідження, присвяченого підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів, визначення цих принципів має особливе значення, оскільки вони регламентують організацію освітнього процесу та визначають його результативність.

Застосування зазначених принципів істотно впливає на ефективність процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів, забезпечуючи:

- цілісність педагогічного впливу,

- відповідність сучасним освітнім вимогам,
- комплексну організацію навчання, орієнтовану на потреби та інтереси учнів,
- підвищення мотивації учнів та активне залучення їх до комунікативної діяльності.

Принцип науковості передбачає системне пізнання об'єктивних закономірностей функціонування досліджуваного явища, аналіз чинників, що впливають на його розвиток, а також застосування науково обґрунтованих методів організації навчання (Павлик О. [155]). Принцип міцності знань полягає не лише у засвоєнні навчального матеріалу, а й у його закріпленні шляхом виконання практичних вправ, що забезпечують глибоке розуміння та можливість використання знань у реальних комунікативних ситуаціях (Волкова Н. [53]). Принцип наочності передбачає дидактично виважене подання мовного й позамовного матеріалу для його повного усвідомлення, засвоєння та подальшого використання у спілкуванні (Борін К. [44]).

Важливим є також принцип створення позитивного ставлення до навчання та мотивації, який полягає у формуванні сприятливого освітнього середовища, що стимулює інтерес учнів до навчання (Підласий І. [162]). Принцип неперервності ґрунтується на розумінні виховання як тривалого багатофакторного процесу, що не має чітких часових меж і триває впродовж усього життя, формуючи особистість під впливом соціального середовища, діяльності та навчання (Омеляненко В. [152]). Тісно пов'язаним із ним є принцип наступності, який забезпечує узгодженість змісту, форм і методів навчання між дошкільною та початковою освітою, сприяючи плавній адаптації дитини до шкільного середовища (Лобода О. [132]).

Принцип індивідуалізації та диференціації передбачає врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти, адаптацію освітніх технологій та урізноманітнення методів навчання, що особливо важливо в умовах подолання освітніх втрат (Барановська О. [31]). Принцип професійної спрямованості визначає орієнтацію підготовки майбутнього вчителя на

формування системи фахових знань, переконань і здатності застосовувати їх у практичній педагогічній діяльності (Пріма Р. [171]). Принцип єдності наукової та навчальної діяльності полягає у взаємозв'язку теоретичних знань із практичним досвідом, коли навчальний матеріал підкріплюється діяльнісними завданнями (Гулай О. [62]).

Принцип проблемності передбачає використання проблемних ситуацій і завдань, що стимулюють пізнавальну активність учнів і сприяють самостійному пошуку рішень (Курлянд З. [23]). Принцип комунікативної спрямованості орієнтує навчання на формування здатності використовувати мовні знання для реального спілкування відповідно до програмної тематики (Капітан Т. [91]). Принцип інтерактивності полягає в організації навчання як активного соціального процесу, у якому студент або учень виступає не пасивним споживачем інформації, а активним учасником взаємодії, здатним створювати нові знання (Кучіна В. [126]). Нарешті, принцип новизни передбачає використання сучасних технологій, інноваційних методів і оновлення змісту навчання відповідно до актуальних освітніх вимог, що підвищує його ефективність (Сіренко А. [191]).

Таким чином, сукупність зазначених принципів забезпечує науково обґрунтовану, цілісну й результативну організацію освітнього процесу, спрямованого на формування комунікативної культури молодших школярів та підготовку майбутніх учителів до ефективного використання інтерактивних технологій.

Аналіз принципів, що визначають організацію навчання, дає змогу сформулювати низку важливих висновків, безпосередньо пов'язаних із підготовкою майбутніх учителів початкової школи до розвитку комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Кожен із розглянутих принципів — науковості, наочності, індивідуалізації, мотивації, інтерактивності та інших — виступає підґрунтям ефективного освітнього процесу, здатного забезпечити не лише якісне засвоєння мовного матеріалу, а й

формування комунікативної культури учнів через їх активну взаємодію та залучення до сучасних інтерактивних форм роботи.

Застосування цих принципів у межах нашого дослідження створює сприятливі умови для розвитку комунікативної культури молодших школярів за допомогою інтерактивних технологій, які дають змогу не тільки оволодівати лексико-граматичним матеріалом, а й використовувати мовлення у реальних ситуаціях спілкування. Урахування науково обґрунтованих підходів до мотивації навчання та індивідуалізації освітнього процесу в поєднанні з інтерактивними методами сприяє підвищенню результативності навчальної діяльності та досягненню високого рівня комунікативного розвитку учнів.

Очевидно, що інтегроване застосування зазначених принципів забезпечує цілісну підготовку майбутніх педагогів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій в умовах сучасного освітнього простору.

Організаційно-діяльнісний блок відображає наповнення підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Він передбачає організацію зустрічей із досвідченими педагогами, які активно впроваджують інтерактивні підходи у власній практиці; застосування комунікативно спрямованих завдань на основі інтерактивних технологій під час навчальних занять і проходження педагогічної практики; включення практикоорієнтованих вправ із використанням інтерактивних методів до змісту дисциплін педагогічного циклу; використання сучасних цифрових інструментів (освітніх платформ, мобільних додатків для вивчення мов, інтерактивних дошок, гейміфікованих завдань) для створення динамічного освітнього середовища; а також запровадження спеціальних завдань у межах педагогічної практики, спрямованих на розвиток комунікативної культури майбутніх учителів через дискусії, взаємодію з батьками та командну співпрацю з колегами.

Організаційно-діяльнісний блок також охоплює форми, методи та інтерактивні технології професійної підготовки майбутніх педагогів до розвитку комунікативної культури молодших школярів. Під формою навчання розуміємо зовнішній спосіб організації освітнього процесу, у якому відображено характер діяльності здобувачів освіти та викладачів із застосуванням інтерактивних технологій і який реалізується відповідно до встановленого порядку та режиму. Вибір конкретної форми залежить від чисельності учасників освітнього процесу, характеру їхньої взаємодії, рівня самостійності студентів, специфіки педагогічної діяльності та можливостей використання інтерактивних засобів [52].

Згідно зі статтею 9 Закону України «Про освіту», форма здобуття освіти визначається як спосіб організації навчання, що забезпечує досягнення визначених освітніх цілей за безпосередньої участі здобувачів освіти в освітньому процесі з використанням сучасних технологій, у тому числі інтерактивних. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014) [52] та класифікації форм дидактичного процесу, запропонованої В. Ортинським у праці «Педагогіка вищої школи» (2009), доцільним є використання традиційних форм навчальних занять — лекцій, семінарів, практичних і індивідуальних занять, — а також практичної підготовки, самостійної роботи студентів (опрацювання друкованих джерел, робота з інтерактивними ресурсами тощо) і контрольних заходів (іспити, заліки, модульні роботи, тестування, самоаналіз, захист проєктів). Утім, їх застосування має здійснюватися з урахуванням сучасного рівня розвитку інтерактивних технологій та новітніх досягнень методики навчання.

У дидактиці метод навчання розглядають як ефективний спосіб організації цілеспрямованого освітнього процесу для досягнення поставленої мети. Використання оптимальних методів, відповідно до програмового змісту, цілей навчання та вікових особливостей здобувачів освіти, сприяє: розвитку пізнавальних здібностей, формуванню ключових компетентностей, здатності

застосовувати набуті знання в комунікативній діяльності, підготовці до самостійного навчання, становленню комунікативної культури.

Шляхи, форми та технології професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти відіграють визначальну роль у формуванні комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Раціонально обрані організаційні форми навчання — лекції, семінари, практичні заняття, групова проєктна робота та індивідуальна діяльність — створюють сприятливі умови для становлення професійних умінь і навичок здобувачів педагогічної освіти.

У процесі дослідження для формування комунікативної культури майбутніх учителів початкової школи застосовувалися різні методи навчання, серед яких провідними були: бесіда, пояснення, розповідь, демонстрування, спостереження, розв'язання ситуативних задач, виконання комунікативних вправ, мозковий штурм, інші інтерактивні методи.

Застосування методів навчання, що передбачають інтерактивну взаємодію, зокрема рольові ігри, моделювання комунікативних ситуацій, обговорення та дискусії, сприяє більш глибокому осмисленню особливостей мовного навчання й розвитку комунікативної культури. Такі методи дають змогу майбутнім учителям опанувати не лише теоретичні засади викладання, а й набути практичного досвіду організації комунікативно орієнтованого освітнього процесу з використанням інтерактивних технологій у початковій школі.

У дослідженні ми спираємося на визначення технології навчання як системного способу організації безперервного освітнього процесу, спрямованого на оволодіння необхідними знаннями, який передбачає узгоджене використання технічних і людських ресурсів та їхню взаємодію з метою оптимізації навчання [60].

Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій утворюють цілісну систему, спрямовану на ефективне формування професійних умінь та компетентностей студентів. Вони

забезпечують оптимальні умови для реалізації освітніх цілей, стимулюють активну пізнавальну та комунікативну діяльність, а також створюють основу для впровадження інтерактивних методів у практику навчання. До основних умов моделі належать:

1. Позитивна мотивація та усвідомлення значущості формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій: формує внутрішню мотивацію студентів до педагогічної діяльності; стимулює зацікавленість у використанні інноваційних методів навчання; сприяє активному залученню студентів до практичного застосування інтерактивних технологій.

2. Створення інтерактивного освітнього середовища: забезпечує можливості для продуктивної взаємодії студентів і викладачів; формує партнерські відносини та комунікативні компетентності; сприяє розвитку колективної роботи, обміну досвідом і спільного вирішення навчальних завдань.

3. Інтеграція інтерактивних технологій у зміст фахово орієнтованих дисциплін: забезпечує системне формування професійних умінь і компетентностей; стимулює активну пізнавальну діяльність та розвиток критичного мислення; дозволяє поєднати теоретичні знання з практичними навичками організації навчального процесу.

4. *Орієнтація педагогічної практики на розвиток комунікативної культури молодших школярів*; забезпечує ефективний перехід від теоретичної підготовки до практичної діяльності; формує навички організації та моделювання комунікативної взаємодії з учнями; підвищує педагогічну майстерність та готовність до застосування інтерактивних технологій у реальних навчальних умовах.

Впровадження цих умов створює комплексну систему підтримки професійного становлення майбутніх учителів, забезпечує поєднання мотиваційного, змістового, операційного та рефлексивного компонентів підготовки, а також дозволяє об’єктивно оцінювати рівень сформованості готовності студентів до розвитку комунікативної культури учнів початкової школи.

Таким чином, сукупність форм, методів і технологій підготовки забезпечує не лише засвоєння знань і формування умінь, а й розвиток педагогічної майстерності майбутнього вчителя, що дає змогу ефективно впливати на становлення комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій.

Висновки до другого розділу

У дисертації вперше обґрунтовано та структуровано організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, а саме: позитивна мотивація та усвідомлення важливості формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій; створення інтерактивного освітнього середовища; інтеграція інтерактивних технологій у зміст фахово орієнтованих дисциплін; орієнтація педагогічної практики на розвиток комунікативної культури засобами інтерактивних технологій.

Аналіз реалізації *першої умови* засвідчив, що позитивна мотивація та усвідомлення студентами важливості формування комунікативної культури стимулює їхню активність у навчанні та готовність застосовувати інтерактивні технології на практиці. Розгляд *другої умови* підтвердив, що створення інтерактивного освітнього середовища сприяє розвитку продуктивної взаємодії між студентами та викладачами, формуванню партнерських відносин і комунікативних компетентностей. Впровадження *третьої умови* – інтеграції інтерактивних технологій у зміст фахово орієнтованих дисциплін – забезпечує системне формування професійних умінь та компетентностей майбутніх учителів, стимулює активну пізнавальну діяльність і розвиток критичного мислення у навчальному процесі. Аналіз *четвертої умови* показав, що орієнтація педагогічної практики на розвиток комунікативної культури молодших школярів

через інтерактивні технології створює умови для ефективного переходу від теорії до практики, формує практичні навички взаємодії з учнями та підвищує педагогічну майстерність студентів.

Визначено та охарактеризовано *критерії, показники та рівні* готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів, що дозволяє об'єктивно відстежувати ефективність реалізації організаційно-педагогічних умов і прогнозувати розвиток відповідних компетентностей у школярів.

Ефективне формування комунікативної культури у молодших школярів через інтерактивні технології ґрунтується на комплексному поєднанні трьох компонентів: *мотиваційний компонент* ми визначаємо як ставлення вчителя до власної педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток комунікативної культури, а також відображає внутрішні мотиви до впровадження інноваційних методів навчання, стимулюючи зацікавленість учнів і педагогів у використанні інтерактивних технологій; *змістовий компонент* передбачає володіння знаннями про сутність комунікативної культури, специфіку інтерактивних технологій та способи їх практичного застосування у процесі формування комунікативних умінь і навичок у молодших школярів; *операційний компонент* забезпечує формування практичних умінь та навичок організації комунікативної діяльності учнів із використанням інтерактивних форм і методів навчання, що сприяє активному залученню дітей до процесу навчання та розвитку їхніх комунікативних компетенцій.

Визначено та охарактеризовано критерії, показники та рівні оцінки готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів, що дозволяє об'єктивно відстежувати ефективність реалізації організаційно-педагогічних умов і прогнозувати розвиток відповідних компетентностей у школярів.

Охарактеризовано рівні сформованості підготовки студентів (низький, середній, високий), що дозволяє оцінити динаміку їх професійного зростання та ефективність реалізації організаційно-педагогічних умов.

Розроблено структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Модель включає такі блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, очікувані результати формування комунікативної культури у молодших школярів, методологічні підходи, принципи навчання, педагогічні умови підготовки студентів); організаційно-діяльнісний (фахові та вибіркові дисципліни, форми, методи та інтерактивні технології, що використовуються на підготовчому, основному та рефлексивно-аналітичному етапах); діагностико-результативний (критерії та рівні оцінювання сформованості готовності студентів до формування комунікативної культури молодших школярів).

Впровадження рекомендацій та структурно-функціональної моделі дозволяє підвищити рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій та забезпечує цілісність і системність їх професійної підготовки.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

3.1 Організація дослідження, методика проведення та результати констатувального етапу експерименту.

З метою реалізації поставленої мети та виконання завдань дослідження було організовано педагогічний експеримент, що включав констатувальний і формувальний етапи. Проведення експериментальної роботи було спрямоване на вдосконалення процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій. На початковому етапі було встановлено вихідний рівень сформованості відповідних критеріїв у здобувачів вищої освіти та визначено чинники, що впливають на їх розвиток. Отже, констатувальний етап експерименту мав на меті діагностику рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій.

У дослідженні на констатувальному етапі взяли участь 373 студенти педагогічних спеціальностей. До експериментальної групи було віднесено здобувачів вищої освіти Мукачівського державного університету та Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, тоді як студенти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова та Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика склали контрольну групу.

Збирання емпіричних даних у межах констатувального етапу здійснювалося із застосуванням комплексу взаємодоповнювальних методів, зокрема тестування, анкетування (див. Додатки), інтерв’ювання, бесід, педагогічного спостереження та самоспостереження, а також методів математичної статистики.

Рівень готовності майбутніх педагогів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій оцінювався відповідно до визначених критеріїв — мотиваційно-ціннісного, змістово-когнітивного, діяльнісно-комунікативного та результативно-рефлексивного — з урахуванням відповідних показників.

Для встановлення показників рівнів сформованості цієї готовності було використано науково обґрунтовані та практично апробовані діагностичні методики, подані в таблиці 3.1, що забезпечило підвищення достовірності й об’єктивності отриманих результатів.

Таблиця 3.1

Методи діагностики готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів

Критерій	**Метод діагностики**
Мотиваційно-ціннісний	Анкетування щодо професійної мотивації та ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя; опитувальник мотиваційних джерел (Д. Барбуто, С. Сколк; адаптація О. Сидоренка) (Додаток А); методика діагностики мотивації досягнення успіху Т. Елерса (Додаток Б); тест на визначення рівня позитивного мислення (Додаток В); методика дослідження професійної спрямованості особистості (Додаток Г)
Змістово-когнітивний	Комплексне тестування рівня професійно-педагогічних знань (Додаток Ґ); тест на визначення рівня педагогічної компетентності майбутнього вчителя (Додаток Д); виконання теоретико-методичних завдань з організації комунікативного навчання (Додаток Е)
Діяльнісно-комунікативний	Діагностика рівня комунікабельності особистості (Додаток Є); методика визначення комунікативних та організаторських здібностей (КОН-2) (Додаток Ж); педагогічне спостереження за поведінкою студентів у навчальних і квазіпрофесійних ситуаціях; аналіз виконання комунікативних практичних завдань і рольових вправ

Результативно-рефлексивний	Методика визначення рівня педагогічної рефлексії (Т. Бойко) (Додаток З); метод експертної та самооцінки професійної діяльності (за В. Уруським) (Додаток И); рефлексивні опитувальники (Додаток І); аналіз портфоліо педагогічних досягнень (Додаток Ї); самоаналіз результатів виконання навчально-професійних завдань (Додаток Й)

Як засвідчують дані таблиці 3.1, для визначення рівня сформованості мотиваційно-ціннісного критерію готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій здобувачам вищої освіти було запропоновано відповісти на запитання Опитувальника мотиваційних джерел (Д. Барбуто, С. Сколк в адаптації О. Сидоренка), тесту «Чи володієте ви позитивним мисленням?» та анкети діагностики мотивації досягнення успіху Т. Елерса.

Перша із зазначених методик дає змогу встановити співвідношення внутрішньої, зовнішньої та інтегративної мотивації щодо професійного вибору майбутнього вчителя початкової школи, сформувати індивідуальний «мотиваційний профіль» педагога та оцінити його готовність до діяльності з формування комунікативної культури учнів із використанням інтерактивних технологій. Учасникам констатувального етапу експерименту пропонувалося проаналізувати подані твердження й визначити власне ставлення до кожного з них за п’ятибальною шкалою: –2 — вкрай неправильно; –1 — неправильно; 0 — важко визначитися; 1 — правильно; 2 — цілком правильно. Наголошувалося, що опитувальник не передбачає «правильних» чи «неправильних» відповідей, тому респондентам не слід було довго обмірковувати свій вибір.

Бланк відповідей містить п’ять колонок, сума балів у кожній з яких відображає рівень розвитку відповідного типу мотивації. Загалом методика дозволяє диференціювати внутрішню, зовнішню та інтегративну мотивацію. Інтерпретація результатів здійснюється шляхом підрахунку сумарних показників у кожній колонці.

Сума І — внутрішня мотивація (орієнтація на процес), що відображає прагнення отримувати задоволення від самої педагогічної діяльності, зокрема від процесу формування комунікативної культури молодших школярів.

Сума II — зовнішня мотивація матеріального характеру, пов’язана з очікуванням винагороди (заробітної плати, премій, інших матеріальних стимулів).

Сума III — зовнішня мотивація соціального схвалення, яка характеризує потребу в позитивній оцінці з боку інших, підтвердженні власної професійної значущості та компетентності.

Сума IV — внутрішня мотивація саморозвитку й самореалізації, що відображає прагнення відповідати власним професійним стандартам, удосконалювати особистісні якості й компетентності, зокрема у сфері використання інтерактивних технологій.

Сума V — інтегративна мотивація, яка свідчить про узгодженість особистих цілей майбутнього вчителя з цілями педагогічного колективу та закладу освіти, готовність реалізовувати завдання формування комунікативної культури молодших школярів відповідно до інтеріоризованих професійних цінностей.

Як свідчать наведені у таблиці дані, за показниками «Сума I. Внутрішня мотивація (спрямованість на процес)», «Сума III. Зовнішня мотивація (схвалення іншими)» та «Сума V. Інтегративна мотивація» спостерігається відносно рівномірний розподіл рівнів у контрольній і експериментальній групах. Зокрема, за показником «Сума I» домінує середній рівень (48,6 % у КГ і 46,9 % в ЕГ), тоді як частки здобувачів із високим і низьким рівнями є близькими за значенням. Аналогічна тенденція простежується і за показником «Сума III», де середній рівень становить 44,8 % у КГ та 43,7 % в ЕГ, а також за показником «Сума V» — 47,3 % і 44,9 % відповідно. Відмінності між групами за цими показниками не є суттєвими, що свідчить про збалансованість відповідних видів мотивації.

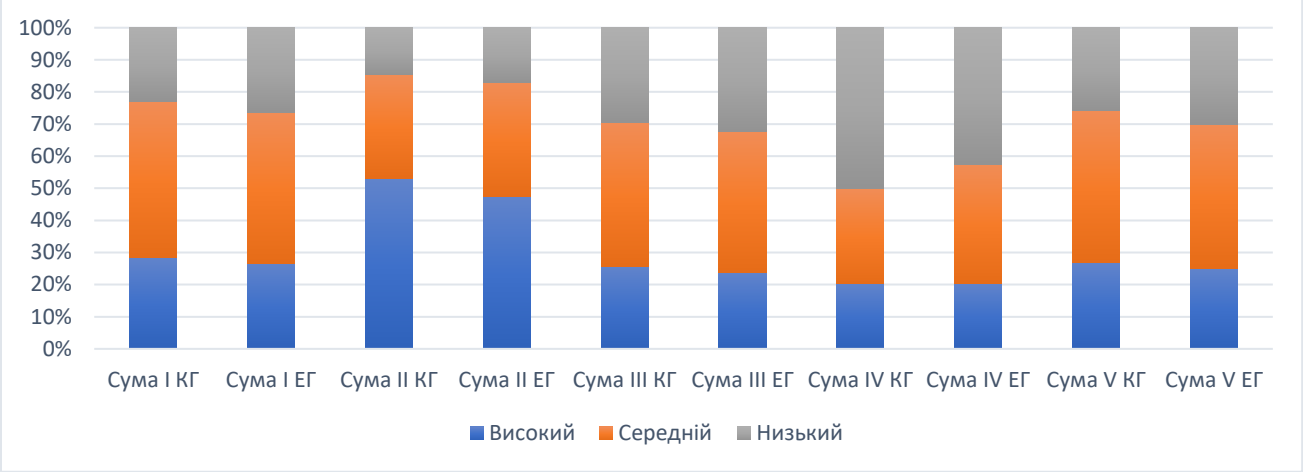

Рис. 3.1. Результати опитувальника мотиваційних джерел

Водночас результати за показником «Сума II. Зовнішня мотивація (матеріальна винагорода)» демонструють чітко виражене переважання високого рівня: 53,2 % у контрольній групі та 47,4 % в експериментальній. Частка здобувачів із середнім рівнем становить 32,1 % у КГ і 35,6 % в ЕГ, тоді як низький рівень є найменш представленим (14,7 % і 17,0 % відповідно). Це свідчить про значну орієнтацію майбутніх учителів на зовнішні матеріальні стимули професійної діяльності.

Протилежна тенденція виявлена за показником «Сума IV. Внутрішня мотивація (самовдосконалення, самореалізація)», де переважає низький рівень: 45,1 % у контрольній групі та 42,6 % в експериментальній. Середній рівень становить відповідно 26,7 % і 37,0 %, а високий — лише 18,2 % і 20,4 %. Такий розподіл свідчить про недостатню сформованість внутрішніх мотивів професійного розвитку й самореалізації у значної частини майбутніх педагогів.

Отже, отримані результати дають підстави констатувати певний дисбаланс у структурі мотиваційної сфери здобувачів вищої педагогічної освіти: поряд із достатнім рівнем інтегративної, процесуальної та соціально орієнтованої мотивації спостерігається переважання зовнішніх матеріальних стимулів і водночас недостатній розвиток внутрішньої мотивації до самовдосконалення. Це підтверджує необхідність цілеспрямованої роботи щодо формування стійкої внутрішньої професійної мотивації майбутніх учителів початкової школи в

процесі підготовки до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Наступним діагностичним засобом оцінювання мотиваційно-ціннісного критерію сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій стала методика вимірювання мотивації успіху Т. Елерса (Achievement Motivation Scale, AMS). Зазначений інструментарій спрямований на визначення індивідуального рівня прагнення до досягнень, передусім у контексті професійної педагогічної діяльності та успішності роботи з формування комунікативної культури учнів.

Методика базується на низці ключових положень. По-перше, вона передбачає самостійний вибір респондентами варіантів поведінки у змодельованих педагогічних ситуаціях, що дає змогу отримати більш об’єктивні дані щодо їхньої готовності застосовувати інтерактивні технології. По-друге, інструмент охоплює різні складники мотивації досягнення: прагнення до результату у формуванні комунікативної культури учнів, побоювання невдач у використанні інтерактивних методів, готовність до ризику під час упровадження інновацій тощо. По-третє, стандартизований характер запитань і системи оцінювання забезпечує порівнюваність результатів. Крім того, методика пройшла психометричну перевірку на надійність і валідність, що дозволяє використовувати її як достовірний інструмент діагностики мотивації майбутніх педагогів.

У процесі дослідження здобувачам вищої освіти було запропоновано 41 запитання з альтернативними відповідями «так» або «ні». Запитання відображали різні педагогічні ситуації, пов’язані з формуванням комунікативної культури молодших школярів із застосуванням інтерактивних технологій, і вимагали від респондентів визначити власну позицію або реакцію. За сумою набраних балів визначався рівень мотивації досягнення: 1–10 балів — низький рівень; 11–16 — середній; 17–20 — достатній; понад 21 бал — високий рівень мотивації до професійного успіху.

Отримані результати засвідчили, що більшість учасників констатувального етапу експерименту продемонстрували середній і достатній рівні мотивації досягнення, що загалом відповідало очікуванням. Водночас звертає на себе увагу частка респондентів із низьким рівнем мотивації до успіху — 13,6 % у контрольній групі та 13,9 % в експериментальній, що свідчить про наявність певних труднощів у формуванні внутрішньої орієнтації на професійні досягнення. Узагальнені результати застосування методики подано на рисунку 3.2.

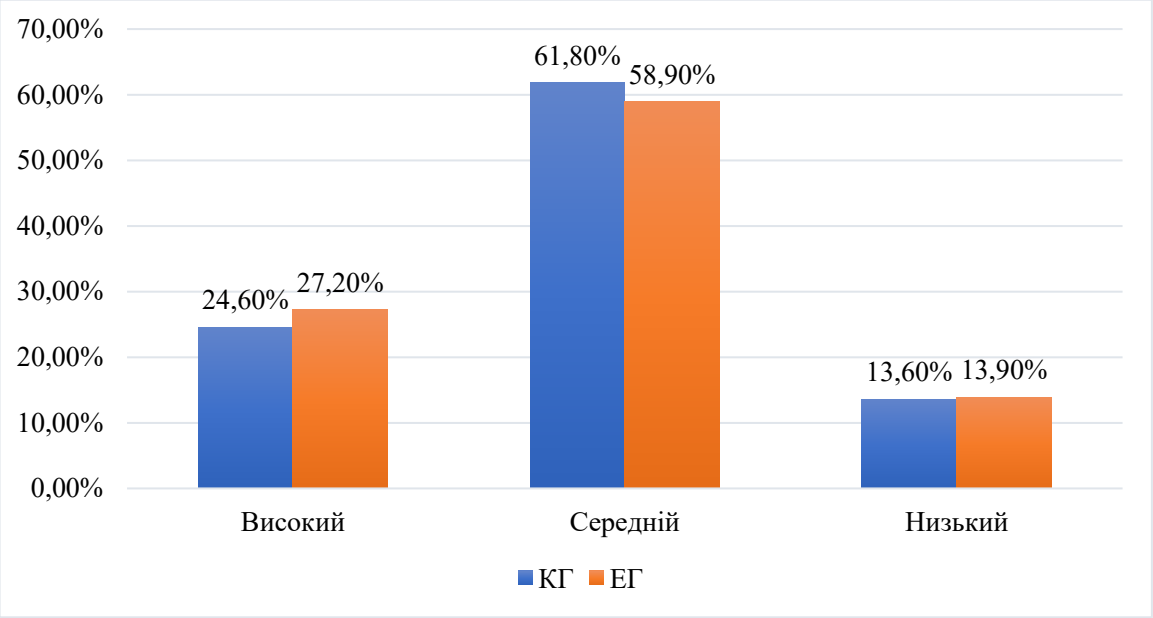

Рис. 3.2. Результати методики вимірювання мотивації успіху

Тест «Чи маєте ви позитивне мислення?» призначений для визначення рівня схильності особистості до оптимістичного світосприйняття, віри у власні можливості та досягнення як особистісних, так і професійних цілей. Результати виконання цього тесту дають змогу з’ясувати, яким чином майбутні вчителі оцінюють життєві обставини, наскільки їхні переконання та ціннісні орієнтації впливають на поведінку, прийняття рішень і професійну активність. Учасникам було запропоновано відповісти на 15 запитань із трьома варіантами відповідей: «так», «сумніваюсь», «ні». Кожна відповідь «так» оцінювалася у 2 бали, відповідь «сумніваюсь» — у 1 бал, відповідь «ні» — у 0 балів.

Інтерпретація результатів передбачала два можливі варіанти. Якщо загальна сума балів перевищувала 17, це свідчило про наявність позитивного

мислення, оптимістичної життєвої позиції та здатності використовувати власні ресурси для досягнення успіху. У такому випадку майбутній учитель характеризується вірою у власні сили, схильністю до саморозвитку та активною позицією щодо подолання труднощів. Якщо ж сума балів була меншою за 17, це означало недостатній рівень сформованості позитивного мислення й потребу у переосмисленні життєвих установок, ставлення до себе та довкілля, а також у розвитку навичок керування негативними емоціями та переживаннями.

Вибір цього тесту як діагностичного інструменту зумовлений тим, що позитивне мислення є важливою складовою мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів. Усвідомлення значущості віри у власні можливості, уміння протидіяти негативним думкам і зберігати внутрішню рівновагу сприяє професійному становленню педагога та ефективності його діяльності. Для здобувачів освіти важливо було зрозуміти, що позитивне мислення проявляється у здатності свідомо контролювати власні думки, почуття та поведінку, підтримувати впевненість у собі та орієнтацію на успіх у професійній діяльності.

Результати тестування засвідчили, що 55,1 % респондентів контрольної групи та 56,8 % експериментальної групи продемонстрували наявність позитивного мислення та здатність застосовувати його у повсякденному житті й майбутній професійній діяльності. Водночас 44,9 % учасників КГ і 43,2 % учасників ЕГ набрали менше ніж 17 балів, що свідчить про недостатній рівень сформованості позитивного мислення. Ймовірно, за більш стабільних соціальних умов частка таких результатів була б нижчою, оскільки навчання в умовах воєнного часу може негативно впливати на психоемоційний стан здобувачів освіти та рівень їхнього оптимізму.

Таблиця 3.2

Готовність майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм (констатувальний експеримент)

Етапи експерименту		Рівні сформованості							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть
Констатувальний	ЕГ	24,1	47	42,7	83	19,6	38	13,6	27
	КГ	21,8	39	41,5	74	23,0	41	13,7	24

Отже, за результатами дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій за мотиваційно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі експерименту встановлено, що в експериментальній групі (ЕГ) частка здобувачів із високим рівнем сформованості відповідної готовності становить 24,1 % (47 осіб), тоді як у контрольній групі (КГ) — 21,8 % (39 осіб).

Найбільшу частку в обох групах становлять учасники з достатнім рівнем сформованості: 42,7 % (83 особи) в експериментальній групі та 41,5 % (74 особи) у контрольній. Середній рівень виявлено у 19,6 % респондентів ЕГ (38 осіб) та у 23,0 % КГ (41 особа), що свідчить про дещо більшу поширеність цього рівня серед представників контрольної групи. Частка учасників із низьким рівнем є відносно невисокою і майже однаковою в обох групах — 13,6 % (27 осіб) в ЕГ і 13,7 % (24 особи) у КГ.

Отримані результати свідчать, що на початковому (констатувальному) етапі експерименту істотних відмінностей між експериментальною та контрольною групами не зафіксовано: розподіл рівнів мотиваційно-ціннісної готовності загалом є подібним. Водночас у експериментальній групі простежується незначна перевага за високим і достатнім рівнями сформованості, що підтверджує порівнюваність груп до початку формувального впливу та створює

належні умови для подальшого оцінювання ефективності запропонованої педагогічної моделі.

З метою діагностики змістово-когнітивного критерію готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій здобувачам вищої освіти було запропоновано два інструменти: тест на визначення рівня фахової компетентності щодо використання інтерактивних технологій.

Тест для визначення рівня професійної компетентності педагога у сфері застосування інтерактивних технологій у формуванні комунікативної культури містить 15 завдань із множинним вибором відповіді. За кожну правильну відповідь нараховується один бал, неправильна відповідь оцінюється в нуль балів, отже максимально можливий результат становить 15 балів. За підсумками тестування встановлюється рівень теоретичних знань і навчально-методичної підготовки майбутнього вчителя щодо використання інтерактивних технологій, а також визначається рівень його професійної компетентності: високий рівень — 12–15 балів; достатній — 8–11 балів; середній — 4–7 балів; низький — 0–3 бали.

Високий рівень свідчить про ґрунтовну науково-теоретичну та методичну підготовку щодо використання інтерактивних технологій у формуванні комунікативної культури, а також про здатність ефективно застосовувати ці знання в педагогічній практиці, що забезпечує результативність професійної діяльності. Достатній рівень характеризується наявністю належної бази знань, однак їх практичне застосування може супроводжуватися певними труднощами або невпевненістю, що зумовлює відносну стабільність діяльності без вираженої тенденції до інноваційного розвитку. Середній рівень означає недостатню сформованість теоретичних і методичних засад використання інтерактивних технологій, що обмежує ефективність виконання професійних функцій. Низький рівень свідчить про відсутність необхідних знань і навичок та неспроможність повноцінно застосовувати інтерактивні технології у формуванні комунікативної культури учнів.

Водночас слід зазначити, що запропонований тест, попри свою інформативність, не може повністю відобразити рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до означеної діяльності, особливо з огляду на те, що досліджувані перебувають на етапі професійного становлення. Найбільш продуктивним він виявився для студентів випускних курсів освітнього ступеня «бакалавр».

Разом із тим результати тестування дозволили виявити проблемні аспекти професійної підготовки, зокрема ті, що відображені у завданнях 1, 3, 6, 9, 14 і 15. Ці дані були враховані під час розроблення програми формувального етапу експерименту та використані для уточнення змістового наповнення експериментальної методики. Це дало змогу поглибити опрацювання таких складних питань, як інтерактивні технології навчання в початковій школі, нормативно-правові засади освітньої діяльності, сутність комунікативної культури молодших школярів, методика формування комунікативних умінь, а також сучасні підходи до впровадження інтерактивних технологій у початковій освіті.

Узагальнені результати визначення рівня професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи, отримані під час експериментального дослідження, подано на рисунку 3.3.

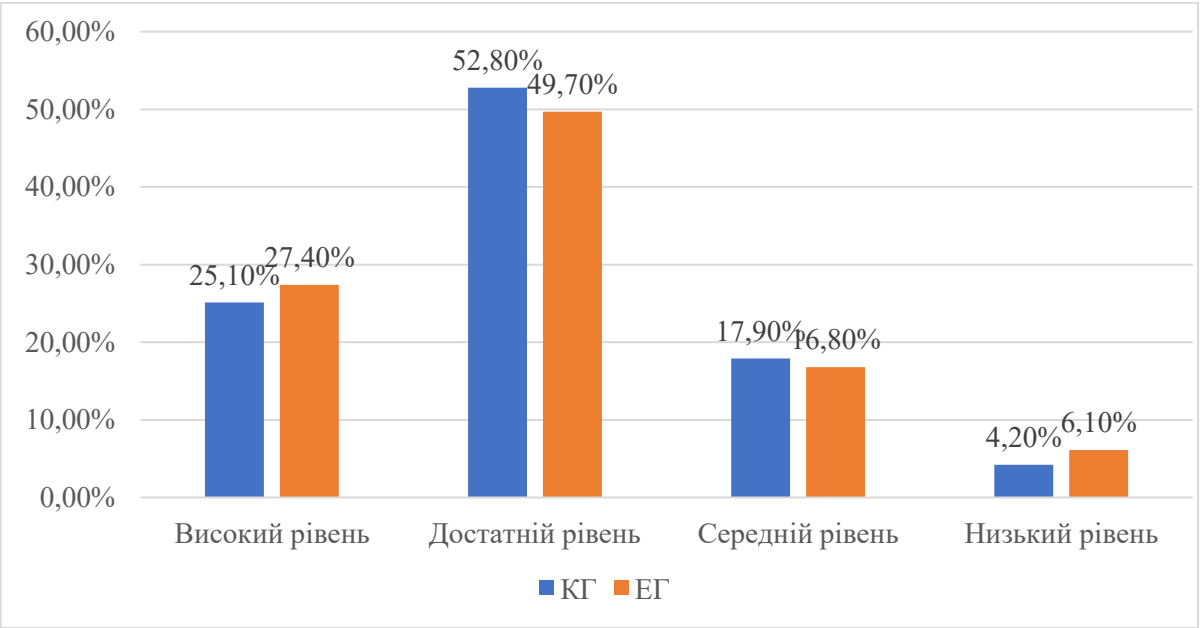

Рис. 3.3. Результати тесту на визначення рівня професійної компетентності вчителя

Як засвідчують результати, подані на рисунку 3.3., у контрольній групі 25,1 % респондентів і 27,4 % в експериментальній групі продемонстрували високий рівень готовності до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Достатній рівень виявлено у більшості учасників дослідження — 52,8 % у КГ та 49,7 % у ЕГ. Середній рівень готовності зафіксовано відповідно у 17,9 % майбутніх учителів контрольної групи та 16,8 % експериментальної групи, тоді як низький рівень становив 4,2 % у КГ і 6,1 % у ЕГ.

Отримані дані дають підстави стверджувати, що кількість здобувачів вищої освіти з низьким рівнем готовності є відносно незначною, що може свідчити про усвідомлений вибір професії та достатній рівень базової підготовки більшості студентів. Водночас лише приблизно чверть респондентів продемонстрували високий рівень готовності, який забезпечує можливість ефективного формування комунікативної культури молодших школярів у майбутній професійній діяльності. Це вказує на наявність певних прогалин у науково-теоретичній і методичній підготовці майбутніх учителів щодо використання інтерактивних технологій, що необхідно врахувати під час реалізації подальших етапів експериментального дослідження.

За результатами узагальнення можна констатувати домінування достатнього рівня готовності в обох групах при відносно невеликій частці студентів із високими показниками, що підтверджує необхідність цілеспрямованого вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у напрямі формування їхньої здатності використовувати інтерактивні технології для розвитку комунікативної культури молодших школярів.

Для визначення рівня сформованості комунікативних умінь майбутніх учителів початкової школи було використано спеціально розроблений тест, спрямований на діагностику комунікативної культури та здатності ефективно

застосовувати інтерактивні технології у професійній діяльності. Метою тестування було встановлення ступеня розвитку ключових складників готовності педагога до формування комунікативної культури молодших школярів, зокрема комунікативного, методичного, технологічного й інтерактивного компонентів. Вихідним положенням стало припущення, що випускники відповідних освітніх програм мають володіти достатнім рівнем комунікативних умінь і практичними навичками використання інтерактивних технологій, необхідними для результативної організації комунікативно орієнтованого навчання в початковій школі.

Розроблений діагностичний інструментарій включав чотири взаємопов'язані блоки. Перший блок був спрямований на з'ясування рівня теоретичної обізнаності щодо сутності інтерактивних технологій та особливостей їх використання в освітньому процесі, передбачав оцінювання практичних умінь застосовувати інтерактивні методи навчання у різних педагогічних ситуаціях. Другий блок дозволяв проаналізувати сформованість комунікативних навичок у процесі професійної взаємодії з учнями, колегами та іншими учасниками освітнього процесу. Третій блок був спрямований на визначення загальної готовності майбутніх учителів до цілеспрямованого формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Для оцінювання результатів тестування використано чотирирівневу шкалу: високий, достатній, середній та низький рівні готовності до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Слід підкреслити, що запропонований діагностичний інструментарій забезпечує комплексне оцінювання рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до використання інтерактивних технологій у процесі формування комунікативної культури учнів. Високі результати тестування свідчать про сформованість у здобувачів освіти комунікативної, методичної та технологічної компетентностей, необхідних для ефективної професійної

діяльності. Натомість низькі показники вказують на потребу в додатковій підготовці щодо практичного застосування інтерактивних методів навчання, що є надзвичайно важливим для успішної реалізації завдань сучасної початкової освіти.

За підсумками діагностики в контрольній групі 12,1% здобувачів освіти продемонстрували високий рівень готовності до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, 41,7% — достатній, 38,5% — середній і 7,7% — низький рівень. В експериментальній групі відповідні показники становили 11,4%, 46,9%, 36,2% та 5,5%. Отримані результати засвідчують переважання достатнього та середнього рівнів готовності у більшості майбутніх учителів, що вказує на наявність базової підготовки, але водночас підтверджує необхідність цілеспрямованого вдосконалення професійних умінь щодо використання інтерактивних технологій для розвитку комунікативної культури учнів початкової школи. Така робота є важливою умовою подальшого підвищення професійної компетентності майбутніх педагогів і їхньої готовності до ефективної педагогічної діяльності.

Таблиця 3.3

Готовність майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за змістово-когнітивним критерієм (констатувальний експеримент))

Етапи експерименту		Рівні сформованості							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть
Констатувальний	ЕГ	18,9	37	50,2	98	25,4	50	5,5	10
	КГ	19,3	34	47,1	84	27,6	49	6,0	11

За змістово-когнітивним критерієм готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів

засобами інтерактивних технологій результати констатувального етапу експерименту свідчать про домінування достатнього рівня сформованості в експериментальній групі — 50,2 % (98 осіб). Значною є також частка респондентів із середнім рівнем — 25,4 % (50 осіб). Високий рівень виявлено у 18,9 % (37 осіб), тоді як низький рівень готовності спостерігається лише у 5,5 % (10 осіб), що є відносно незначним показником.

У контрольній групі розподіл рівнів має подібний характер: достатній рівень становить 47,1 % (84 особи), середній — 27,6 % (49 осіб), високий — 19,3 % (34 особи), низький — 6,0 % (11 осіб).

Отже, отримані результати дають підстави стверджувати, що змістово-когнітивна готовність майбутніх учителів початкової школи в обох групах сформована переважно на достатньому рівні, що свідчить про наявність необхідної теоретичної бази знань щодо формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Водночас значна частка учасників із середнім рівнем вказує на потребу подальшого цілеспрямованого розвитку професійних знань і методичних умінь у цій сфері.

Для діагностики діяльнісно-комунікативного критерію сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій здобувачам вищої освіти було запропоновано пройти тест «Діагностика загального рівня комунікабельності» (за В. Ряховським) та «Методику визначення комунікативних і організаторських здібностей (КОС-2)».

Перша із зазначених методик спрямована на визначення загального рівня комунікабельності особистості та її готовності до використання інтерактивних технологій у педагогічній діяльності. Учасникам було запропоновано відповісти на 16 запитань, що стосуються особливостей спілкування, співпраці, уміння вирішувати проблемні ситуації та взаємодіяти з іншими людьми. Варіанти відповідей — «так», «інколи», «ні» — оцінювалися відповідно у 2, 1 та 0 балів. Після завершення тестування респонденти підраховували сумарний результат,

що дозволяло визначити рівень розвитку їхніх комунікативних умінь і навичок за такими показниками.

30–32 бали свідчать про низький рівень комунікабельності, який може суттєво ускладнювати професійну діяльність і перешкоджати ефективному використанню інтерактивних технологій. У ситуаціях, що потребують командної роботи та активної взаємодії, таким педагогам важко проявляти ініціативу, тому їм рекомендовано цілеспрямовано працювати над розвитком комунікативних умінь.

25–29 балів характеризують тенденцію до замкненості та стриманості у спілкуванні. Майбутні вчителі з такими показниками схильні надавати перевагу традиційним методам навчання, а активна комунікація або впровадження інтерактивних технологій можуть викликати внутрішній дискомфорт. Водночас усвідомлення власних особливостей відкриває можливості для їх корекції.

19–24 бали засвідчують достатню комунікабельність у знайомому професійному середовищі. Такі респонденти здатні використовувати інноваційні методи навчання, однак часто виявляють обережність щодо експериментування з новими технологіями, що іноді супроводжується надмірною критичністю.

14–18 балів відповідають добре розвиненим комунікативним умінням і готовності до застосування інтерактивних технологій. Такі майбутні педагоги відкриті до нових методик, уважні до учнів, толерантні у спілкуванні та здатні аргументовано відстоювати власну позицію, хоча можуть негативно реагувати на надмірно шумні або хаотичні форми роботи.

9–13 балів характеризують високий рівень комунікабельності та активний інтерес до інтерактивних форм навчання. Особи з такими результатами охоче впроваджують нові педагогічні технології, беруть участь у професійних заходах, однак іноді потребують більшої стриманості та виваженості під час вирішення складних педагогічних ситуацій.

4–8 балів свідчать про виражену соціальну активність і прагнення перебувати в центрі уваги, активно долучатися до професійних дискусій та

інноваційної діяльності. Водночас надмірна імпульсивність може призводити до труднощів у реалізації педагогічних задумів.

3 бали і менше характеризують надмірну балакучість та недостатній рівень самоконтролю у спілкуванні, що може ускладнювати організацію освітнього процесу та призводити до конфліктних ситуацій. У такому випадку доцільно працювати над розвитком педагогічної культури спілкування, умінням слухати співрозмовника та системно опановувати інтерактивні технології.

Таким чином, використання цієї методики дозволило отримати цілісне уявлення про рівень розвитку комунікативної культури майбутніх учителів початкової школи як важливої складової їхньої готовності до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Графічно результати діагностики загального рівня комунікабельності представлено на рисунку 3.4.

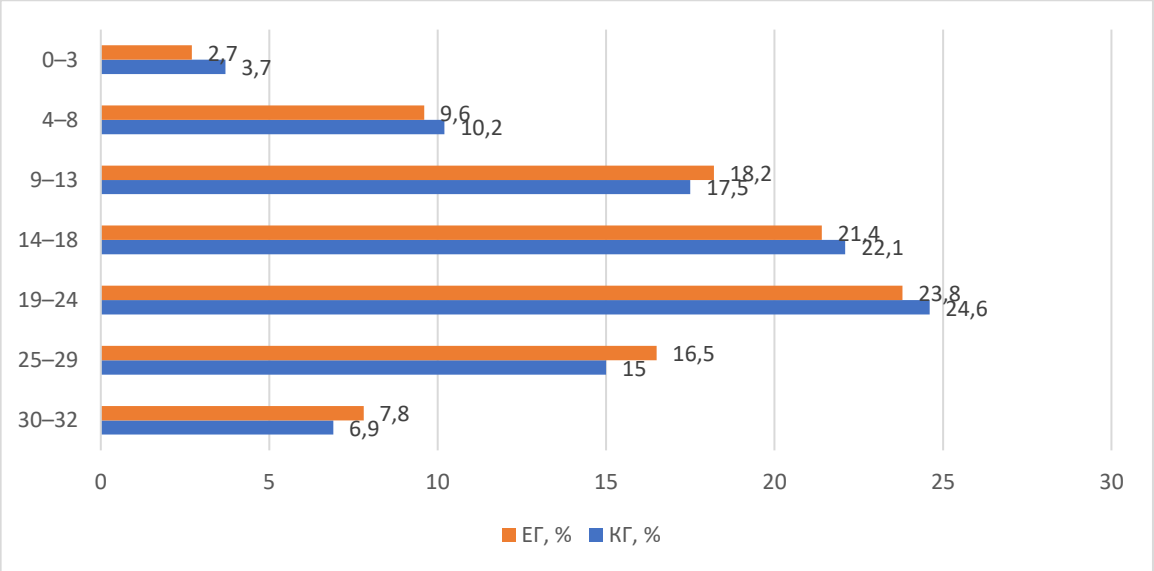

Рис. 3.4. Результати діагностики загального рівня комунікабельності майбутніх учителів початкової школи

Як свідчать результати, подані на рисунку, більшість респондентів продемонструвала середній рівень сформованості комунікативної культури, який, однак, наближений до нижньої межі цього рівня. Така тенденція потребує врахування під час добору вправ і завдань експериментальної методики із

застосуванням інтерактивних технологій, спрямованої на підвищення загальної готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів.

Методика діагностування комунікативних та організаторських здібностей призначена для виявлення рівня розвитку відповідних якостей у майбутніх учителів початкової школи. Для цього учасникам було запропоновано відповісти на 40 запитань із варіантами відповідей «так» або «ні». Оброблення результатів здійснювалося за спеціальним ключем, поданим у додатку, окремо для комунікативних і організаторських здібностей. Максимальна кількість балів за кожним із параметрів становить 20. Один бал зараховувався за відповідь, що відповідала ключу (як «так», так і «ні» — залежно від формулювання твердження).

Загалом методика передбачає визначення чотирьох рівнів розвитку комунікативних і організаторських здібностей:

- 1–4 бали — низький рівень;
- 5–12 балів — середній рівень;
- 13–16 балів — достатній рівень;
- 17–20 балів — високий рівень.

Відповідно до отриманих результатів, рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій можна охарактеризувати за такими критеріями.

Низький рівень свідчить про недостатній розвиток комунікативних і організаторських здібностей, що не забезпечує ефективного виконання професійних функцій щодо формування комунікативної культури учнів. Майбутній учитель у цьому випадку не проявляє прагнення використовувати інтерактивні технології, надає перевагу традиційним формам навчання, відчуває труднощі у встановленні педагогічного контакту з учнями, рідко демонструє власну професійну позицію та уникає самостійних рішень у виборі методів роботи.

Середній рівень характеризується наявністю інтересу до використання інтерактивних технологій і прагненням реалізувати власні педагогічні переконання, однак відповідні здібності ще недостатньо стійкі. Для їх подальшого розвитку необхідна цілеспрямована методична підтримка та практичне вдосконалення.

Достатній рівень засвідчує здатність майбутнього вчителя успішно адаптуватися до нових педагогічних умов, оперативно опановувати інтерактивні технології та активно використовувати різні форми роботи для розвитку комунікативної культури молодших школярів. Такі здобувачі освіти проявляють ініціативу в організації взаємодії, демонструють готовність до розв'язання складних педагогічних ситуацій.

Високий рівень характеризується сформованою потребою у використанні інтерактивних технологій у професійній діяльності. Майбутні педагоги впевнено почуваються в роботі з дітьми молодшого шкільного віку, швидко приймають обґрунтовані педагогічні рішення, активно ініціюють різні форми інтерактивної взаємодії, здатні до самостійного вибору ефективних методів і демонструють високу мотивацію до формування комунікативної культури учнів.

Графічне представлення рівнів розвитку комунікативних та організаторських здібностей здобувачів освіти за результатами тестування подано на рисунку 3.5.

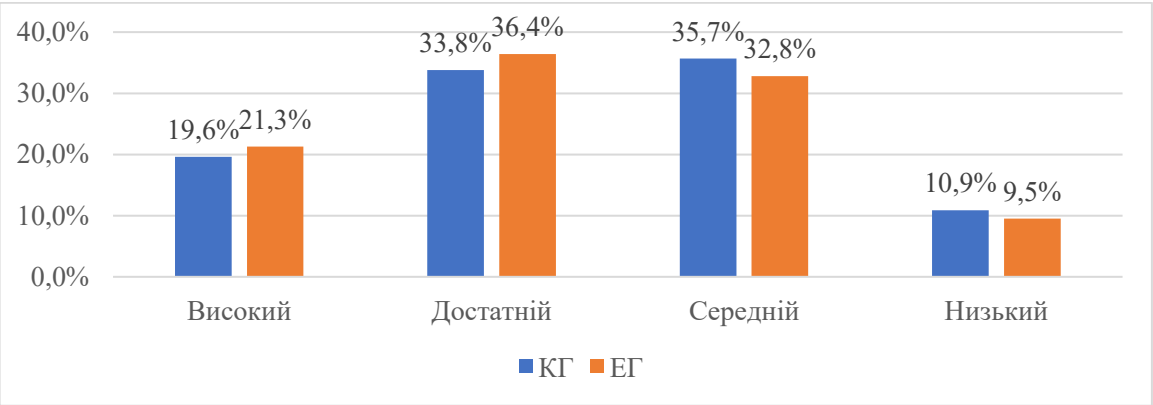

Рис. 3.5. Результати діагностики комунікативних і організаторських здібностей здобувачів вищої освіти

На підставі даних, відображених на рисунку 3.6, можна стверджувати, що більшість майбутніх учителів початкової школи демонструє достатній та середній рівні готовності до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Зокрема, у середньому близько 39–40 % респондентів мають достатній рівень сформованості відповідних умінь, тоді як майже третина — середній. Частка осіб із високим рівнем становить близько п’ятої частини вибірки, а з низьким — не перевищує 10 %, що свідчить про наявність потенціалу для подальшого вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів.

Таблиця 3.4

Готовність майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм (констатувальний експеримент)

Етапи експерименту		Рівні сформованості							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть
Констатувальний	ЕГ	21,6	42	39,8	78	29,3	57	9,3	18
	КГ	20,9	37	38,7	69	30,6	54	9,8	18

Отримані результати засвідчують, що в експериментальній групі найбільш поширеним є достатній рівень готовності — 39,8 % (78 осіб), а також значна частина учасників демонструє середній рівень — 29,3 % (57 осіб). Високий рівень сформованості мають 21,6 % здобувачів освіти (42 особи), що свідчить про наявність певного потенціалу до ефективного використання інтерактивних технологій у майбутній професійній діяльності. Частка осіб із низьким рівнем становить 9,3 % (18 осіб), що можна розглядати як відносно сприятливий показник.

У контрольній групі спостерігається подібний розподіл результатів: достатній рівень мають 38,7 % респондентів (69 осіб), середній — 30,6 % (54 особи), високий — 20,9 % (37 осіб), низький — 9,8 % (18 осіб).

Порівняльний аналіз показує, що показники обох груп є близькими, хоча в експериментальній групі фіксується дещо більша частка осіб із високим рівнем готовності та дещо менша — із середнім і низьким рівнями.

Загалом за діяльнісно-комунікативним критерієм готовність майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій на констатувальному етапі можна оцінити як достатню, але таку, що потребує подальшого цілеспрямованого розвитку в процесі професійної підготовки.

З метою визначення результативно-рефлексивного критерію сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій здобувачам вищої освіти було запропоновано виконати тест «Експертна самооцінка педагогічної діяльності вчителя» (за В. Уруським) та відповісти на запитання анкети «Діагностика рівня розвитку педагогічної рефлексії» (за Т. Бойко).

Оцінювання педагогічної діяльності здійснювалося шляхом заповнення здобувачами освіти спеціального листа експертної самооцінки. Запропонований інструмент призначений для оперативного визначення рівня професійної компетентності майбутнього вчителя в контексті використання інтерактивних технологій для формування комунікативної культури молодших школярів. Анкета містить перелік ключових професійних умінь і якостей, необхідних для ефективного виконання педагогічних функцій у початковій школі. Респондент оцінює ступінь сформованості зазначених компетентностей та частоту їх застосування у власній діяльності, зокрема щодо володіння сучасними інтерактивними методами навчання.

Методика передбачає також можливість експертного оцінювання діяльності вчителя стороннім фахівцем, однак у межах констатувального етапу

дослідження таке оцінювання не здійснювалося. Це зумовлено тим, що сам лист самооцінки виявився достатньо інформативним для встановлення показників результативно-рефлексивного критерію готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій.

Лист самооцінки містить 20 тверджень, кожне з яких оцінюється за п’ятибальною шкалою. Усі позиції згруповано у п’ять блоків, що відображають основні складові професійної діяльності вчителя початкової школи з урахуванням специфіки освітнього середовища та використання інтерактивних технологій:

- педагогічна діяльність (пункти 1–4);
- педагогічна комунікація (пункти 5–8);
- особистісні характеристики педагога (пункти 9–12);
- результати навчальної діяльності учнів (пункти 13–16);
- рівень вихованості здобувачів освіти (пункти 17–20).

Отримані бали за окремими блоками використовувалися як для якісного аналізу, так і для кількісної обробки результатів дослідження та вироблення рекомендацій щодо подальшого професійного самовдосконалення майбутніх учителів у сфері застосування інтерактивних технологій.

Загальний показник самооцінки може варіюватися в межах від 40 до 200 балів. Відповідно до шкали інтерпретації результатів:

- 40–80 балів — низький рівень;
- 81–120 балів — середній рівень;
- 121–160 балів — достатній рівень;
- 161–200 балів — високий рівень.

Таке ранжування дає можливість оцінити ступінь сформованості рефлексивних умінь, здатності до самопізнання та самооцінки власної педагогічної діяльності, а також готовність майбутнього вчителя до ефективного формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Узагальнені результати діагностики представлено на рисунку 3.6.

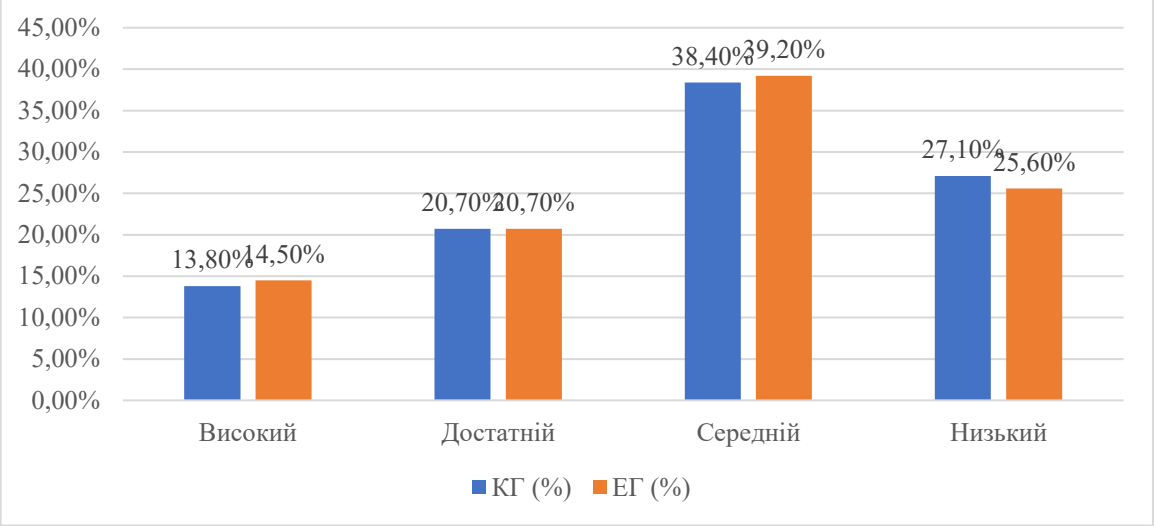

Рис. 3.6. Результати самооцінки педагогічної діяльності майбутніми учителями початкової школи

Як засвідчують дані, подані на рисунку 3.7, більшість майбутніх учителів початкової школи характеризується низьким (27,1 % у КГ та 25,6 % у ЕГ) і середнім (38,4 % у КГ і 39,2 % у ЕГ) рівнями сформованості рефлексії та самооцінки власної педагогічної діяльності. Водночас високий рівень виявлено лише у відносно невеликої частини респондентів — 13,8 % у контрольній групі та 14,5 % в експериментальній групі.

Такі результати свідчать про недостатню сформованість рефлексивної складової професійної готовності майбутніх педагогів та зумовлюють необхідність посилення роботи у цьому напрямі під час формувального етапу експерименту.

Анкета «Діагностика рівня готовності до формування комунікативної культури молодших школярів» була спрямована на отримання якісної інформації щодо здатності майбутніх учителів застосовувати інтерактивні технології у процесі розвитку комунікативної культури учнів. Опитування проводилося лише серед тих здобувачів освіти, які проходили виробничу практику в закладах загальної середньої освіти.

Респондентам пропонувалося відповісти на низку відкритих запитань, зокрема: які інтерактивні технології вони використовували на уроках для розвитку комунікативних умінь учнів; які форми взаємодії між школярами

застосовувалися; чи сприяли обрані методи розвитку діалогічного мовлення та культури спілкування; які саме комунікативні компетентності формувалися під час проведених занять тощо.

Отримані відповіді було систематизовано та проаналізовано, у результаті чого сформовано базу даних, що відображає найбільш проблемні аспекти використання інтерактивних технологій у процесі формування комунікативної культури молодших школярів. Виокремлені труднощі стали підґрунтям для їх подальшого опрацювання під час формувального етапу експерименту, а також для включення реальних педагогічних кейсів, отриманих із практичного досвіду здобувачів освіти, до змісту експериментальної методики.

Відповіді, отримані в анкетах, були ретельно проаналізовані та узагальнені у спеціально сформованому банку даних, у межах якого визначено найбільш проблемні аспекти використання інтерактивних технологій для формування комунікативної культури. Виділені труднощі слугуватимуть підґрунтям для їх подальшого опрацювання під час формувального етапу експерименту та використання конкретних кейсів із педагогічного досвіду самих здобувачів вищої освіти в експериментальній методиці.

Таблиця 3.5

Готовність майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за результативно-рефлексивним критерієм (констатувальний експеримент)

Етапи експерименту		Рівні сформованості							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть
Констатувальний	ЕГ	14,5	28	21,8	43	39,2	76	24,5	48
	КГ	13,6	24	21,4	38	38,6	69	26,4	47

За результатами дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за результативно-рефлексивним критерієм на констатувальному етапі експерименту встановлено, що в експериментальній групі загальний рівень готовності можна оцінити як достатній, проте значна частка учасників перебуває на середньому — 39,2 % (76 осіб) і низькому — 24,5 % (48 осіб) рівнях. Високий рівень демонструють 14,5 % респондентів (28 осіб), достатній — 21,8 % (43 особи).

У контрольній групі спостерігається подібна тенденція: середній рівень мають 38,6 % учасників (69 осіб), низький — 26,4 % (47 осіб), достатній — 21,4 % (38 осіб), високий — 13,6 % (24 особи).

Порівняльний аналіз свідчить, що різниця між групами є незначною, однак експериментальна група демонструє дещо кращі результати, насамперед за високим і достатнім рівнями сформованості. Загалом розподіл показників у групах є подібним, що підтверджує їхню порівнюваність на початковому етапі дослідження та створює підґрунтя для подальшої перевірки ефективності формувального впливу.

Таблиця 3.6

Готовність майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за результатами проведення констатувального етапу експерименту

Рівні	**Групи**	**Констатувальний етап**	
		Осіб	**%**
Високий	ЕГ	33	16,9
	КГ	30	16,8
Достатній	ЕГ	78	40,0
	КГ	71	39,9
Середній	ЕГ	58	29,7
	КГ	53	29,7
Низький	ЕГ	26	13,3

	КГ	24	13,6

Аналіз узагальнених результатів засвідчив, що високий рівень готовності до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій продемонстрували 16,9 % майбутніх учителів експериментальної групи (33 особи), що незначно перевищує відповідний показник контрольної групи — 16,8 % (30 осіб). У двох групах переважає достатній рівень сформованості готовності — 40,0 % в ЕГ (78 осіб) і 39,9 % у КГ (71 особа), що свідчить про наявність значної частини здобувачів освіти, які володіють базовими знаннями та вміннями для використання інтерактивних технологій у процесі формування комунікативної культури учнів початкової школи.

Частка респондентів із середнім рівнем готовності становить 29,7 % в експериментальній групі (58 осіб) та 29,7 % у контрольній (53 особи), тобто результати практично не відрізняються. Це дає підстави говорити про подібний вихідний рівень підготовленості майбутніх педагогів у обох групах і водночас про потребу в цілеспрямованій роботі щодо підвищення їхньої професійної компетентності у сфері застосування інтерактивних методів навчання.

Низький рівень готовності виявлено у 13,3 % учасників експериментальної групи (26 осіб) та у 13,6 % контрольної (24 особи). Хоча цей показник є порівняно невисоким, його наявність свідчить про існування групи здобувачів освіти, які потребують додаткової педагогічної підтримки та спеціально організованої підготовки.

Отже, результати констатувального етапу експерименту показали, що більшість майбутніх учителів початкової школи характеризуються достатнім або середнім рівнем готовності до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, тоді як частка осіб із високим рівнем залишається відносно невеликою. Це підтверджує необхідність розроблення й упровадження спеціальної методики підготовки, спрямованої на підвищення професійної готовності майбутніх педагогів у цьому напрямі.

З метою визначення вихідного рівня готовності майбутніх учителів початкової школи було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту, під час якого застосовано комплекс взаємодоповнювальних методів дослідження: анкетування, інтерв'ювання, бесіди, спостереження й самоспостереження, а також методи статистичної обробки даних. Це забезпечило об'єктивність отриманих результатів і дозволило встановити реальний стан сформованості досліджуваного феномену.

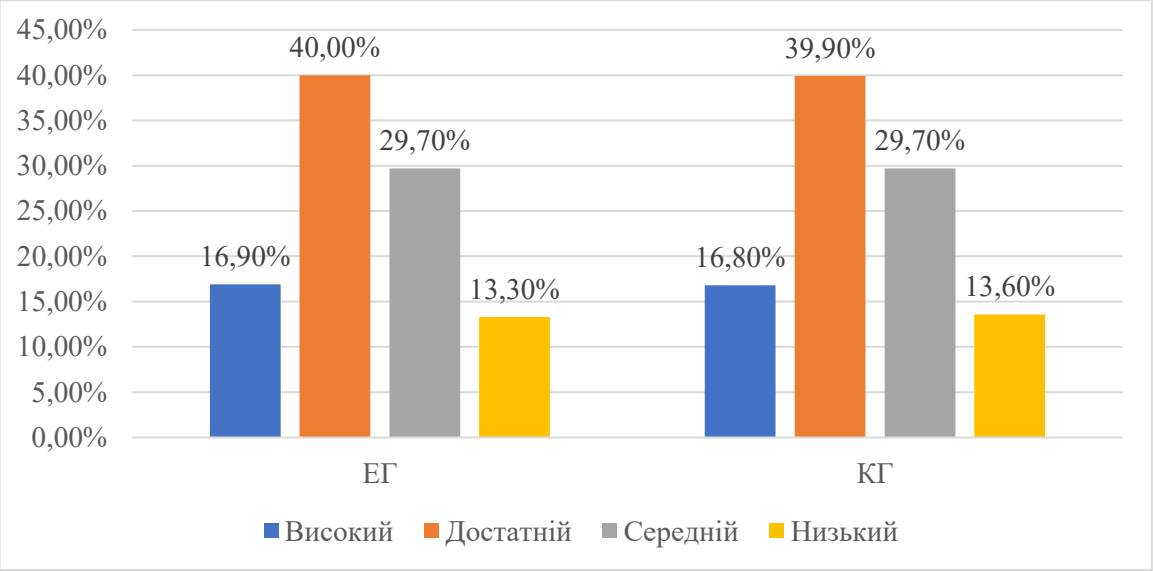

Рис. 3.7. Діаграма рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи ЕГ та КГ на констатувальному етапі експерименту

Отже, з метою визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій та отримання достовірних емпіричних даних було застосовано комплекс науково обґрунтованих і апробованих методик. Серед них: опитувальник мотиваційних джерел, методика вимірювання мотивації успіху Т. Елерса, тест для визначення рівня професійної компетентності педагога, діагностика володіння інтерактивними технологіями, методика оцінювання комунікативних та організаторських здібностей, а також експертна самооцінка педагогічної діяльності вчителя та інші інструменти.

Отримані результати діагностики свідчать про достатньо сформований рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до формування

комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій у представників обох груп. Водночас в експериментальній групі зафіксовано дещо вищі показники за високим рівнем готовності, а також більшу частку учасників, які демонструють достатній рівень. Разом із тим загалом відмінності між експериментальною та контрольною групами не є суттєвими, що дає підстави говорити про практично однаковий вихідний рівень сформованості готовності до початку формувального етапу експерименту.

3.2. Теоретичне обґрунтування та реалізація педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

У результаті аналізу науково-методичної літератури, пов'язаної з проблематикою дослідження, а також узагальнення даних, отриманих на констатувальному етапі експерименту, було визначено комплекс педагогічних умов, необхідних для ефективної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, а саме:

– формування позитивної мотивації та усвідомлення майбутніми педагогами значущості розвитку комунікативної культури учнів за допомогою інтерактивних технологій;

– створення інтерактивного освітнього середовища;

– інтеграція інтерактивних технологій у зміст професійно орієнтованих дисциплін;

– спрямування педагогічної практики на розвиток комунікативної культури учнів засобами інтерактивних технологій.

З огляду на зазначене далі подано обґрунтування кожної з визначених педагогічних умов та опис особливостей їх реалізації в освітньому процесі.

Перша педагогічна умова — формування позитивної мотивації та усвідомленого ставлення майбутніх учителів початкової школи до важливості розвитку комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій — полягає у створенні сприятливого психологічного й дидактичного підґрунтя для становлення внутрішньої готовності майбутніх педагогів до такої діяльності. Йдеться про розвиток у здобувачів освіти чіткого розуміння ролі інтерактивних технологій як ефективного інструменту формування комунікативних умінь, соціальної взаємодії та мовленнєвої активності учнів. Важливо, щоб майбутні вчителі усвідомлювали не лише теоретичні засади застосування інтерактивних методів навчання, а й їхню практичну цінність для організації сучасного освітнього процесу в початковій школі.

У контексті нашого дослідження ця умова включає такі аспекти:

1. Розвиток мотивації у майбутніх учителів початкової школи.

Для того щоб майбутні вчителі початкової школи могли результативно формувати комунікативну культуру молодших школярів із використанням інтерактивних технологій, необхідно вже на початкових етапах професійної підготовки сформувати в них усвідомлення значущості цього завдання та внутрішню готовність до його реалізації. Мотиваційний компонент виступає визначальним у процесі навчання, адже саме він зумовлює активність, зацікавленість і відповідальне ставлення здобувача освіти до майбутньої професійної діяльності. У зв’язку з цим важливим напрямом підготовки стало створення умов для розвитку професійної мотивації майбутніх педагогів.

Початковим етапом формування мотиваційної готовності було проведення комплексу навчальних заходів, спрямованих на усвідомлення значущості професії вчителя початкової школи. У ході лекційних занять розкривалася роль учителя у становленні комунікативної культури дитини молодшого шкільного віку, акцентувалася увага на суспільній значущості педагогічної діяльності та необхідності використання інтерактивних технологій у сучасному освітньому середовищі. Значну роль відіграли зустрічі з досвідченими вчителями-

практиками, які ділилися власним досвідом застосування інтерактивних методів навчання та надавали рекомендації щодо ефективної взаємодії з молодшими школярами. Такі заходи сприяли формуванню реалістичного уявлення про професію та підвищували інтерес до неї.

Подальшому розвитку мотивації сприяло залучення здобувачів освіти до спостереження за реальними педагогічними практиками. Було організовано відвідування відкритих уроків, під час яких майбутні вчителі могли безпосередньо спостерігати застосування інтерактивних технологій досвідченими педагогами. Після кожного заняття проводилося колективне обговорення та аналіз ефективних методів роботи, що дало можливість осмислити побачене й визначити можливості використання таких підходів у власній професійній діяльності. Це дозволило наблизити теоретичну підготовку до реальних умов педагогічної практики та посилило професійну мотивацію здобувачів.

З метою поєднання особистих інтересів студентів із майбутньою професійною діяльністю широко застосовувалися дослідницькі та проєктні форми роботи. Зокрема, здобувачам пропонувалося виконання науково-дослідницьких завдань, присвячених особливостям формування комунікативної культури учнів за допомогою інтерактивних технологій. Крім того, вони брали участь у проєктній діяльності, пов’язаній із розробленням та апробацією інтерактивних методів розвитку комунікативних умінь школярів, що передбачало використання групових форм роботи, рольових ігор, спільних творчих завдань тощо. Така діяльність сприяла формуванню практичних умінь і підвищувала інтерес до професії.

Для посилення внутрішньої мотивації також проводилися семінари, тренінги та воркшопи, спрямовані на опанування інноваційних інтерактивних технологій навчання. Значна увага приділялася методам активної взаємодії — груповій роботі, дискусіям, рольовим іграм, мозковому штурму, які підвищують комунікативну активність учнів і ефективність навчального процесу. Важливим елементом стала гейміфікація освітньої діяльності, що дозволяє створювати

навчальні ситуації з елементами гри та підвищувати інтерес до навчання. Окрім цього, здобувачі освіти опановували технології проєктного навчання з використанням цифрових інструментів і освітніх платформ, що сприяє розвитку самостійності учнів, їхньої мотивації до навчання та формуванню комунікативної культури.

Особливе значення для розвитку професійної мотивації мала педагогічна практика, під час якої майбутні вчителі початкової школи отримували можливість безпосередньо взаємодіяти з учнями. Вони самостійно проводили уроки із застосуванням інтерактивних технологій, організовували позакласні заходи на засадах активної взаємодії, аналізували комунікативну поведінку молодших школярів та добирали індивідуальні способи формування їхньої комунікативної культури. Важливою складовою практичної підготовки стала рефлексія після проведених занять, під час якої майбутні педагоги обговорювали власні досягнення у розвитку комунікативних умінь учнів, а також труднощі, що виникали під час використання інтерактивних методів. Така діяльність дала змогу не лише оцінити власні професійні можливості, а й посилити внутрішню мотивацію до педагогічної праці, сприяла формуванню впевненості у власних силах та розвитку практичних умінь застосування інтерактивних технологій.

У результаті системної роботи, спрямованої на формування мотивації майбутніх учителів початкової школи, вдалося не тільки поглибити усвідомлення значущості розвитку комунікативної культури молодших школярів, а й підвищити інтерес до використання інтерактивних технологій у навчальному процесі. Це, своєю чергою, активізувало їхню участь у засвоєнні інноваційних методик і вдосконаленні педагогічної майстерності, що стало важливою передумовою ефективної професійної підготовки.

З метою підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі початкової освіти до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій у межах дослідження було реалізовано комплекс спеціально організованих заходів. Одним із провідних напрямів стало включення до освітнього процесу прикладів результативної

педагогічної практики використання інтерактивних технологій. Це дозволило здобувачам освіти ознайомитися з реальними досягненнями сучасних учителів і переконатися в ефективності інтерактивних методів розвитку комунікативних умінь учнів.

У контексті професійної підготовки суттєвим напрямом стало формування творчих і методичних умінь застосування інтерактивних технологій. З цією метою здобувачі освіти виконували завдання з розроблення авторських інтерактивних вправ і навчальних матеріалів, орієнтованих на формування комунікативної культури учнів відповідно до сучасних освітніх вимог. Така діяльність сприяла розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів і вдосконаленню їхніх методичних компетентностей. Крім того, впроваджувалися мікропроєкти з використанням інтерактивних технологій, у межах яких студенти планували та реалізовували навчальні заходи, організовували взаємодію в учнівських групах і відпрацьовували навички управління освітнім процесом. Це мало важливе значення для формування їхньої готовності до розвитку комунікативної культури молодших школярів у реальних умовах професійної діяльності.

Залучення майбутніх учителів початкової школи до розроблення планів уроків із використанням цифрових інтерактивних інструментів дало змогу не лише опанувати сучасні технології навчання, а й набути практичного досвіду їх педагогічно доцільного застосування. Це сприяло усвідомленню ролі інтерактивної взаємодії як ефективного засобу формування комунікативної культури молодших школярів, оскільки майбутні педагоги мали можливість моделювати реальні освітні ситуації, добирати відповідні методи та оцінювати їх результативність.

Важливим інструментом розвитку здатності до саморефлексії стало створення індивідуального портфоліо, яке відображало динаміку професійного становлення здобувачів освіти. Робота над портфоліо сприяла формуванню навичок самоаналізу та самооцінки власної педагогічної діяльності у сфері формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій.

Майбутні вчителі мали змогу осмислити власні досягнення, труднощі та перспективи професійного розвитку, що сприяло формуванню відповідального ставлення до педагогічної діяльності та усвідомленню значущості кожного етапу освітнього процесу.

Загалом комплекс зазначених заходів був спрямований на підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та формування в них стійкого розуміння комунікативної культури як одного з ключових компонентів професійної компетентності сучасного педагога, здатного ефективно використовувати інтерактивні технології у роботі з молодшими школярами.

Друга педагогічна умова — ***формування комунікативного середовища засобами інтерактивних технологій*** — передбачала створення освітнього простору, що забезпечує активну взаємодію учасників навчального процесу та сприяє розвитку культури спілкування. У межах цієї умови інтерактивні технології розглядалися не лише як інструмент подання навчального матеріалу, а як засіб організації співпраці, діалогу та взаєморозуміння між учнями.

Особливого значення набувало формування в майбутніх учителів уміння створювати сприятливе комунікативне середовище, у якому кожен учень має можливість брати участь у спільній діяльності, висловлювати власну думку, аргументувати позицію та взаємодіяти з однолітками. Одним із ключових напрямів стало впровадження інтерактивних методів навчання, що роблять освітній процес динамічним, емоційно насиченим і орієнтованим на розвиток комунікативних умінь.

З огляду на значущість цієї умови в дослідженні було передбачено комплекс заходів, спрямованих на створення інтерактивного освітнього середовища для формування комунікативної культури молодших школярів. Основна увага приділялася використанню сучасних цифрових і педагогічних технологій, організації продуктивної комунікації між учнями, інтеграції інтерактивних методів у зміст навчальних дисциплін, а також залученню дітей до

позакласної діяльності, що створює природні умови для розвитку культури спілкування та соціальної взаємодії.

У таблиці 3.7. представлено основні напрями діяльності, які були реалізовані у рамках дослідження, опис їхньої суті та результати. Це дозволяє простежити взаємозв'язок між інтерактивними технологіями та формуванням комунікативної культури молодших школярів, а також оцінити їх ефективність у підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Таблиця 3.7

Напрями діяльності та їх реалізація у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій

№	Напрям діяльності	Опис реалізації	Результати
1	Формування мотивації до використання інтерактивних технологій	Проведення лекцій-дискусій, зустрічей з досвідченими вчителями, аналіз педагогічних ситуацій, обговорення ролі комунікативної культури у розвитку особистості молодшого школяра	Усвідомлення значущості комунікативної культури, підвищення професійної мотивації, формування позитивного ставлення до інтерактивних методів навчання
2	Опанування інтерактивних методів навчання	Практичні заняття з використанням групової роботи, рольових ігор, дискусій, «мозкового штурму», кейс-методу, моделювання уроків	Формування умінь організовувати комунікативну взаємодію учнів, розвиток педагогічних навичок застосування інтерактивних технологій
3	Використання цифрових інтерактивних інструментів	Створення презентацій, інтерактивних вправ, робота з онлайн-платформами, електронними ресурсами для організації спільної діяльності	Розвиток цифрової компетентності майбутніх учителів, розширення можливостей для формування комунікативних умінь учнів
4	Проєктна та дослідницька діяльність	Розробка мініпроєктів, створення власних інтерактивних вправ і сценаріїв уроків, виконання дослідницьких завдань	Розвиток творчості, самостійності, уміння планувати освітній процес із використанням інтерактивних технологій
5	Педагогічна практика з акцентом на	Проведення уроків у початковій школі, організація групових форм роботи, спостереження за	Набуття практичного досвіду формування комунікативної культури, удосконалення

	комунікативну взаємодію	комунікативною поведінкою учнів	педагогічної майстерності
6	Рефлексивна діяльність і самооцінка	Аналіз проведених занять, ведення портфоліо, обговорення труднощів і досягнень, взаємооцінювання	Формування здатності до саморефлексії, усвідомлення власного рівня готовності до професійної діяльності

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій є одним із пріоритетних напрямів сучасної педагогічної освіти. Упровадження інтерактивних методів навчання, інтеграція цифрових інструментів в освітній процес та створення комунікативно орієнтованого освітнього середовища сприяють розвитку професійних компетентностей майбутніх педагогів. У результаті здобувачі вищої освіти набувають практичного досвіду використання інтерактивних технологій для розвитку комунікативної культури учнів початкової школи та формують готовність до їх ефективного застосування у подальшій професійній діяльності.

Комунікативне спрямування змісту професійно орієнтованих дисциплін та застосування інтерактивних технологій для формування комунікативної культури молодших школярів стало важливим складником професійної підготовки майбутніх учителів. Реалізація третьої педагогічної умови передбачала цілеспрямоване впровадження інноваційних інтерактивних технологій, що забезпечують формування у здобувачів освіти здатності організовувати комунікативно насичене навчальне середовище та ефективно формувати комунікативну культуру молодших школярів.

Застосування інтерактивних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи охоплювало використання широкого спектра цифрових інструментів і ресурсів. Зокрема, для організації навчання з професійно орієнтованих дисциплін активно застосовувалися електронні освітні платформи Moodle та Google Classroom, які забезпечували можливість інтерактивної взаємодії, виконання спільних завдань і зворотного зв’язку.

Важливу роль відігравали також навчальні ресурси Британської ради в Україні, спрямовані на розвиток комунікативних навичок і мовленнєвої активності.

Крім того, використовувалися мобільні застосунки та мультимедійні ресурси, зокрема Voscreen, LingQ, YouTube, YouTube Shorts, TED Talks, Story Dice, Cambridge English та інші, які сприяли розвитку мовленнєвої компетентності, критичного мислення, умінь міжособистісної взаємодії та організації комунікативної діяльності. Використання зазначених цифрових засобів у поєднанні з інтерактивними методами навчання забезпечувало активне залучення здобувачів освіти до освітнього процесу, підвищувало їхню мотивацію та сприяло формуванню професійної готовності до розвитку комунікативної культури учнів початкової школи.

Інноваційні освітні платформи та застосунки для підготовки майбутніх учителів початкової школи

Назва застосунку / платформи	**Дидактичне призначення у професійній підготовці**	**Педагогічні можливості та освітній потенціал**
Moodle, Google Classroom	Управління освітнім процесом та підтримка змішаного й дистанційного навчання	Організація навчальних курсів, комунікація зі здобувачами освіти, контроль і оцінювання результатів навчання, інтеграція мультимедійних матеріалів
Kahoot!	Актуалізація знань і формувальне оцінювання в інтерактивній формі	Миттєвий зворотний зв’язок, ігрова мотивація, робота в реальному часі, підвищення пізнавальної активності
My Quiz	Проведення онлайн-тестування та інтерактивних опитувань	Гнучке налаштування запитань, автоматичний аналіз результатів, можливість групової участі
Freddie’sVille	Формування комунікативних умінь через ігрове середовище	Моделювання життєвих ситуацій спілкування, рольова взаємодія, розвиток творчості та мовленнєвої активності
Quizlet	Закріплення навчального матеріалу та розвиток пам’яті	Флешкартки, адаптивні режими навчання, самоконтроль знань, використання на різних етапах

		уроку
Wordwall	Створення інтерактивних навчальних вправ і дидактичних ігор	Конструювання власних завдань, варіативність форматів, використання як онлайн, так і офлайн

Зупинимося більш докладно на зазначених мобільних застосунках та інтерактивних технологіях, які доцільно використовувати у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів.

Kahoot! — це інтерактивна освітня платформа, що дає змогу створювати й проводити навчальні вікторини, ігрові завдання та опитування у режимі реального часу. Майбутні вчителі початкової школи можуть опанувати цей інструмент як ефективний засіб розвитку комунікативної культури учнів, адже він вирізняється доступністю, простотою використання та широким функціоналом. Платформа дозволяє конструювати різноманітні типи завдань — квізи, логічні вправи, опитування, презентації — і при цьому має безкоштовну версію. Застосування Kahoot! у професійній підготовці педагогів сприяє засвоєнню технологій гейміфікації освітнього процесу, що робить формування комунікативних умінь більш захопливим, активізує пізнавальну діяльність і залучає навіть маломотивованих здобувачів освіти завдяки ігровому формату взаємодії.

MyQuiz — це онлайн-сервіс для створення та проведення інтерактивних вікторин і опитувань у режимі реального часу. У ході професійної підготовки майбутні вчителі можуть навчитися застосовувати його для розвитку комунікативної культури школярів. Платформа характеризується зручністю доступу: для участі достатньо ввести унікальний код гри або перейти за спеціальним посиланням. Вона також надає широкі можливості налаштування — користувач може змінювати зміст запитань і відповідей, тривалість виконання, тематику, оформлення, систему оцінювання. Серед функціональних переваг — автоматичний підрахунок результатів та інтеграція з іншими освітніми

сервісами. Крім того, майбутні педагоги можуть отримувати аналітичні звіти щодо результатів учасників, що дає змогу оцінити ефективність використання інтерактивних технологій у процесі формування комунікативної культури. Таким чином, MyQuiz виступає зручним інструментом для підготовки вчителів, які прагнуть зробити освітній процес більш динамічним, інтерактивним і комунікативно спрямованим.

Mentimeter — це онлайн-платформа, призначена для створення інтерактивних презентацій, проведення опитувань і збору зворотного зв'язку від аудиторії в режимі реального часу. Вона є важливим засобом підготовки майбутніх учителів до організації комунікативно орієнтованого навчання, оскільки дозволяє активно залучати учасників до взаємодії через інтерактивні елементи, які вони заповнюють зі своїх пристроїв — смартфонів, планшетів чи комп'ютерів. Mentimeter забезпечує живу взаємодію з аудиторією, сприяє активній участі кожного здобувача освіти та підвищує рівень комунікації. У процесі професійної підготовки майбутніх педагогів важливо ознайомити їх із ключовими можливостями платформи: створенням різних типів опитувань (закритих, відкритих, хмар слів, шкал оцінювання), гнучким налаштуванням презентацій, можливістю поєднання різних форматів завдань в одному матеріалі, відображенням результатів у реальному часі, що стимулює обговорення та рефлексію. Платформа легко інтегрується з сервісами відеоконференцій (Zoom, Microsoft Teams, Google Meet), що особливо актуально в умовах дистанційного та змішаного навчання і формування комунікативної культури у різних освітніх форматах.

Слід також зазначити, що окремі освітні програми здатні адаптуватися до індивідуального рівня підготовки дитини, пропонуючи завдання відповідної складності. У підготовці майбутніх учителів важливо підкреслювати переваги таких платформ, зокрема інтерактивний характер навчання, який сприяє ефективному засвоєнню лексики, мовних конструкцій і комунікативних моделей, підтримує інтерес до навчальної діяльності через ігрові механізми та сприяє розвитку когнітивних і соціальних умінь — ключових складників комунікативної

культури молодших школярів. Водночас майбутні педагоги повинні усвідомлювати ризики надмірного використання ігрових ресурсів, зокрема платформи *Linguo Kids* та подібних програм, оскільки у такому випадку увага дітей може зміщуватися з освітніх завдань на сам процес гри. Тому вчитель має здійснювати педагогічний супровід, регулювати тривалість використання таких засобів і спрямовувати діяльність учнів на досягнення навчальної мети. Усвідомлення цих аспектів є важливою складовою професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

У межах реалізації третьої педагогічної умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій було використано окремі напрацювання проєкту підтримки Нової української школи, а також проєкту впровадження модулів і спецкурсів, орієнтованих на діяльнісні методи навчання («Навчання через гру»). Ці ініціативи реалізуються спільно Міністерством освіти і науки України та компанією LEGO Foundation в Україні, у межах яких автору дослідження вдалося взяти участь у відповідних тренінгах і практичних воркшопах.

У процесі підготовки майбутніх педагогів застосовувалися вправи з методичних посібників «Шість цеглинок в освітньому просторі школи» та «Гра по-новому, навчання по-іншому», розроблених у рамках зазначеного проєкту. Їх зміст спрямований на розвиток ключових компетентностей учнів початкової школи через інтерактивні форми діяльності, зокрема вмінь співпрацювати в команді, знаходити рішення проблемних ситуацій, поважати позицію інших, генерувати ідеї та втілювати їх у практичній діяльності.

Крім того, під час викладання фахових дисциплін активно використовувалися знання й практичні навички, набуті у процесі участі в тренінгах як на базі LEGO Foundation, так і в базових школах проєкту, де здобувачі вищої освіти проходили педагогічну практику. Такий досвід сприяв формуванню готовності майбутніх учителів до ефективного використання

інтерактивних технологій у роботі з молодшими школярами та розвитку їхньої комунікативної культури.

Важливим компонентом формувального етапу експерименту стало також використання окремих напрацювань програми соціально-емоційного навчання «Зерна», створеної у співпраці лабораторії Easel Lab, LEGO Foundation та Міністерства освіти і науки України. Поняття «соціально-емоційне навчання» (СЕН) охоплює широкий спектр навичок, необхідних для постановки цілей, саморегуляції поведінки, налагодження міжособистісних взаємин, опрацювання інформації та ефективної взаємодії з оточенням. Саме ці навички становлять основу розвитку комунікативної культури та є важливими чинниками успішності в навчанні, професійній діяльності, особистісному зростанні та соціальній адаптації. Вони формуються у тісному зв’язку з ціннісними орієнтаціями, переконаннями, особистісними якостями та впливом соціального середовища.

Програма «Зерна» являє собою комплекс коротких, гнучких і діяльнісно орієнтованих вправ, спрямованих на розвиток соціально-емоційних компетентностей, які легко інтегруються в освітній процес. Кожна вправа має чітку мету та спрямована на формування конкретних умінь, зокрема розпізнавання й регулювання власних емоцій, розуміння почуттів і позицій інших людей, розвиток емпатії, конструктивне вирішення конфліктів, формування навичок співпраці тощо. Виконання однієї вправи займає, як правило, від 5 до 15 хвилин, що дозволяє використовувати їх як під час уроків, так і в позаурочній діяльності без значних часових витрат і спеціальної підготовки.

У контексті проведеного дослідження застосування цих вправ виявилося особливо цінним для підготовки майбутніх учителів початкової школи, оскільки розвиток соціально-емоційних компетентностей безпосередньо пов’язаний із формуванням комунікативної культури дітей. Молодші школярі, які володіють такими навичками, легше засвоюють навчальний матеріал, ефективніше взаємодіють з однолітками, педагогами та батьками, здатні будувати позитивні стосунки й конструктивно розв’язувати проблемні ситуації. Це, своєю чергою,

створює сприятливі умови для їх гармонійного особистісного розвитку та успішної соціалізації.

Окрім того, комунікативна діяльність здобувачів вищої освіти під час опанування професійно орієнтованих дисциплін спрямовувалася на створення навчальних умов, максимально наближених до тих ситуацій, з якими майбутні педагоги можуть зіткнутися під час виробничої практики та подальшої професійної діяльності. Частину змісту дисциплін було реалізовано у форматі симуляцій і моделювання реальних комунікативних ситуацій із застосуванням інтерактивних технологій. Зокрема майбутні вчителі набували досвіду конструювання та фасилітації таких інтерактивних ситуацій, спрямованих на розвиток комунікативної культури молодших школярів:

• рольові ігри у знайомих дітям життєвих контекстах (наприклад, ситуація в магазині, де один учень виступає продавцем, а інший — покупцем із завданням привітатися, ввічливо звернутися, здійснити покупку; ситуація сімейної вечері, у якій учні виконують ролі членів родини, обговорюють події дня, навчаються висловлювати власні думки та уважно слухати співрозмовників);

• ситуативні інтерактивні вправи (наприклад, телефонна розмова — моделювання дзвінка другу чи родичу з необхідністю привітатися, поставити кілька запитань і коректно завершити розмову; гра «Порозуміння без слів», у якій молодші школярі в парах передають певну інформацію лише за допомогою жестів, після чого обговорюють зрозумілі та незрозумілі моменти);

• колективне вирішення проблемних ситуацій (наприклад, гра «Загублений предмет», де група дітей повинна обговорити способи пошуку втраченої речі, висловлюючи припущення, аргументуючи власну позицію та узгоджуючи спільні дії);

• ігрові вправи для розвитку емоційного інтелекту й культури спілкування (наприклад, гра «Вгадай емоцію», у якій один учень демонструє певний емоційний стан — радість, сум, здивування — а інші намагаються його визначити й пояснити можливі причини);

• казково-рольові ситуації (наприклад, інсценування фрагментів відомих казок або історій із подальшим обговоренням мотивів поведінки персонажів; уявні подорожі до вигаданих країн, де учні допомагають героям розв’язувати проблеми шляхом діалогу та співпраці);

• інтерактивні моделі спільної діяльності та комунікативної взаємодії (наприклад, створення групового продукту — будинку з конструктора чи колективного малюнка — з попереднім обговоренням плану дій і розподілом ролей; гра «Ланцюжок історії», де кожен учень додає нове речення до розповіді, розвиваючи навички слухання та логічного продовження; гра «Снігова куля», у якій учасник повторює попередній текст і доповнює його новою інформацією, що сприяє розвитку пам’яті, уяви та розуміння змісту).

Загалом зазначені види діяльності забезпечують формування професійно значущих умінь у контексті наближених до реальної педагогічної практики умов і дозволяють майбутнім учителям початкової школи ефективно організовувати процес формування комунікативної культури молодших школярів у класному середовищі засобами інтерактивних технологій. Вони сприяють створенню комунікативно орієнтованого освітнього простору, у якому здобувачі освіти можуть безпосередньо апробувати інтерактивні методи, спостерігати за роботою досвідчених педагогів, аналізувати успішні практики та адаптувати їх до власної майбутньої діяльності.

Важливим компонентом професійної підготовки стало також моделювання уроків або окремих їх фрагментів із використанням інтерактивних технологій, спрямованих на розвиток комунікативної культури молодших школярів, із подальшим обговоренням результатів і отриманням зворотного зв’язку від викладачів та одногрупників. Така діяльність сприяла формуванню рефлексивних умінь, розвитку педагогічного мислення та підвищенню впевненості майбутніх учителів у власній готовності до практичного застосування інтерактивних методів у професійній діяльності.

У процесі формування професійних умінь і готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку комунікативної культури молодших школярів у

реальних педагогічних умовах було встановлено, що визначальними складниками цього процесу виступають два взаємопов’язані аспекти: системне використання інтерактивних технологій, орієнтованих на розвиток комунікативної культури, а також сформованість уміння результативно спілкуватися й організовувати взаємодію зі здобувачами початкової освіти як у навчальній діяльності, так і в повсякденному професійному спілкуванні.

У межах першого аспекту особливої значущості набуває формування методичної компетентності щодо застосування інтерактивних технологій для розвитку комунікативної культури молодших школярів. Така підготовка здійснюється під час опанування методик навчання в початковій школі, однак вагомий внесок роблять також спеціалізовані вибіркові освітні компоненти, присвячені використанню інтерактивних технологій у початковій освіті з акцентом на комунікативний розвиток учнів. До змісту цих дисциплін доцільно включати різноманітні форми й методи інтерактивної діяльності, зокрема ігрові технології, роботу в парах і малих групах, мініпроєкти, рольові ігри, вебквести, мультимедійні презентації, використання освітніх платформ тощо, що забезпечують активне залучення молодших школярів до комунікативної взаємодії.

Важливим напрямом підготовки є також стимулювання майбутніх педагогів до розроблення власних дидактичних матеріалів із використанням інтерактивних технологій, спрямованих на формування комунікативної культури учнів і придатних для застосування під час педагогічної практики.

Підготовка майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій реалізовувалася у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін через розвиток умінь планувати, організовувати й оцінювати інтерактивну взаємодію. Виконуючи навчальні завдання, здобувачі вищої освіти спочатку аналізували ефективність інтерактивних методів у діяльності інших учасників освітнього процесу, а згодом здійснювали рефлексивний аналіз власних дій, визначаючи сильні

сторони та проблемні аспекти використання інтерактивних технологій у формуванні комунікативної культури молодших школярів.

Одним із результативних інструментів підготовки виступив метод кейсів, який сприяє розвитку практичних навичок організації інтерактивної діяльності, формує критичне мислення та здатність ухвалювати педагогічно обґрунтовані рішення щодо добору оптимальних методів формування комунікативної культури учнів початкової школи. Зазначений метод застосовувався нами у різних форматах:

- *розгляд реальних ситуацій організації інтерактивної взаємодії на уроках* (на кшталт, «Як організувати роботу в парах та малих групах, щоб максимально розвинути комунікативні навички всіх учнів?» або «Які інтерактивні технології допоможуть подолати цей бар'єр?»);
- *створення фрагмента уроку з використанням інтерактивних технологій для формування комунікативної культури молодших школярів*;
- *розв'язання ситуацій, пов'язаних із комунікативною взаємодією* (наприклад, «Як організувати ефективну комунікацію в класі, якщо учні не вміють слухати один одного?» або «Що робити, якщо під час групової роботи деякі учні не беруть участі в обговоренні?»);
- *оцінювання комунікативних умінь молодших школярів*, зокрема визначення критеріїв оцінювання комунікативної культури учнів (діалогічне мовлення, монологічне мовлення, участь в інтерактивних завданнях тощо);
- *інтеграція інтерактивних технологій* (впровадження різноманітних інтерактивних методів навчання, наприклад, використання рольових ігор, дискусій, проєктної діяльності, цифрових інтерактивних платформ для розвитку комунікативних навичок, визначення їх переваг і недоліків, розробка плану систематичного використання інтерактивних технологій для формування комунікативної культури молодших школярів).

Узагальнюючи, зазначені вище методи продемонстрували свою ефективність у підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування

комунікативної культури молодших школярів із використанням інтерактивних технологій.

Четверта педагогічна умова – ***орієнтація педагогічної практики на формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій*** – реалізовувалася через цілеспрямоване застосування інтерактивних методів навчання під час практичної діяльності здобувачів вищої освіти. Зокрема, використовувалися рольові ігри, ситуативні завдання, вправи комунікативного спрямування, а також цифрові інтерактивні інструменти, які надавали можливість майбутнім педагогам безпосередньо застосовувати комунікативні стратегії у взаємодії з учнями молодшого шкільного віку. Такий підхід сприяв формуванню в них умінь розвивати комунікативну культуру школярів, здійснювати педагогічний зворотний зв'язок і гнучко адаптувати інтерактивні технології до різноманітних освітніх ситуацій.

У процесі впровадження цієї педагогічної умови особливий акцент було зроблено на системному використанні інтерактивних форм роботи, що забезпечують практичне опанування майбутніми вчителями навичок організації ефективної комунікативної взаємодії в класі. Застосування рольових ігор, моделювання педагогічних ситуацій, виконання ситуативних вправ та використання цифрових ресурсів дозволило здобувачам освіти сформувати досвід управління навчальною комунікацією, апробувати різні способи педагогічного впливу та навчитися враховувати індивідуальні особливості молодших школярів.

Таким чином, орієнтація педагогічної практики на формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій забезпечила набуття майбутніми вчителями практичної готовності до організації комунікативно насиченого освітнього середовища, уміння використовувати інтерактивні методи відповідно до конкретних умов навчання та здатність ефективно розвивати комунікативні вміння учнів початкової школи.

Таблиця 3.8

Комунікативні методи навчання та їх реалізація в освітньому процесі

Метод навчання	**Приклад вправи**	**Мета вправи**	**Комунікативні навички**	**Адаптація до соціокультурних ситуацій**
Рольове моделювання	«Урок у початковому класі»: здобувачі освіти виконують ролі вчителя й учнів, відтворюючи типові педагогічні ситуації	Формування навичок організації взаємодії в класі та керування навчальним процесом	Діалогічне мовлення, педагогічне спілкування, постановка запитань	Усвідомлення різних соціальних ролей та норм поведінки в освітньому середовищі
Ситуаційні завдання	«Консультація для батьків»: моделювання розмови між учителем і батьками щодо успішності учня	Розвиток уміння конструктивно вирішувати проблемні педагогічні ситуації	Активне слухання, аргументація, уточнення інформації	Формування культури взаємодії з дорослими учасниками освітнього процесу
Інтерактивні ігрові вправи	«Шкільний ярмарок»: учасники взаємодіють у ролях організаторів та відвідувачів	Активізація комунікативної діяльності через ігрову взаємодію	Співпраця, домовленість, вербальна взаємодія	Адаптація мовлення до різних комунікативних ситуацій повсякденного життя
Колективні обговорення	«Яким має бути сучасний учитель»: обмін думками у форматі керованої дискусії	Розвиток критичного мислення та культури висловлювання власної позиції	Аргументація, формулювання суджень, ведення діалогу	Толерантне сприйняття різних точок зору

Проєктна діяльність	«Безпечний і дружній клас»: розроблення групового проєкту організації комунікативного середовища	Формування навичок співпраці та презентації результатів діяльності	Публічний виступ, взаємодія в команді, планування комунікації	Орієнтація на реальні соціальні умови функціонування шкільного колективу

У ході педагогічної практики широко застосовувалися інтерактивні технології, передусім рольові ігри, ситуативні вправи, моделювання реальних комунікативних ситуацій, що дозволяло майбутнім учителям початкової школи опановувати ефективні способи формування комунікативної культури учнів. Кожен із зазначених методів спрямовувався на розвиток певних компонентів комунікативної культури та сприяв адаптації педагогічних прийомів до різних навчальних умов і соціокультурних обставин освітнього процесу.

Особливого значення набувало створення спеціально організованих умов, у яких інтерактивні технології виступали інструментом формування комунікативної культури молодших школярів. Під час практики здобувачі вищої освіти мали змогу безпосередньо застосовувати методи, що сприяють розвитку як вербальних, так і невербальних засобів спілкування учнів, удосконаленню навичок міжособистісної взаємодії, уміння висловлювати власні думки та розуміти інших. Значна увага приділялася організації комунікативної діяльності на уроках іноземної мови, де інтерактивні підходи є особливо ефективними для стимулювання мовленнєвої активності дітей.

З метою підвищення результативності підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій у процесі педагогічної практики було враховано низку важливих педагогічних умов.

По-перше, систематично застосовувалися інтерактивні методи, спрямовані на розвиток навичок слухання. Формування комунікативної культури неможливе без здатності уважно сприймати мовлення співрозмовника, адекватно реагувати на його висловлювання та підтримувати діалог. У ході практики майбутні педагоги виконували вправи, що передбачали активне слухання, аналіз змісту

висловлювань учнів, постановку уточнювальних запитань та надання зворотного зв’язку.

По-друге, значна увага приділялася розвитку навичок говоріння. Під час практики майбутні вчителі опановували інтерактивні методи організації усного мовлення учнів, які сприяють удосконаленню вимови, інтонаційної виразності, логічності висловлювання та здатності брати участь у різних видах комунікативної взаємодії. Використання діалогів, рольових ситуацій, групових обговорень та творчих мовленнєвих завдань дозволяло формувати впевненість у спілкуванні та готовність застосовувати мовлення в реальних ситуаціях.

Прикладом інтерактивної вправи можуть слугувати рольові ігри, під час яких молодші школярі виконували різні соціальні ролі, будували діалоги, застосовували нові мовні структури та лексику, а майбутні вчителі початкової школи координували цю діяльність, використовуючи інтерактивні засоби навчання та цифрові інструменти.

Важливим напрямом підготовки стало формування здатності навчати молодших школярів виражати емоції за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів комунікації. Для цього майбутні педагоги опановували інтерактивні методи, спрямовані на створення сприятливої психологічної атмосфери в класі та розвиток емоційно забарвленого мовлення. Такі методи сприяють не лише розвитку комунікативних умінь, а й формуванню емпатії, толерантності та культури взаємодії.

Як приклад можна навести інтерактивні завдання, у межах яких молодші школярі виконували діалоги або інтерв’ю з використанням різних інтонаційних варіантів мовлення для передачі емоційного змісту висловлювань. Це допомагало дітям усвідомити роль інтонації, темпу та виразності мовлення у спілкуванні та сприяло розвитку їхньої комунікативної культури.

Ще одним важливим аспектом стала підготовка майбутніх учителів до навчання молодших школярів використанню невербальних засобів комунікації засобами інтерактивних технологій. Невербальна комунікація охоплює жести,

міміку, пози, дистанцію спілкування, зоровий контакт та інші компоненти, що суттєво впливають на ефективність взаєморозуміння між співрозмовниками.

Під час педагогічної практики здобувачі вищої освіти вивчали та застосовували інтерактивні методики, які допомагають молодшим школярам усвідомлено використовувати невербальні сигнали для підсилення змісту усних повідомлень і налагодження продуктивної комунікативної взаємодії. Зокрема, проводилися інтерактивні ігрові вправи, під час яких учні демонстрували значення нових слів за допомогою жестів і міміки, що сприяло кращому розумінню лексики та розвитку комунікативної культури.

Таким чином, створення відповідних педагогічних умов у процесі педагогічної практики було спрямоване не лише на вдосконалення професійних компетентностей майбутніх учителів початкової школи, але й на їхню підготовку до ефективної організації освітнього процесу з використанням інтерактивних технологій як засобу розвитку комунікативної культури молодших школярів.

Важливим компонентом стала активна інтеграція інтерактивних технологій у реальну педагогічну діяльність. Здобувачі вищої освіти навчалися адаптувати різні інтерактивні методи та засоби формування комунікативної культури до умов конкретних педагогічних ситуацій, враховуючи вікові особливості дітей, навчальні цілі та контекст освітнього процесу.

Під час проходження практики майбутні вчителі мали змогу самостійно планувати й проводити різноманітні інтерактивні заняття з використанням сучасних цифрових технологій. Це сприяло формуванню практичних умінь організації комунікативної діяльності учнів, розвитку педагогічної гнучкості та готовності до використання інноваційних методів навчання.

Особливе місце посідали технологічно-комунікативні вправи, які передбачали організацію інтерактивних діалогів із застосуванням цифрових платформ, проведення рольових ігор в онлайн-середовищі, а також виконання завдань, що вимагали взаємодії у віртуальному просторі. У межах такої діяльності здобувачі освіти вдосконалювали навички культурної комунікації,

цифрової взаємодії, аргументованого висловлення думок та співпраці в різних форматах спілкування.

Ситуативне моделювання з використанням інтерактивних технологій передбачало відтворення типових педагогічних ситуацій за допомогою сучасних цифрових засобів — мультимедійних ресурсів, технологій віртуальної реальності, інтерактивних дошок тощо. Такий підхід надавав майбутнім учителям початкової школи можливість гнучко коригувати власні стратегії формування комунікативної культури відповідно до умов конкретного цифрового освітнього середовища та особливостей навчальної ситуації.

Групова інтерактивна діяльність реалізовувалася через організацію проєктної роботи із застосуванням онлайн-платформ, проведення віртуальних обговорень, використання collaborative-технологій. У процесі такої взаємодії здобувачі вищої освіти співпрацювали між собою та з учнями, використовуючи інтерактивні інструменти для досягнення спільних навчальних цілей і розвитку комунікативної культури.

Індивідуальна інтерактивна діяльність передбачала виконання завдань, що вимагали самостійної роботи з цифровими ресурсами: підготовку відеопрезентацій, створення електронних портфоліо, участь у вебінарах та онлайн-заходах. У межах такої діяльності здобувачі освіти презентували навчальний матеріал із застосуванням інтерактивних технологій, демонструючи сформованість навичок культурної комунікації в цифровому просторі.

Спрямування педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи на формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій здійснювалося також через поєднання психологічної підтримки, розвитку цифрової компетентності та вдосконалення культури професійного спілкування. Це забезпечувалося завдяки роботі з наставниками, участі у психолого-педагогічних тренінгах та виконанню інтерактивних рольових завдань.

Менторський супровід відігравав важливу роль у формуванні вмінь застосовувати інтерактивні технології для розвитку комунікативної культури учнів. Досвідчені педагоги-наставники надавали методичну допомогу щодо

планування інтерактивних занять, створення цифрових навчальних матеріалів та організації комунікативно орієнтованого освітнього процесу. Крім того, вони здійснювали спостереження за проведенням уроків, організовували зворотний зв'язок за допомогою цифрових платформ, стимулювали рефлексію та допомагали майбутнім учителям оцінювати результативність використання інтерактивних технологій.

Особливий акцент робився на формуванні здатності застосовувати інтерактивні засоби у складних комунікативних ситуаціях класного середовища, що сприяло підвищенню впевненості здобувачів освіти у власних професійних можливостях.

Психолого-педагогічні тренінги, спрямовані на розвиток цифрової грамотності, культури онлайн-спілкування та ефективного використання інтерактивних технологій, забезпечували глибше усвідомлення психологічних закономірностей взаємодії в цифровому освітньому просторі. Тематика таких тренінгів охоплювала питання цифрової комунікативної культури педагога, практичного застосування інтерактивних технологій, етичних аспектів онлайн-взаємодії та формування комунікативної культури в дистанційному форматі навчання. Це сприяло розвитку навичок конструктивного спілкування, емпатійності та ефективної взаємодії з різними учасниками освітнього процесу.

Інтерактивні рольові ігри виступали ефективним засобом практичного закріплення теоретичних знань і розвитку здатності формувати комунікативну культуру учнів за допомогою сучасних технологій. Вони допомагали здобувачам освіти виробляти гнучкість у виборі інтерактивних засобів, ураховувати індивідуальні особливості учнів різного рівня підготовки та застосовувати диференційовані підходи до навчання.

Зокрема тренінгові заняття, присвячені проєктуванню інтерактивного уроку, використанню цифрових технологій у різнорівневому класі та підвищенню мотивації учнів засобами інтерактивних методів, сприяли вдосконаленню професійних умінь майбутніх педагогів. У ході таких занять вони навчалися адаптувати інтерактивні ресурси до освітніх потреб дітей і

створювати ефективне цифрове середовище, сприятливе для розвитку комунікативної культури молодших школярів.

Отже, у межах формувального етапу експериментального дослідження було забезпечено комплексну реалізацію педагогічних умов професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

3.3 Інтерпретація результатів дослідно-експериментальної роботи підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій

Перевірка ефективності визначених і теоретично обґрунтованих у дослідженні педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій здійснювалася шляхом проведення діагностування на констатувальному та формувальному етапах експерименту. Це дозволило визначити рівень сформованості критеріїв готовності кожного учасника дослідження, простежити динаміку їх розвитку та здійснити узагальнене порівняння змін показників у експериментальній і контрольній групах.

У дослідно-експериментальній роботі взяли участь 373 здобувачі вищої педагогічної освіти чотирьох закладів вищої освіти, у яких здійснюється підготовка майбутніх учителів початкової школи. Експериментальна група налічувала 195 осіб, контрольна — 178 осіб. Розподіл учасників на групи здійснювався випадковим чином у межах сформованих академічних груп, що дозволило зберегти цілісність освітнього процесу та забезпечити природні умови навчання.

В експериментальній групі підготовка майбутніх учителів здійснювалася із цілеспрямованим впровадженням інтерактивних технологій відповідно до

визначених педагогічних умов дослідження. У контрольній групі навчання відбувалося за традиційними підходами без спеціально організованого педагогічного впливу.

Оцінювання рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів здійснювалося за чотирма критеріями: мотиваційно-ціннісним, змістово-когнітивним, діяльнісно-комунікативним та результативно-рефлексивним, кожен із яких мав відповідні показники та рівні сформованості. Діагностика на формувальному етапі проводилася за тими самими методиками, що й на констатувальному, що забезпечило порівнюваність і достовірність отриманих результатів.

Розглянемо результати формувального етапу експерименту за мотиваційно-ціннісним критерієм. Для його оцінювання було використано комплекс методик: опитувальник мотиваційних джерел, тест на визначення позитивності мислення та анкету вимірювання мотивації успіху Т. Елерса.

Повторне застосування опитувальника мотиваційних джерел засвідчило суттєві позитивні зміни в експериментальній групі. За показником «Сума І. Внутрішня мотивація (орієнтація на процес діяльності)» частка респондентів із високим рівнем зросла до 34,7 %, тоді як у контрольній групі зміни були незначними і становили близько 25,9 %. Це свідчить про посилення зацікавленості здобувачів освіти експериментальної групи у самій педагогічній діяльності та процесі формування комунікативної культури учнів.

Показник «Сума ІІ. Зовнішня мотивація (матеріальна винагорода)» продовжує характеризуватися домінуванням високого рівня, однак в експериментальній групі його частка зменшилася до 42,1 %, що можна розглядати як позитивну тенденцію переорієнтації майбутніх педагогів на внутрішні професійні мотиви. У контрольній групі високий рівень залишився стабільно високим.

За показником «Сума ІІІ. Зовнішня мотивація (схвалення іншими)» в експериментальній групі спостерігається зменшення частки осіб із високим рівнем до 18,9 % та збільшення низького рівня до 44,2 %, що свідчить про

зниження залежності від зовнішньої оцінки та підвищення самостійності у професійному самовизначенні. У контрольній групі зміни не перевищували незначних коливань.

Найбільш виражена позитивна динаміка зафіксована за показником «Сума IV. Внутрішня мотивація (самовдосконалення, самореалізація)». У експериментальній групі високий рівень зріс до 36,5 %, а низький зменшився до 24,6 %, що свідчить про значне підвищення прагнення здобувачів освіти до професійного розвитку та самореалізації. У контрольній групі низький рівень залишився домінуючим.

Показник «Сума V. Інтегративна мотивація» також демонструє позитивні зміни в експериментальній групі: частка осіб із високим рівнем становить 33,8 %, тоді як низький рівень зменшився до 21,1 %. Це свідчить про підвищення узгодженості особистих професійних цілей майбутніх учителів із завданнями педагогічної діяльності.

Отже, результати опитувальника мотиваційних джерел на формувальному етапі експерименту підтверджують ефективність упроваджених педагогічних умов, оскільки в експериментальній групі відбулося суттєве зростання внутрішніх мотивів професійної діяльності та зменшення залежності від зовнішніх стимулів.

Узагальнені результати методики вимірювання мотивації успіху Т. Елерса, отримані на формувальному етапі експерименту, подано на рисунку 3.2.

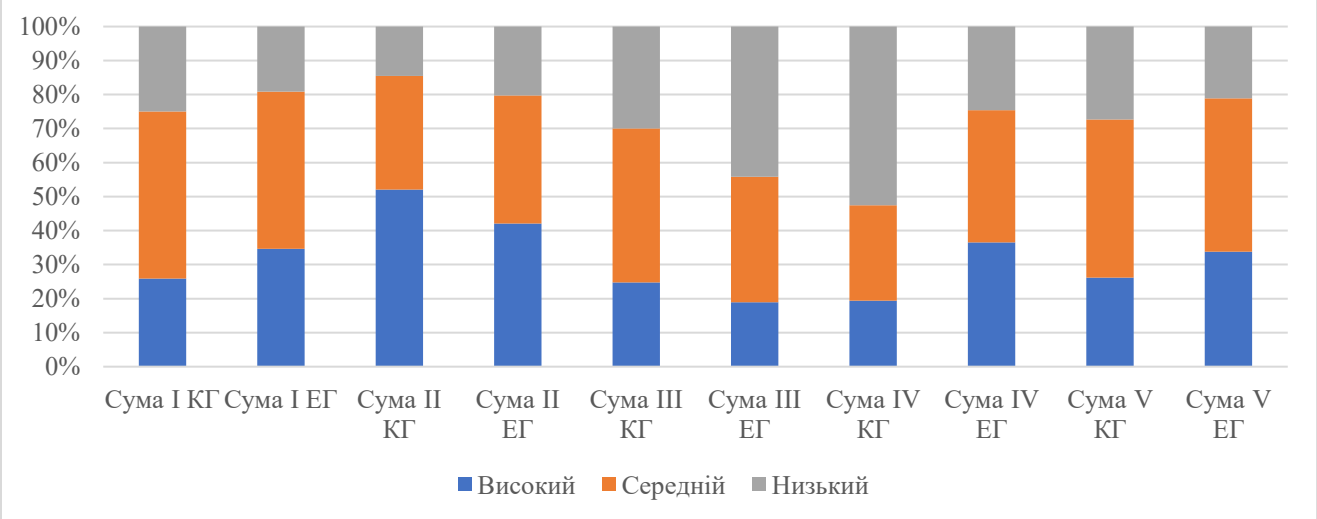

Рис. 3.8. Результати опитувальника мотиваційних джерел після формувального етапу експерименту.

За результатами застосування методики вимірювання мотивації успіху Т. Елерса (Achievement Motivation Scale, AMS) встановлено, що після реалізації формувального етапу експерименту рівні сформованості мотиваційно-ціннісного критерію готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій зазнали позитивних змін, передусім в експериментальній групі.

На констатувальному етапі дослідження більшість здобувачів вищої освіти як контрольної, так і експериментальної груп продемонстрували середній і достатній рівні мотивації досягнення, що відповідає типовим характеристикам професійної спрямованості майбутніх педагогів. Водночас було зафіксовано помітну частку респондентів із низьким рівнем мотивації до успіху (близько 13–14 % у кожній групі), що свідчило про недостатню сформованість внутрішньої орієнтації на професійні досягнення та потребувало цілеспрямованого педагогічного впливу.

Після впровадження визначених педагогічних умов із використанням інтерактивних технологій у підготовці майбутніх учителів початкової школи в експериментальній групі зафіксовано виразну позитивну динаміку. Зокрема, істотно зросла частка здобувачів із високим рівнем мотивації досягнення (приблизно на одну п’яту від початкового показника), а також помітно збільшилася кількість учасників із достатнім рівнем. Водночас частка респондентів із середнім і низьким рівнями мотивації відповідно зменшилася, що свідчить про переорієнтацію мотиваційної сфери на більш продуктивні установки, пов’язані з прагненням до професійного успіху, готовністю до інновацій та впровадження інтерактивних методів навчання.

У контрольній групі зміни мали незначний характер і не виходили за межі природної варіативності показників, що підтверджує відсутність суттєвого впливу традиційної системи підготовки на розвиток мотивації досягнення.

Таким чином, результати дослідження засвідчують ефективність запропонованих педагогічних умов щодо формування мотиваційної готовності майбутніх учителів до професійної діяльності з розвитку комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Узагальнені результати застосування методики вимірювання мотивації успіху подано на рисунку 3.3.

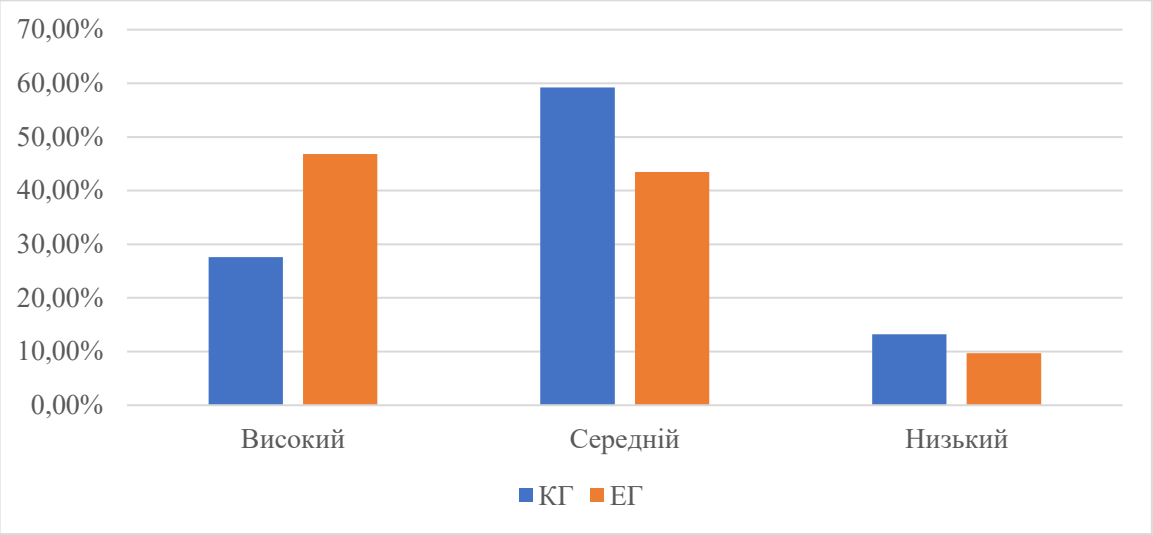

Рис. 3.9. Результати методики вимірювання мотивації успіху після формувального етапу експерименту

Результати повторного проведення тесту «Чи маєте ви позитивне мислення?» після формувального етапу експерименту засвідчили виразну позитивну динаміку в експериментальній групі. Зокрема, 86,3 % респондентів ЕГ продемонстрували наявність позитивного мислення, оптимістичну життєву позицію та готовність застосовувати її у професійній діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Такий результат свідчить про ефективність упроваджених педагогічних умов, що передбачали використання інтерактивних технологій, психологічної підтримки та розвиток внутрішньої мотивації здобувачів освіти.

У контрольній групі зміни виявилися мінімальними: частка осіб із позитивним мисленням зросла лише приблизно на 1 %, що перебуває в межах статистичної похибки й не дає підстав говорити про суттєві якісні зрушення.

Значна частина учасників КГ продовжує демонструвати недостатній рівень сформованості оптимістичного світосприйняття, що може бути зумовлено відсутністю цілеспрямованого педагогічного впливу на мотиваційно-ціннісну сферу особистості.

Отримані результати підтверджують, що формування позитивного мислення як важливої складової професійної готовності майбутнього педагога потребує системної роботи, спрямованої на розвиток віри у власні можливості, емоційної стійкості та здатності до конструктивного подолання труднощів. Умови підготовки, що реалізовувалися в експериментальній групі, сприяли підвищенню психологічної ресурсності здобувачів освіти та їхньої орієнтації на успіх у педагогічній діяльності, тоді як традиційна підготовка не забезпечила подібного ефекту.

Узагальнені результати констатувального та формувального етапів експерименту щодо рівня сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм подано в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Динаміка готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм

Етапи експерименту		Рівні сформованості							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть
Констатувальний	ЕГ	24,1	47	42,7	83	19,6	38	13,6	27
	КГ	21,8	39	41,5	74	23,0	41	13,7	24
Формувальний	ЕГ	49,5	97	34,5	67	11,1	22	4,9	9
	КГ	25,1	45	44,8	80	15,9	28	14,2	25
Різниця	ЕГ	+25,4		−8,2		−8,5		−8,7	
	КГ	+3,3		+3,3		−7,1		+0,5	

Аналіз наведених даних свідчить, що після впровадження визначених педагогічних умов в експериментальній групі відбулися суттєві позитивні зміни. Якщо на констатувальному етапі розподіл рівнів сформованості в ЕГ був подібним до показників контрольної групи, то на формувальному етапі спостерігається виразне зростання частки здобувачів із високим рівнем готовності — до 49,5 %, що майже вдвічі перевищує початкові результати. Водночас достатній рівень сформованості виявлено у 34,5 % учасників, що також свідчить про позитивну динаміку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх педагогів.

У контрольній групі зміни виявилися менш вираженими. Показники високого рівня зросли незначно, а найбільші коливання спостерігаються на середньому рівні сформованості, що може пояснюватися природним розвитком професійної мотивації в процесі навчання без спеціально організованого педагогічного впливу.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що в експериментальній групі сформувалися більш стійкі внутрішні мотиви професійної діяльності та ціннісні орієнтації, пов’язані з майбутньою педагогічною практикою. Учасники продемонстрували зростання інтересу до формування комунікативної культури молодших школярів, підвищення відповідальності за результати своєї діяльності та готовність до впровадження інноваційних технологій навчання.

Водночас мотиваційно-ціннісна сфера майбутніх учителів розглядається як динамічна система, що здатна змінюватися під впливом освітнього середовища. Порівняльний аналіз результатів показав переорієнтацію здобувачів освіти від зовнішніх стимулів до внутрішньої зацікавленості процесом професійної діяльності, прагнення до саморозвитку, створення позитивного психологічного клімату та ефективної взаємодії з учнями.

Крім того, учасники експериментальної групи виявили зростання потреби у професійному вдосконаленні, посилення орієнтації на співпрацю, командну роботу та соціальну взаємодію. Одночасно зменшилася залежність від

зовнішнього схвалення, що сприяло формуванню більш автономної професійної позиції та впевненості у власних можливостях.

Загалом результати формувального етапу експерименту підтверджують ефективність запропонованих педагогічних умов щодо розвитку мотиваційно-ціннісної готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій і можуть розглядатися як підґрунтя для подальшого професійного самовдосконалення майбутніх педагогів.

У межах оцінювання змістово-когнітивного критерію сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій було застосовано два діагностичні інструменти: тест на визначення рівня професійної компетентності педагога щодо використання інтерактивних технологій та тест на встановлення рівня обізнаності й практичного володіння інтерактивними методами навчання.

Результати виконання тесту на визначення професійної компетентності дозволили виявити низку проблемних аспектів у підготовці майбутніх учителів. Найбільші труднощі викликали питання, пов’язані з різноманіттям інтерактивних технологій навчання та специфікою їх застосування у процесі формування комунікативної культури молодших школярів, структурою професійної компетентності педагога, сучасними методичними підходами до використання інтерактивних засобів навчання, а також умінням переносити загальні педагогічні положення у практичні ситуації професійної діяльності.

Виявлені проблемні зони були враховані під час розроблення програми формувального етапу експерименту та стали основою для уточнення змістового наповнення експериментальної методики.

За результатами констатувального етапу встановлено, що високий рівень професійної компетентності продемонстрували 25,1 % респондентів контрольної групи та 27,4 % експериментальної групи. Найбільша частка учасників у обох групах характеризувалася достатнім рівнем — відповідно 52,8 % у КГ і 49,7 % у

ЕГ. Середній рівень було зафіксовано у 17,9 % майбутніх учителів контрольної групи та 16,8 % експериментальної групи, тоді як низький рівень становив 4,2 % у КГ і 6,1 % у ЕГ.

Незначна кількість здобувачів освіти з низьким рівнем професійної компетентності свідчить про достатній рівень базової підготовки більшості студентів та усвідомлений вибір педагогічної професії. Водночас порівняно невисока частка осіб із високими показниками підтверджує наявність певних прогалин у науково-теоретичній та методичній підготовці щодо ефективного використання інтерактивних технологій у формуванні комунікативної культури учнів початкової школи.

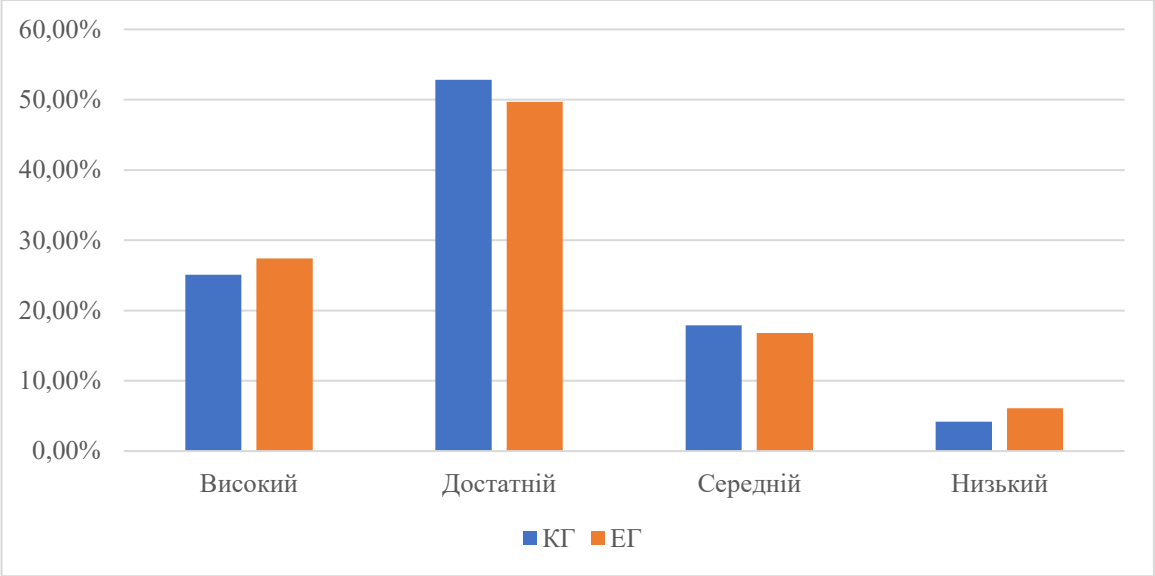

Рис. 3.10. Результати тесту на визначення рівня професійної компетентності вчителя після формувального етапу експерименту

Узагальнені результати формувального етапу експерименту свідчать про суттєві позитивні зміни в експериментальній групі. Після впровадження розробленої методики частка здобувачів із високим рівнем готовності до формування комунікативної культури молодших школярів зросла до 54,3 %, тоді як показники середнього й низького рівнів зменшилися відповідно до 8,4 % і 2,7 %. У контрольній групі за цей період зафіксовано лише незначні коливання показників у межах статистичної похибки (2–3 %), що свідчить про відсутність

суттєвих змін за умов традиційної підготовки.

Отримані результати підтверджують ефективність змістового наповнення експерименту, яке відповідало його меті та освітнім потребам учасників експериментальної групи. Позитивна динаміка супроводжувалася зростанням упевненості здобувачів освіти у використанні інтерактивних технологій, розвитком їхньої методичної та цифрової компетентності, а також формуванням практичних професійних умінь у реальних педагогічних умовах. Важливу роль у цьому відіграла педагогічна практика, під час якої студенти виконували різноманітні завдання із застосуванням інтерактивних технологій, моделювали комунікативні ситуації та безпосередньо взаємодіяли з учнями початкової школи.

У межах оцінювання змістово-когнітивного критерію після впровадження експериментальної методики було проведено повторне тестування здобувачів вищої освіти з метою визначення динаміки теоретичних знань щодо сутності комунікативної культури молодших школярів та особливостей застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності вчителя. Рівень складності тестових завдань відповідав інструментарію констатувального етапу, що забезпечило можливість об’єктивного порівняння результатів.

Рівень складності тестових завдань відповідав інструментарію констатувального етапу, що забезпечило можливість об’єктивного порівняння отриманих результатів і виявлення реальних змін у рівні підготовленості учасників експерименту.

Оцінювання результатів здійснювалося за чотирирівневою шкалою:

A — високий рівень (90–100 % правильних відповідей),

B — достатній рівень (75–89 %),

C — середній рівень (60–74 %),

D — низький рівень (менше 60 %).

Аналіз результатів формувального етапу засвідчив суттєві позитивні зміни в експериментальній групі. Зокрема, високий рівень теоретичної підготовленості продемонстрували 41,2 % здобувачів освіти ЕГ, тоді як у контрольній групі —

лише 20,0 %. Достатній рівень виявлено у 37,9 % учасників експериментальної групи та 46,9 % контрольної. Середній рівень становив відповідно 17,0 % у ЕГ і 25,6 % у КГ, а низький — 3,9 % та 7,5 %.

Отже, у експериментальній групі спостерігається виразне зростання частки студентів із високим рівнем знань (на 22,3 % порівняно з констатувальним етапом) та одночасне зменшення середнього і низького рівнів, тоді як у контрольній групі зміни мають незначний характер.

У таблиці 3.11 подано узагальнені результати констатувального та формувального етапів експерименту, що відображають динаміку сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій за змістово-когнітивним критерієм.

Таблиця 3.11

Динаміка готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за змістово-когнітивним критерієм

Етапи експерименту		Рівні сформованості							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть
Констатувальний	ЕГ	18,9	37	50,2	98	25,4	50	5,5	10
	КГ	19,3	34	47,1	84	27,6	49	6,0	11
Формувальний	ЕГ	41,2	82	37,9	75	17,0	33	3,9	8
	КГ	20,0	37	46,9	86	25,6	47	7,5	14
Різниця	ЕГ	+22,3		–12,3		–8,4		–1,6	
	КГ	+0,7		–0,2		–2,0		+1,5	

Результати формувального етапу експерименту засвідчили суттєве підвищення рівня теоретичної та методичної підготовленості студентів експериментальної групи. Зокрема, значно покращилося розуміння сутності комунікативної культури та її структурних компонентів, сформувалося цілісне

бачення шляхів її розвитку в молодших школярів, розширилися знання щодо можливостей інтерактивних технологій у навчальному процесі. Майбутні вчителі продемонстрували більш розвинене педагогічне мислення, здатність до аналізу комунікативних ситуацій та прогнозування результатів застосування інтерактивних методів навчання.

Крім того, експериментальна методика сприяла підвищенню рівня володіння сучасними педагогічними технологіями, розширенню методичної компетентності, актуалізації знань із педагогіки, психології та фахових дисциплін у контексті їх інтегрованого застосування. Учасники експериментальної групи виявили готовність до використання інноваційних підходів у професійній діяльності, а також прагнення до подальшого саморозвитку й удосконалення власної педагогічної майстерності.

Таким чином, результати дослідження підтверджують ефективність запропонованих педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій та їх значний вплив на розвиток змістово-когнітивного компонента професійної готовності.

Діяльнісно-комунікативний критерій сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій було досліджено за допомогою тесту «Діагностика загального рівня комунікабельності» (за В. Ряховським) та «Методики визначення комунікативних і організаторських здібностей (КОС-2)». Зазначені діагностичні інструменти дали змогу оцінити рівень розвитку комунікативних умінь, здатність до ефективної взаємодії, організації спільної діяльності та готовність до застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності вчителя.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що більшість здобувачів вищої освіти характеризуються середнім рівнем комунікабельності, причому значна частина показників тяжіє до нижньої межі цього рівня. Така тенденція свідчить про недостатню сформованість умінь

ефективної комунікативної взаємодії, що може ускладнювати використання інтерактивних методів навчання та організацію продуктивної співпраці з учнями. Отримані результати були враховані під час розроблення змісту формувального етапу експерименту, зокрема при доборі інтерактивних вправ і завдань, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, уміння працювати в команді, конструктивно розв'язувати проблемні ситуації та організовувати взаємодію в освітньому середовищі.

Графічно результати формувального етапу експерименту представлено на рисунку 3.11.

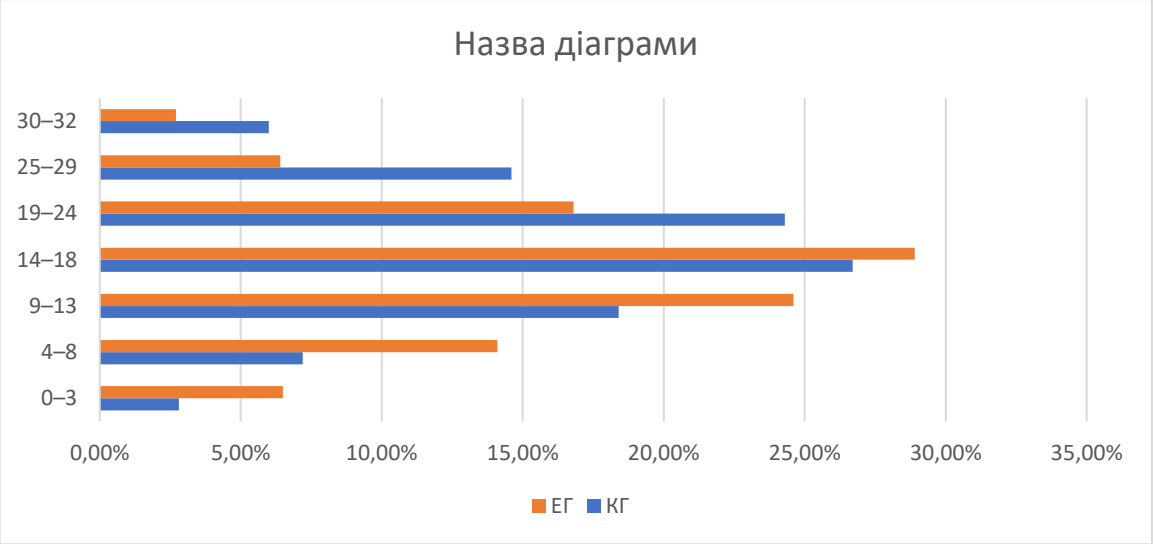

Рис. 3.11. Результати діагностики загального рівня комунікабельності майбутніх учителів початкової школи після формувального етапу експерименту

Як видно з рисунка 3.11, після впровадження експериментальної методики в експериментальній групі спостерігається позитивна динаміка розвитку комунікабельності. Зокрема, зросла частка респондентів, результати яких відповідають високому рівню комунікативної активності (категорії 0–3 та 4–8 балів), а також достатньому рівню сформованості комунікативних умінь (9–13 і 14–18 балів). Водночас істотно зменшилася кількість учасників, які на констатувальному етапі демонстрували середній і низький рівні комунікабельності (19–24 та 25–29 балів). Це свідчить про підвищення готовності майбутніх учителів до активної взаємодії, використання інноваційних

методів навчання та організації комунікативно орієнтованого освітнього процесу.

Разом із тим слід зазначити, що крайні показники шкали комунікабельності можуть розглядатися як екстремальні, оскільки як недостатня, так і надмірна комунікативна активність здатні ускладнювати професійну діяльність педагога. Зокрема, надмірна імпульсивність або балакучість можуть перешкоджати ефективному управлінню освітнім процесом, тоді як замкненість — обмежувати можливості педагогічної взаємодії. Тому зростання показників високого рівня доцільно інтерпретувати з урахуванням загальної структури діяльнісно-комунікативної готовності майбутніх учителів.

Методика діагностування готовності до застосування інтерактивних технологій на констатувальному етапі експерименту виявила, що понад 50% опитаних здобувачів вищої освіти продемонстрували середній рівень володіння інтерактивними методами формування комунікативної культури молодших школярів, що свідчить про наявність потенціалу для їхнього подальшого вдосконалення. Нашу увагу привернув той факт, що в середньому менше ніж 5% майбутніх учителів початкової школи досягли найвищого рівня готовності до використання інтерактивних технологій, а 18% – високого, що вказує на недоліки у доборі методик та засобів формування відповідних навичок під час професійної підготовки.

У результаті здійсненого дослідження та впровадження інтерактивних форм, методів і технологій навчання під час формувального етапу експерименту спостерігалися якісні зміни в учасників експериментальної групи щодо їхньої готовності формувати комунікативну культуру молодших школярів. Графічно рівні розвитку цієї готовності здобувачів освіти з урахуванням означених змін представлено на рисунку 3.12.

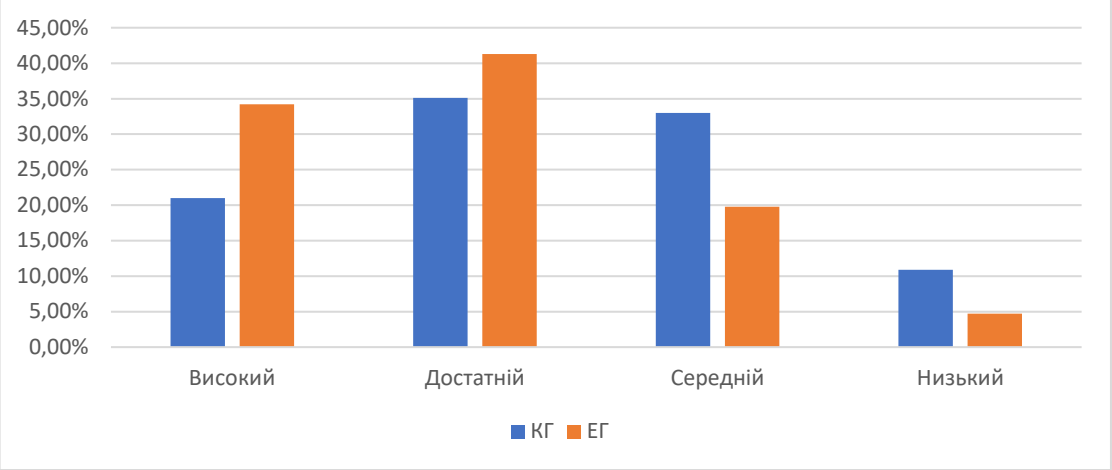

Рис. 3.12. Результати діагностики комунікативних і організаторських схильностей здобувачів освіти після формувального етапу експерименту

Як бачимо з рисунка 3.6, відбулося суттєве зростання найвищого рівня в експериментальній групі з 5% до 15%, позитивна динаміка спостерігається й на достатньому рівні – з 15% до 28%. Водночас спостерігаємо незначне зменшення відсотка респондентів в ЕГ, показники яких перебувають на середньому рівні та суттєвіше на низькому рівні – з 20% до 14%. У контрольній групі зміни були несуттєвими на більшості рівнів, лише на середньому рівні відбулося помітне зменшення на 6 %.

Результати формувального етапу експерименту засвідчили позитивну динаміку сформованості діяльнісно-комунікативного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Зокрема, у здобувачів експериментальної групи підвищився рівень комунікативної культури, здатність до організації інтерактивної взаємодії, ефективного використання сучасних педагогічних технологій та реалізації комунікативно орієнтованого освітнього процесу.

Порівняльний аналіз результатів констатувального і формувального етапів показав суттєве зростання частки студентів із високим рівнем сформованості в експериментальній групі та відповідне зменшення кількості осіб із середнім і низьким рівнями. У контрольній групі зміни мають незначний характер і можуть бути пояснені природним впливом освітнього процесу.

У таблиці 3.12 подано узагальнені результати констатувального та формувального етапів експерименту, що відображають динаміку готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм.

Таблиця 3.12

Динаміка готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм

Етапи експерименту		Рівні сформованості							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть	у %	абс. к-сть
Констатувальний	ЕГ	21,6	42	39,8	78	29,3	57	9,3	18
	КГ	20,9	37	38,7	69	30,6	54	9,8	18
Формувальний	ЕГ	40,2	80	38,1	76	17,6	35	4,1	8
	КГ	22,1	39	38,4	68	30,1	53	9,4	17
Різниця	ЕГ	+18,6		–1,7		- 11,7		–5,2	
	КГ	+1,2		–0,3		–0,5		–0,4	

Отримані дані свідчать, що впровадження експериментальної методики сприяло формуванню у здобувачів освіти цілісного комплексу психолого-педагогічних, соціальних і комунікативних умінь та навичок, необхідних для ефективного використання інтерактивних технологій у професійній діяльності. Майбутні вчителі продемонстрували здатність організовувати партнерську взаємодію з учнями, сприяти розвитку культури спілкування, запобігати конфліктам, формувати в молодших школярів потребу в конструктивній комунікації та співпраці.

Аналіз результативно-рефлексивного критерію сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій здійснювався за результатами тесту «Експертна самооцінка педагогічної діяльності вчителя» та

анкети «Діагностика рівня розвитку педагогічної рефлексії», які здобувачі вищої освіти виконали після завершення формувального етапу експерименту.

Як показали результати, після впровадження експериментальної методики в експериментальній групі спостерігається виразна позитивна динаміка показників результативно-рефлексивного критерію. Зокрема, частка здобувачів освіти з високим рівнем самооцінки педагогічної діяльності та рефлексії зросла до 31,1 %, тоді як на констатувальному етапі вона була значно нижчою. Також помітно збільшився відсоток респондентів із достатнім рівнем — до 31,6 %. Одночасно зменшилася кількість студентів із середнім рівнем (до 24,6 %) та майже вдвічі скоротилася частка осіб із низьким рівнем сформованості рефлексивних умінь — до 13,3 %.

У контрольній групі зміни виявилися значно менш вираженими. Високий рівень сформованості рефлексії продемонстрували 14,6 % респондентів, достатній — 22,8 %, середній — 36,5 %, низький — 26,1 %. Такий розподіл свідчить про збереження домінування середнього та низького рівнів у більшості учасників КГ і підтверджує відсутність суттєвого впливу традиційної підготовки на розвиток рефлексивної складової професійної готовності.

Узагальнені результати тестування представлено на рисунку 3.13.

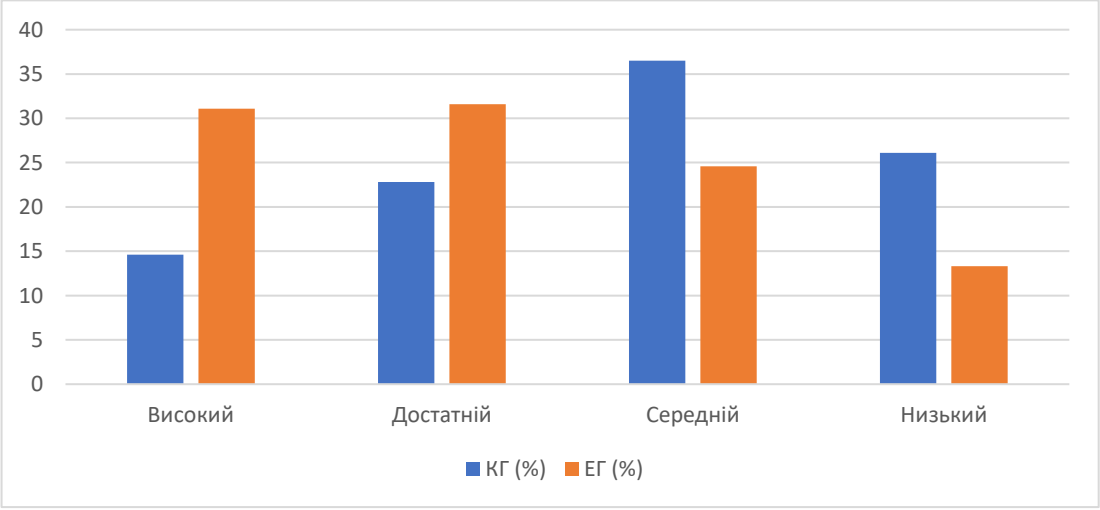

Рис. 3.13. Результати самооцінки педагогічної діяльності майбутніми учителями

Отже, впровадження експериментальних інтерактивних технологій, форм і методів навчання сприяло істотному підвищенню рівня педагогічної рефлексії та самооцінки власної професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи в експериментальній групі. Отримані дані свідчать про формування здатності до усвідомленого аналізу власних педагогічних дій, оцінювання ефективності використання інтерактивних технологій та готовності до подальшого професійного саморозвитку, що є важливою складовою формування комунікативної культури молодших школярів.

Відповіді, отримані під час констатувального етапу експерименту, були ґрунтовно опрацьовані, систематизовані та включені до спеціально створеного банку даних. У подальшому цей масив емпіричних матеріалів використовувався під час занять з курсу «Мова та етика педагогічного спілкування», де аналізувалися реальні педагогічні кейси, запропоновані самими здобувачами освіти щодо формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Розв’язання цих ситуацій супроводжувалося обговоренням можливих педагогічних рішень, прогнозуванням результатів їх застосування та рефлексією щодо потенційних і реальних наслідків.

Зміст відповідей респондентів виявився узгодженим із результатами попередньої діагностики, що дозволило виокремити чотири рівні готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури учнів: низький, середній, достатній і високий. Водночас кількість учасників анкетування була меншою, ніж у попередніх тестових методиках, тому проведення повноцінного кількісного аналізу виявилося недоцільним. З огляду на це результати було узагальнено шляхом співвіднесення отриманих відповідей із відсотковим розподілом рівнів, визначеним за результатами попереднього тестування, що дало змогу сформувати цілісну картину сформованості результативно-рефлексивного критерію готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Узагальнені показники констатувального та формувального етапів

експерименту подано в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Динаміка готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за результативно-рефлексивним критерієм

Етапи експерименту		Рівні сформованості							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		у %	абс. К-сть	у %	абс. К-сть	у %	абс. К-сть	у %	абс. К-сть
Констатувальний	ЕГ	14,5	28	21,8	43	39,2	76	24,5	48
	КГ	13,6	24	21,4	38	38,6	69	26,4	47
Формувальний	ЕГ	31,1	62	31,0	61	24,6	49	13,3	26
	КГ	14,4	27	26,2	48	34,1	62	25,3	47
Різниця	ЕГ	+16,6		+9,2		−14,6		−11,2	
	КГ	+0,8		+4,8		−4,5		−1,1	

Отримані результати засвідчують позитивну динаміку сформованості результативно-рефлексивного компонента професійної готовності майбутніх педагогів, причому найбільш виражені зміни спостерігаються в експериментальній групі. Після впровадження експериментальної методики істотно зросла частка здобувачів освіти з високим і достатнім рівнями готовності, тоді як кількість осіб із середнім і низьким рівнями помітно зменшилася. У контрольній групі також простежуються певні позитивні зрушення, проте вони мають менш виражений характер.

Загалом результати експериментальної роботи свідчать про розвиток у майбутніх учителів здатності до адекватної самооцінки власної професійної компетентності, уміння планувати педагогічну діяльність з урахуванням результатів рефлексії, аналізувати ефективність застосування інтерактивних технологій, об’єктивно оцінювати власні та чужі педагогічні дії, а також формування позитивної мотивації до використання інноваційних методів навчання для розвитку комунікативної культури молодших школярів.

Узагальнену динаміку рівнів готовності майбутніх учителів початкової

школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій за результатами констатувального та формувального етапів експерименту подано в таблиці 3.14.

Таблиця 3.14

Динаміка готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів за результатами проведення констатувального й формувального етапів експерименту

Рівні	Групи	Констатувальний етап		Формувальний етап		Динаміка
		осіб	%	осіб	%	%
Високий	ЕГ	33	16,9	80	41,0	+24,1
	КГ	30	16,8	38	21,3	+4,4
Достатній	ЕГ	78	40,0	70	35,9	−4,1
	КГ	71	39,9	72	40,4	+0,5
Середній	ЕГ	58	29,7	35	17,9	−11,8
	КГ	53	29,7	48	27,0	−2,8
Низький	ЕГ	26	13,3	13	6,7	−6,6
	КГ	24	13,6	26	14,6	+1,1

Унаслідок реалізації формувального етапу експерименту в експериментальній групі зафіксовано суттєве підвищення частки здобувачів освіти з високим рівнем готовності — на 24,1 %, що свідчить про значне зростання їхньої здатності ефективно використовувати інтерактивні технології для формування комунікативної культури молодших школярів. Водночас відбулося помірне зменшення частки осіб із достатнім рівнем (на 4,1 %) та істотне скорочення кількості студентів із середнім і низьким рівнями готовності — відповідно на 11,8 % і 6,6 %. Така динаміка свідчить про перехід значної частини учасників експериментальної групи до більш високих рівнів професійної готовності.

Діаграма рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи в експериментальній групі після формувального етапу експерименту демонструє чітку позитивну тенденцію: відсоток здобувачів освіти з високим рівнем готовності значно зріс, тоді як частка студентів із достатнім, середнім і низьким рівнями відповідно зменшилася. Це свідчить про результативність

застосованої експериментальної методики та її спрямованість на розвиток професійної компетентності майбутніх педагогів.

У контрольній групі зміни показників мають значно менш виражений характер. Частка респондентів із високим рівнем готовності зросла лише на 4,4 %, достатній рівень підвищився незначно — на 0,5 %, тоді як середній рівень зменшився на 2,8 %, а низький, навпаки, дещо зріс — на 1,1 %. Подібні коливання можуть бути пов’язані з природним процесом професійного становлення здобувачів освіти, проте вони не свідчать про системний вплив на підвищення готовності до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Порівняльний аналіз результатів формувального етапу експерименту демонструє значно вищу позитивну динаміку саме в експериментальній групі, що підтверджує ефективність запропонованих педагогічних умов і розробленої методики підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Зведені результати представлено також у графічному вигляді на рисунку 3.14.

Натомість у контрольній групі спостерігаються лише незначні зміни показників, що підтверджує відсутність суттєвого впливу традиційної підготовки на формування досліджуваної готовності.

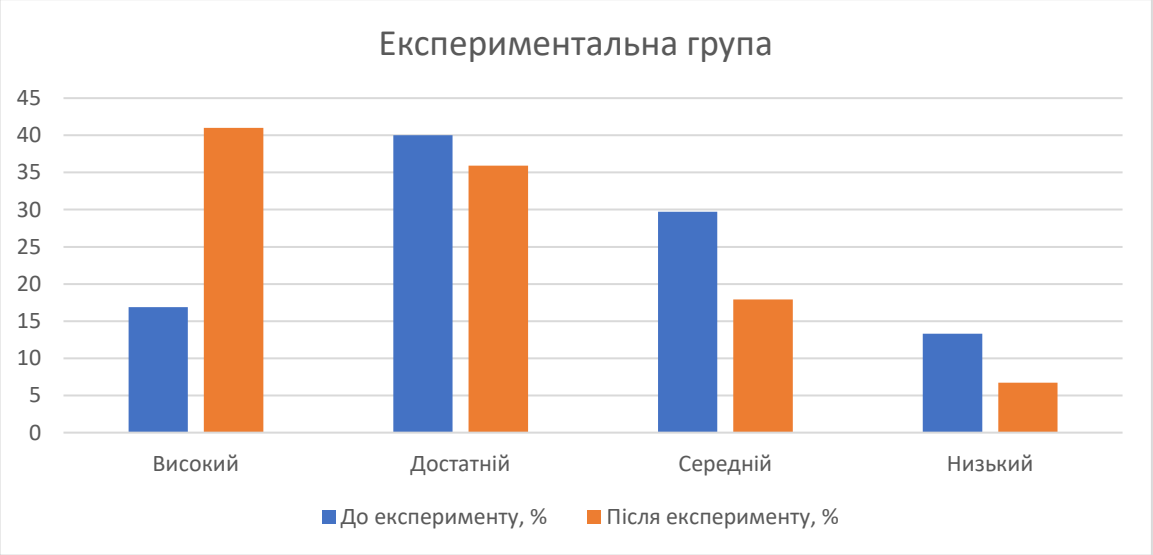

Рис. 3.14. Діаграма рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи ЕГ до та після формувального етапу експерименту

Діаграма рівнів сформованості готовності в експериментальній групі після формувального етапу експерименту наочно демонструє істотне зростання високого рівня та одночасне скорочення середнього й низького рівнів, що свідчить про якісні позитивні зміни у професійній підготовці здобувачів освіти.

Аналогічні узагальнені результати в порівняльному вигляді для контрольної групи подано на рис. 3.15.

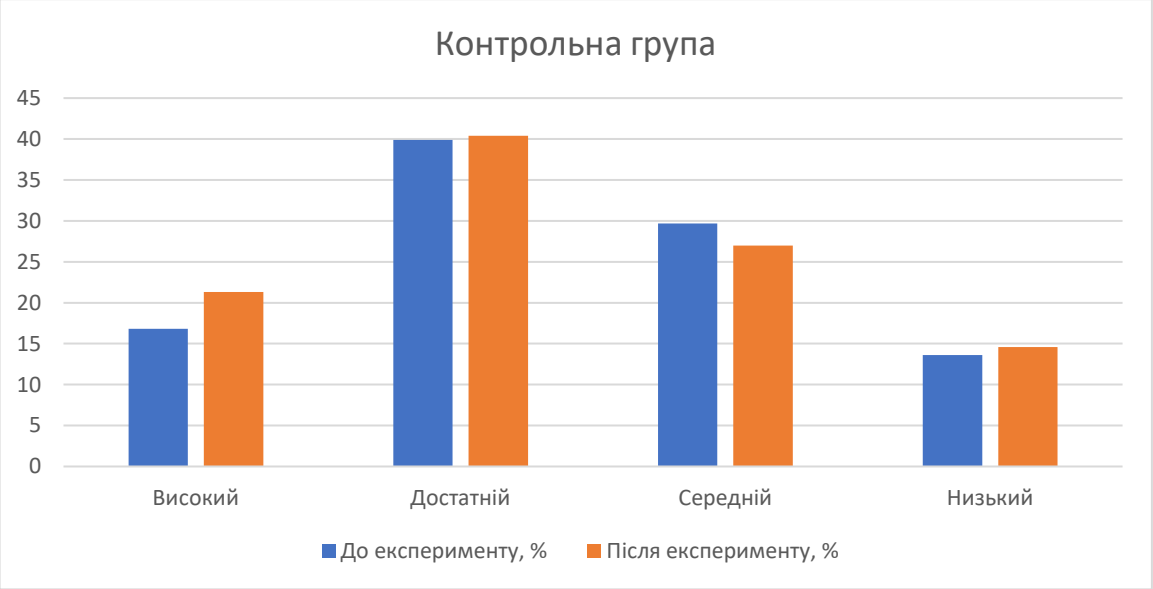

Рис. 3.15. Діаграма рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи КГ до та після формувального етапу експерименту

Аналіз діаграми свідчить, що в контрольній групі після завершення формувального етапу експерименту відбулися лише незначні зміни у розподілі рівнів сформованості готовності. Так, частка здобувачів вищої освіти з високим рівнем підвищилася на 4,4 % (до 21,3 %), достатній рівень зріс на 0,5 % (до 40,4 %), тоді як середній рівень дещо зменшився на 2,8 % (до 27,0 %). Водночас частка осіб із низьким рівнем навіть незначно збільшилася — на 1,1 % (до 14,6 %). Подібні зміни свідчать про природну позитивну динаміку, зумовлену загальним освітнім процесом і професійним становленням здобувачів освіти, однак без істотного впливу спеціально організованих педагогічних умов.

Порівняльний аналіз результатів, представлених на діаграмах для експериментальної та контрольної груп, зокрема показників констатувального і формувального етапів експерименту, засвідчує загальну позитивну тенденцію розвитку готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Водночас характер змін у групах істотно відрізняється: в експериментальній групі вони є виразними, системними та спрямованими на підвищення рівнів сформованості готовності, тоді як у контрольній — мінімальними й несистемними.

Отже, реалізація формувального експерименту забезпечила статистично помітні кількісні та якісні зміни рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи відповідно до визначених критеріїв: мотиваційно-ціннісного, змістово-когнітивного, діяльнісно-комунікативного та результативно-рефлексивного. Отримані результати підтверджують ефективність теоретично обґрунтованих педагогічних умов підготовки, спрямованих на формування здатності майбутніх педагогів до розвитку комунікативної культури молодших школярів.

Зокрема, формування позитивної професійної мотивації та усвідомлення значущості комунікативної культури в освітньому процесі сприяли більш відповідальному ставленню здобувачів освіти до педагогічної діяльності та розвитку комунікативних умінь учнів. Систематичне застосування інтерактивних технологій стало важливим чинником удосконалення як педагогічних, так і власних комунікативних компетентностей майбутніх учителів.

Комунікативно спрямований зміст професійно орієнтованих дисциплін у поєднанні з інтерактивними методами навчання забезпечив активну взаємодію учасників освітнього процесу, що підвищило ефективність засвоєння матеріалу. Важливу роль відіграло використання цифрових інтерактивних платформ, які сприяли модернізації освітнього процесу та зробили його більш динамічним і практикоорієнтованим.

Крім того, орієнтація педагогічної практики на застосування інтерактивних технологій дала змогу студентам реалізувати набуті теоретичні знання в реальних умовах шкільного навчання. Це суттєво підвищило їхню готовність до професійної діяльності, сприяло формуванню вмінь організовувати комунікативну взаємодію учнів та ефективно використовувати сучасні педагогічні інструменти.

Для статистичного підтвердження ефективності експерименту було проведено порівняння результатів констатувального та формувального етапів із використанням критерію Пірсона. Емпіричні значення χ^2 для експериментальної групи становили відповідно 33,74; 27,38; 23,86 та 32,15, що перевищує критичне значення $\chi^2_{кр} = 7,81$ при ступені свободи $\nu = 3$ і рівні значущості $\alpha = 0,05$. Це дає підстави вважати розбіжності між експериментальною та контрольною групами статистично значущими.

Таким чином, результати педагогічного експерименту підтверджують ефективність розробленої моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи та впроваджених педагогічних умов формування їхньої готовності до розвитку комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Підсумкові дані свідчать про суттєву позитивну динаміку в експериментальній групі та незначні зміни в контрольній. Після формувального етапу експерименту в експериментальній групі високий рівень готовності становить 41,0 %, достатній — 35,9 %, середній — 17,9 %, низький — 6,7 %. У контрольній групі відповідні показники становлять: високий — 21,3 %, достатній — 40,4 %, середній — 27,0 %, низький — 14,6 %, що підтверджує значно більшу результативність експериментального впливу порівняно з традиційною підготовкою.

Висновки до третього розділу

У процесі експериментального дослідження здійснено порівняльний аналіз рівня сформованості професійної готовності студентів у експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах. Отримані результати засвідчили суттєву позитивну динаміку в ЕГ, що свідчить про ефективність впроваджених організаційно-педагогічних умов, та структурно-функціональної моделі підготовки підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Статистичний аналіз засвідчив суттєві відмінності між рівнями сформованості готовності до формування комунікативної культури у студентів ЕГ та КГ. У ЕГ виявлено високий та продуктивний рівні сформованості, тоді як у КГ переважає репродуктивний рівень. Зокрема, за мотиваційно-ціннісним критерієм відзначено стійке зростання інтересу студентів до педагогічної діяльності та активного застосування інтерактивних технологій у процесі формування комунікативної культури. За змістово-когнітивний критерій відмічено збільшення обсягу професійних знань та методичних умінь щодо формування комунікативної культури молодших школярів. За діяльнісно-комунікативним критерій спостерігалася активна реалізація інтерактивних вправ, педагогічних проектів та здатність до самооцінки й корекції власної педагогічної діяльності.

Аналіз ефективності реалізації структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, підтвердив педагогічну доцільність кожного з її блоків – методологічно-цільового, організаційно-діяльнісного, діагностико-результативного. Впровадження моделі забезпечило системність, послідовність і цілісність професійної підготовки студентів, сприяло розвитку мотиваційної, когнітивної та діяльнісної складових їхньої готовності до педагогічної діяльності.

Результати експерименту засвідчили, що комплекс організаційно-педагогічних умов, включно з використанням інтерактивних технологій, рольових ігор, кейс-методів та проблемно-пошукових завдань, значно підвищує

ефективність формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи та дозволяє досягти високого рівня розвитку їхніх комунікативних компетентностей.

На підставі результатів педагогічного експерименту доведено ефективність теоретично обґрунтованих та практично реалізованих організаційно-педагогічних умов та розробленої моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Результати формувального етапу експерименту засвідчили виразну позитивну динаміку рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій в експериментальній групі та незначні зміни у контрольній групі.

Після завершення експерименту в експериментальній групі високий рівень готовності становить 40,4 %, достатній — 35,4 %, середній — 17,6 %, низький — 6,6 %. У контрольній групі відповідні показники становлять: високий — 20,7 %, достатній — 39,1 %, середній — 26,1 %, низький — 14,1 %.

Отримані результати свідчать про суттєве зростання частки здобувачів освіти з високим рівнем готовності в експериментальній групі та одночасне скорочення кількості осіб із середнім і низьким рівнями, що підтверджує ефективність цілеспрямованого формувального впливу. У контрольній групі зміни мають незначний характер і можуть бути пояснені природним процесом професійного становлення студентів.

Встановлено, що застосування удосконаленої методики формування комунікативної культури студентів у поєднанні зі структурно-функціональною моделлю підтверджує гіпотезу дослідження та доводить педагогічну ефективність і доцільність її впровадження у навчальний процес педагогічних закладів вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило сформулювати такі висновки. У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та оригінальне наукове вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури та сучасного досвіду освітньої практики показав, що розвиток комунікативної культури учнів є одним із ключових чинників ефективної освітньої діяльності. Виявлено, що підготовка майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів потребує інтеграції психологічних, педагогічних та методичних знань, врахування особистісно-професійної спрямованості студентів і використання інноваційних педагогічних технологій, зокрема інтерактивних.

Визначено психолого-педагогічні засади формування комунікативної культури в майбутніх учителів початкової школи, до яких належать: розвиток мотиваційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності та міжособистісної взаємодії; формування умінь ефективної комунікації та організації навчальної взаємодії з молодшими школярами; врахування особливостей вікової психології та соціально-комунікативного розвитку дітей; організація навчально-виховного процесу через інтерактивні методи та технології.

Теоретично уточнено сутність понять «комунікативна культура», «професійна готовність учителя до формування комунікативної культури учнів», «інтерактивні технології у професійній підготовці», а також визначено структуру комунікативної культури молодших школярів та її компонентів: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний. Встановлено, що розвиток цих компонентів у студентів безпосередньо впливає на ефективність формування комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку.

Визначено компоненти (мотиваційний, змістовий, операційний ,рефлексивний); критерії (мотиваційно-ціннісний; змістово-когнітивний;

діяльнісно-комунікативний; результативно- рефлексивний) , показники та рівні (високий, достатній, середній, низький) оцінювання сформованості готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури, що дозволило здійснювати об'єктивну діагностику ефективності організаційно-педагогічних умов і методик навчання.

Обґрунтовано та структуровано організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, а саме: позитивна мотивація та усвідомлення важливості формування комунікативної культури засобами інтерактивних технологій; створення інтерактивного освітнього середовища; інтеграція інтерактивних технологій у зміст фахово орієнтованих дисциплін; орієнтація педагогічної практики на розвиток комунікативної культури засобами інтерактивних технологій.

Розроблено структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій, яка включає методологічно-цільовий, організаційно-діяльнісний, діагностико-результативний блоки. Модель передбачає поетапне впровадження інтерактивних технологій, проблемно-пошукових завдань, рольових ігор, кейс-методів та методів групової та індивідуальної роботи. Вона створює сприятливе освітнє середовище для розвитку професійної готовності студентів і забезпечує системність, послідовність і цілісність підготовки до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Проведено експериментальне впровадження структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій у межах трьох етапів: підготовчому, основному, рефлексивно-аналітичному. На підготовчому етапі констатовано низький рівень сформованості професійної готовності студентів, що підтвердило необхідність упровадження системи інтерактивної підготовки.

Основний етап експерименту реалізовувався через інтеграцію специфічних форм, методів і засобів інтерактивного навчання, зокрема: дискусій, мозкового штурму, рольових ігор, кейсів, колективних проєктів, професійної інформації та мультимедійних джерел. Впровадження цих елементів сприяло формуванню високого рівня комунікативних компетентностей у студентів, розвитку професійних умінь і навичок організації взаємодії з молодшими школярами.

Рефлексивно-аналітичний етап експерименту засвідчив позитивну динаміку щодо сформованості готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури. Студенти експериментальної групи продемонстрували вищий рівень розвитку мотиваційно-ціннісних, когнітивних, діяльнісних і рефлексивних компонентів у порівнянні з контрольною групою, що підтвердило ефективність запропонованої системи підготовки.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці змісту й технологій підготовки викладачів закладів вищої освіти до формування комунікативної культури учнів різних вікових категорій, а також у вдосконаленні інтерактивних методик і дидактичних засобів для підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва О.Б. Принципи розробки вправ за системним підходом для майбутніх учителів початкової школи з урахуванням когнітивно- прагматичного аспекту іншомовних компетенцій. *Загальна педагогіка та історія педагогіки.* Випуск 56. Том 1. 2023. С. 121-125.

2. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Справа прогностичного характеру). *Вища освіта*. 2000. № 1. С. 11–17.

3. Антонова О.Є. Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування: монографія. Житомир: ЖДПУ, 2003. 208 с.

4. Ашиток Л. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. *Молодь і ринок*. 2015. № 6. С. 10–13.

5. Бай І., Максименко Н., Салига Н. Системний підхід до процесу формування креативної компетентності майбутніх педагогів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 40, том 1, 2021. С. 192-198.

6. Барановська О. Індивідуалізація та диференціація навчання як засіб компенсації освітніх втрат учнів початкової школи *Проблеми сучасного підручника*. 2022. Вип. 29. С.14-23. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2022_29_4

7. Безлюдна Н. В., Дудник Н. В. Мовно-комунікативна компетентність як компонент професійної мобільності сучасного вчителя початкових класів. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія: «Педагогіка».* 2024. № 11 (29). С. 760–774.

8. Березюк О. С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження*: монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 193–209.

9. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.

10. Бєкірова Л. Е. Модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивних технологій навчання. Педагогічний дискурс. 2009. Вип. 6. С. 23–27. URL: https://ojs.kgpa.km.ua/index.php/peddiscourse/issue/view/10/PD%2006

11. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики* / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 47–52.

12. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції в результатах початкової освіти. *Початкова школа*. 2010. №9. С. 3–6.

13. Біда Олена Анатоліївна, Орос Ільдіко Імріївна, Чичук Антоніна Петрівна. Використання інтерактивних технологій для формування у здобувачів вищої освіти культури професійного спілкування. *Витоки педагогічної майстерності: журнал*. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава, 2023. Вип. 32 (Серія «Педагогічні науки»). С. 20–25. https://doi.org/10.33989/2075-146x.2023.32.292614

14. Бірюк Л. Я., Голубенко С. М. Сутність і структура готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування інтегрованих форм освітнього процесу. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 81. С. 38–41. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f1278ac4-c97d-411e-8c5a-84144279e294/content

15. Бірюк Л., Пішун С. Аксіологічний підхід до формування професійно спроможної особистості майбутніх учителів початкових класів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 56, том 1, 2022. С. 161-166.

16. Бобровицька С. Ф., Семеніхіна О. В. Стан розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування електронних освітніх ресурсів у професійній діяльності. *Педагогіка та психологія*. 2019. Вип. 62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2019_62_5

17. Бондар В. І., Шапошнікова І. М. Управління підготовкою успішного вчителя: теорія і практика : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 331 с.

18. Бондар Ю. Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих умінь молодших школярів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Слов'янськ, 2022. Вип. 17 (1). С. 166–182.

19. Борисенко Н. А. Обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів технологій до формування художньо-технічних умінь в учнів основної школи. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 76 (3). С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_76(3) 3

20. Брежнєва С. Б. Історико-педагогічна думка про гуманістичний підхід до естетичного виховання учнів шкільного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр.*, 2011. 7. С. 31-35.

21. Варварук М. М. Формування готовності майбутніх педагогів до навчання діалогічного мовлення молодших школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2019. Вип. 70. С. 34–37. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1e8045dd-aa59-4395-984e-1c5eac8aa98e/content

22. Васильківська Н. Змістовий і процесуальний компоненти підготовки майбутніх учителів початкових класів до використання педагогічних технологій викладання рідної мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка.* 2009. Вип. 5. С. 99–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2009_5_23

23. Вашуленко М. С., Зенченко Т. Ф. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до викладання мовно-літературної освітньої галузі. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра*

Довженка. Серія: Педагогічні науки. 2022. Вип. 3 (50), ч. 1. С. 78–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2022_3%281%29__10

24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусела. Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. 1736 с.

25. Веремчук А. П. Підготовка майбутнього учителя початкової школи до професійної творчості. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 2013. Вип. 21. С. 108–112.

26. Вітюк В. В., Кисель В. Г. Формування мовленнєвої та соціокультурної компетентностей у майбутніх учителів початкової школи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* 2015. № 4 (51). С. 41–45. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Nauk_visnik-4-51.pub_.pdf

27. Вітюк Н. Психологічні особливості формування комунікативної готовності майбутніх учителів. *Психологія і суспільство*. 2001. № 2 (4). С. 126–133.

28. Волкова В. В. Компетентнісний підхід у навчанні міжкультурної комунікації іноземною мовою. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, 2014, 8. С. 108-112.

29. Волкова Н. П., Лебідь О. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2020. № 2 (20). С. 168–179.

30. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с.

31. Воронько В., Марусинець М. Вдосконалення підготовки вчителів початкової школи до розвитку комунікативної компетентності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2024. Вип. 79. С. 39–45. URL: https://vspu.net/nzped/index.php/nzped/article/view/831/227

32. Воронько В., Марусинець М. Особливості удосконалення підготовки вчителів початкової школи до розвитку комунікативної компетентності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2024. Випуск 79. С. 39-45

33. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис.... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2006. 579 с.

34. Гамза А. В. Комунікативно-діяльнісний підхід на уроках української мови у початкових класах. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. *Сер. : Педагогічні науки.* 2015. Вип. 28. С. 193-201. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2015_28_27 .

35. Гаркуша С. В. Поняття та компоненти професійної готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* 2013. Вип. 110. С. 198–201.

36. Гишка Н. Психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя в контексті компетентнісного підходу до формування в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна.* 2011. Вип. 27. С. 66–74. URL: https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/article/view/4913/4935

37. Голуб Н. Б. Комунікативна компетентність учнів загальноосвітньої середньої школи: структурні компоненти. *Збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 1 (58). С. 220–224.

38. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге, допов. і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

39. Гринчук І., Олексін Г. Методичні аспекти підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2009. Вип. 5. С. 153–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2009_5_34

40. Гриньова М. В., Губарь О. Г. Формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в інклюзивному навчальному середовищі основної школи (перехідному етапі НУШ) : навч.-метод. посіб. для студ. пед. спец. та педагогів закладів заг. освіти з інклюзивною формою навчання. Полтава : Астрая, 2021. 273 с.

41. Гулай О. І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2009. 2. С. 41-51.

42. Гуржій А. М. Методологія критеріїв оцінювання. *Освіта України*. 2000. № 44–45. С. 11.

43. Гусак Л. Є. Структура і критерії готовності майбутніх учителів до асоціативного навчання іноземних мов учнів початкової школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка.* 2013. № 2. С. 211–215.

44. Державний стандарт початкової освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text

45. Діагностувальні методики / уклад. Т. В. Бойко. Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2013. 40 с.

46. Дорошенко Ю. О., Семенюк Н. В. Сутність теми і зміст педагогічного дослідження. URL: http://www.kspu.edu/downloads/it_conf/4/doroshsemen.doc.

47. Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир : Житомирський держ. пед. ун-т, 2003. 192 с.

48. Дубасенюк О.А. Практичні завдання та задачі з курсу педагогіки : навч. посіб. Житомир : Вид-во Житомир. держ. пед. ун-ту, 2003. 102 с.

49. Дубровська Л. О., Дубровський В. Л. До питання підготовки майбутніх вчителів початкової школи у закладах вищої освіти. *Молодий вчений.* 2019. № 5.2 (69.2). С. 52–55.

50. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

51. Євдокимов М. Аналіз проблеми формування комунікативної компетентності у молодших школярів у сучасному психолого-педагогічному дискурсі. *Освітньо-науковий простір*. 2025. Т. 2, № 8 (1). С. 18–29. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.8(1)/2.2025.02

52. Євдокимов М. Педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів до формування комунікативної культури молодших школярів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 12(42). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12(42)-1624-1644

53. Євдокимов М. Технологія сторітелінгу як інструмент розвитку комунікативної культури молодших школярів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 12(52). URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-1621-1638

54. Євдокимов М.М. Сутність ігрових технологій у контексті формування комунікативної культури молодших школярів. *Науковий простір студента: пошуки та знахідки (Ч. 2):* матеріали X Всеукр. науково-практ. студент. інтернет-конф., м. Київ, 23 березня 2023 р. Київ, 2023. С. 87-90. URL: https://pf.udu.edu.ua/images/2023_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D1%80_2_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_2023.pdf

55. Євдокимов М.М. Вікові особливості молодших школярів у процесі комунікативної діяльності. *Науковий простір студента: пошуки і знахідки (ч. 2):* матеріали XI Всеукр. науково-практ. студент. інтернет-конф., м. Київ, 29 березня 2024 р. Київ, 2024. С. 91-95. URL: https://pf.udu.edu.ua/images/2024_dok/%D0%A7_%D0%86%D0%86_%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_2024_%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%99_%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%D0%A0_%D0%A1%D0%A2%D0%A3%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90_nw.pdf

56. Євдокимов М.М. Ігрові технології у розвитку комунікативної культури молодших школярів: педагогічний потенціал. *Контексти наукових досліджень Володимира Бондаря. Адаптивне навчання студентів в умовах воєнного стану та відновлення України.* Матеріали І Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті Володимира Бондаря, м. Київ, 3 жовтня 2024 р. Київ, 2024. С. 63-66. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/47122/Konteksty%20naukovykh%20doslidzhen.pdf?sequence=1&isAllowed=y

57. Євдокимов М.М. Роль ігрових технологій у розвитку комунікативних навичок учнів початкової школи. *PROКИЇВ.* Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Київ, 3-4 грудня 2024 р., Київ, 2024. С. 264-266. URL: https://ndirom.org/wp-content/uploads/2025/01/TEZY4.pdf

58. Євдокимов М.М. Ігрові технології як ресурс для розвитку комунікативної культури та зниження тривожності в дітей молодшого шкільного віку. *Професійна підтримка в умовах постконфлікту: європейський досвід для українських фахівців :* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції у межах міжнародного проєкту EU4YOUTH – Post-conflict Education and Trauma-Informed Pedagogy Programme, 23 травня 2025 р., Київ, 2025. С. 122-126. URL: https://drive.google.com/file/d/1aKr_Khg7ll6Cv_c2Zwwj_XZGm-BgRcRE/view

59. Євдокимов М.М. Формування комунікативної культури молодших школярів через інтерактивні технології: досвід та перспективи. *Освіта в часи кризи: інновації, стійкість та український досвід* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 3 жовтня 2025 р., Київ, 2025. С. 132-137. URL: https://drive.google.com/file/d/1IQp-l5rs4mEzTMa4gfjkJDqatGvtoanS/view

60. Єремеєва В.М. Використання гуманістично-орієнтованого підходу у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. *Проблеми освіти: Наук-метод. зб.*. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 81-85.

61. Жаровська А. В. Формування лексико-народознавчої компетенції майбутнього вчителя початкових класів засобами інноваційних технологій.

Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2015. № 2 (49). С. 38–41. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Nauk_visnik-249-1.pdf

62. Завалевський Ю. Сутність професійної компетентності вчителя в реалізації Концепції Нової української школи. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 1. С. 11–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2017_1_4.

63. Завіниченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 19 с.

64. Закон України «Про вищу освіту» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

65. Закон України «Про освіту». Стаття 58 : Вимоги до освіти та професійної кваліфікації педагогічного працівника закладу освіти URL: https://urst.com.ua/pro_osvitu/st-58

66. Закон України «Про освіту» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

67. Залібовська–Ільніцька З. В. Готовність майбутніх учителів до формування комунікативної компетентності молодших школярів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2003. № 12. С. 179–181.

68. Залібовська-Ільніцька З. В. Категорійний аналіз базових понять дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів. *Вісник ЖДПУ*. Житомир, 2004. № 14. С. 45–46.

69. Залібовська-Ільніцька З. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів. *Вісник ЖДПУ*. Житомир, 2003. № 13. С. 124–127.

70. Звєрєва Н. Л. Проблема педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкових класів: аналіз актуальних досліджень. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 21. С. 129–134.

71. Звєрєва Н. Л. Структурні компоненти педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкових класів. *Педагогіка та психологія.* 2017. Вип. 58. С. 15–22.

72. Звєрєва Н. Л. Сучасні підходи до формування комунікативної культури викладача. *Освітній простір України*. 2018. Вип. 14. С. 155–159.

73. Звєрєва Н. Л. Технологічний підхід до формування педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя. *Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 59. С. 161–169.

74. Звєрєва Н. Л. Шляхи реалізації моделі формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25, т. 2. С. 68–72.

75. Зенченко Т. Ф. Підготовка до конструювання уроків мовно-літературної освітньої галузі: практичний аспект. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2024. Вип. 3 (56). С. 126–134. URL: https://journals.gnpu.edu.ua/index.php/vgnpu/article/view/88/76

76. Зорочкіна Т., Мартовицька Н., Здір Д. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування іншомовної комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання англійської мови. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 10(28). https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-10(28)-846-856

77. Зорочкіна Т., Яцина С., Литвин І. Роль медіаосвіти у процесі розвитку монологічного мовлення учнів початкової школи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 10(28). https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-10(28)-694-704

78. Зорочкіна Т. ,Яцина С., Литвин І., Гуйван Л. Формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2024. № 5. С. 160-168.

79. Зязюн І. А. Гуманістична парадигма в освіті. *Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку*. Київ : Ін-т педагогіки і психології, 1996. Ч. І. С. 8–12.

80. Зязюн І. А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії. *Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія* / за ред. Н. Г. Ничкало, І. А. Зязюна, М. П. Лещенка, М. М. Солдатенка та ін.; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2003. С. 246.

81. Іванова В. В. Креативний підхід до навчання як засіб креативної особистості майбутнього вчителя. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».* 2011. № 4. С. 46–50.

82. Іонова О. М., Сінопальнікова Н. М. Теоретичні питання підготовки майбутніх учителів до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу початкової школи. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія.* 2013. Вип. 2 (6). С. 35–39. URL: https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2013/2/8.pdf

83. Калюжка Н. Комунікативні здібності майбутніх учителів початкової школи як основа їх професійно-педагогічної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика.* 2016. Вип. 20 (2), ч. 2. С. 206–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2016_20%282%29__38

84. Капітан Т. А. Комунікативна спрямованість освітнього процесу в навчанні іноземних мов. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 192. С. 77-80. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2021_192_16.

85. Касаткіна О. В. Психолого-педагогічні основи розвитку комунікативної компетентності студентів (на прикладі вивчення англійської мови) : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Рівне, 2007. 239 с.

86. Киричок І., Пащенко О., Тонконог І. Використання сторітеллінгу у підготовці майбутнього вчителя початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2022. Вип. 58, т. 1. С. 335–342. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/58_2022/part_1/52.pdf

87. Кізіцька Т. І., Юхно Л. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової освіти в контексті компетентнісного підходу. Наукові записки кафедри педагогіки. 2018. Вип. 43. С. 156–163. URL: https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/11956/11322

88. Клак І. Є. Критерії, показники та рівні сформованості професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Острог, 2017. С. 165–168.

89. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти : монографія. Донецьк : Ландон-XXI, 2012. 343 с.

90. Ковальчук Л. О. Культоролічний підхід до розвитку професійного мислення майбутніх педагогів. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки».* 2009, № 54. С. 315-321.

91. Колесник Н.Є. Культурологічний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування предметноперетворювальної компетентності учнів. *Андрагогічний вісник: Наукове електронне періодичне видання.* Випуск 5. 2014. С. 106-111.

92. Колесник Н.Є. Системний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи засобами трудового навчання учнів. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 231-251.

93. Колісніченко А. Роль менеджменту навчальної діяльності на уроках іноземних мов у формуванні іншомовної комунікативної компетентності в учнів початкової школи. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2024. (1(29). С. 34–41.

94. Коломієць О. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень*. 2012. № 3. С. 233–236.

95. Комогорова М.І., Лук'янчук С.Ф. Особливості підготовки майбутніх вчителів початкової школи до міжкультурної комунікації засобами ресурсу

інтернет. *Освітньо-науковий простір.* 2025. Т. 1, № 9 (2). https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.9(2)/1.2025.03

96. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій: теоретико-методичні аспекти : монографія. Умань : Софія, 2008. 332 с.

97. Комар О. С., Байдюк Л. М. Досвід США у професійній підготовці майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти до навчання іноземних мов. *Вісник науки та освіти*. 2024. Вип. № 11 (29). С. 1225–1236. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11(29)-1225-1235.

98. Кондратенко Л. О., Манилова Л. М. Нові проблеми в психології, породжені впливом цифрових технологій на людину. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Т. 6, вип. 15. С. 75–86.

99. Концепція "Нова українська школа". URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf

100. Корольова Л. М. Підготовка майбутніх учителів до розвитку креативних здібностей учнів у навчально-виховній діяльності початкової школи : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2019. 277 с.

101. Костик Є. В. Проблема підготовки майбутнього вчителя початкових класів до впровадження інноваційних технологій у сучасній початковій школі. Освіта регіону. 2006. № 2 (3). С. 55–59.

102. Костюченко Л. Готовність майбутніх вчителів початкових класів до професійної діяльності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 39 (1). С. 61–66.

103. Коханко О.Г., Євдокимов М.М. Інноваційні виховні технології як відповідь на виклики цифрової епохи у формуванні особистості школяра. *Науковий простір студента: пошуки та знахідки (Ч. 2):* матеріали X Всеукр. науково-практ. студент. інтернет-конф., м. Київ, 23 березня 2023 р. Київ, 2023. С. 130-133. URL: https://pf.udu.edu.ua/images/2023_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82/%D0%9D

%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D1%80_2_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_2023.pdf

104. Кравченко-Дзондза О. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2018. С. 172–180. URL: http://nwed.dspu.edu.ua/article/view/152883

105. Кравченко-Дзондза О. Модель формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів початкових класів у процесі професійної підготовки. *Людинознавчі студії. Серія: Педагогіка*. 2015. Вип. 31. С. 177–186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2015_31_20.

106. Кравченко-Дзондза О. Формування мовної особистості вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* 2017. С. 405–412. URL: http://nwed.dspu.edu.ua/article/view/110756

107. Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги часу. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2013. № 3. С. 4–11.

108. Кремень В. Філософія освіти XXI століття. *Шлях освіти*. 2003. №2. С. 2–6.

109. Кузікова С. Б., Пухно С. В. Розвиток емоційно-вольового компоненту комунікативної компетентності майбутніх педагогів. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 3 (3). С. 175–186.

110. Кузнєцова О. О. Особистісно-орієнтований підхід у процесі навчання іноземній мові у ВНЗ нефілологічного профілю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. 2013. Вип. 10. С. 164-172. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_9_2013_10_29.

111. Кузнєцова О.В. Шляхи підвищення рівня якості підготовки фахівців у педагогічному ВНЗ. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. пр. Харків, 2015. Вип. XXXVIII. С. 146–154.

112. Купіна І. О. Шляхи підвищення комунікативної компетентності студентів факультету дошкільної освіти. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2018. № 45. С. 117–127. URL: http://doi.org/10.5281/zenodo.2620829

113. Куріпка Т. І., Бондаренко А. О. Ключові компоненти професійної компетентності вчителя. *Управління школою*. 2014. №19–21. С. 427–429.

114. Курлянд З. Н. Педагогіка : навч. посібник / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, Т. Ю. Осипова. ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Бурун Книга. 2009. 304 с.

115. Лапшина І. М. Впровадження групових форм навчання у лінгводидактичну підготовку майбутнього вчителя початкових класів. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2007. Вип. 45. С. 296–300. URL: https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/1370/1246

116. Левенець М. В. Моделювання культурологічної освіти у сучасних вищих навчальних закладах. *Вісник Національної академії керівних кадрівкультури і мистецтв.* 2013. No 2. С. 83–86.

117. Лещенко Г. П. Комунікативна гра як засіб формування комунікативної україномовної компетентності школярів. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна*. 2013. Вип. 40. С.214–218. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_40_53

118. Лещенко Г., Іванова Л. Компетентнісний підхід до проведення уроків розвитку мовлення в початкових класах. *Нова педагогічна думка*. 2013. 2. с.116-120.

119. Литвиненко С. Формування педагогічної рефлексії у процесі професійної підготовки майбутніх учителів в умовах ступеневої освіти [Електронний ресурс]. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 1.2. С. 11-14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_1

120. Лозенко А. П. Формування рефлексивних умінь у майбутніх учителів початкової школи (на змісті окремих дисциплін педагогічного циклу та педагогічної практики) : навч.-метод. посіб. Київ, 2010. 58 с.

121. Лужецька Л. Комунікативно-діяльнісний підхід у становленні мовної особистості молодшого школяра. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* 2017. 2017. С. 424-433. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2017_2017_42 .

122. Лужецька Л. Мовний етикет і його роль у становленні мовленнєво компетентної особистості майбутнього вчителя початкових класів. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* 2013. С. 508–515. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2013_2013_66

123. Лукянчук С., Комогорова М. Формування комунікативної компетентності з іноземної мови у студентів педагогічних вищих навчальних закладів: практичний досвід. *Актуальні проблеми гуманітарних наук*. 2022. № 51. С. 586–590. https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-89

124. Лук'янчук С.Ф., Комогорова М. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку комунікативної культури молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 12(52). https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.9(2)/1.2025.03

125. Макаренко Л. Інтерактивні технології як засіб розвитку комунікативної компетентності майбутніх вчителів початкової школи. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2025. № 106. С. 86–94. https://doi.org/10.31392/udu-nc.series5.2025.106.14

126. Макаренко Л., Романчук А. Змістові особливості формування комунікативної культури учнів молодших класів за допомогою інтерактивної взаємодії. Науковий журнал Українського державного університету імені Драгоманова. *Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2025. № 107. С. 35–40. https://doi.org/10.31392/udu-nc.series5.2025.107.06

127. Макаренко Л. Л., Певсе А. А. Дидактичний потенціал використання цифрових технологій у професійній підготовці фахівців філологічного профілю Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. *Серія 5 Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць* / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова. –

Випуск 88. – Київ : Видавничий дім «Гільветика», 2022. – 218 chttps://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.28

128. Макаренко С. С. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності учителя : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 18 с.

129. Маркотенко Т. С., Мельник Л. В. Вивчення акцентуаційних норм сучасної української мови в мовно-мовленнєвій підготовці майбутніх учителів початкових класів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2021. № 8 (346), ч. 2. С. 98–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2021_8%282%29__12

130. Марущак О. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2017. 377 с.

131. Матвієнко О., Євдокимов М. Ігрові технології як інструмент розвитку комунікативної культури молодших школярів. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Т. 2, № 7 (2). С. 70–80. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.7(2)/2.2024.21

132. Матвієнко О., Олефіренко Т. Емоційне благополуччя дітей та педагогів: проблеми та практика підтримки в умовах військової агресії. *Освітньо-науковий простір*. 2023. № 3 (2). С. 71–79. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.08

133. Матвієнко О., Олефіренко Т. Розвиток постконфліктної освіти в Україні: системний аналіз та інноваційні підходи в професійній підготовці майбутніх педагогів та психологів. *Освітньо-науковий простір*. 2025. Т. 2, № 8 (1). С. 68–79. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.8(1)/2.2025.06

134. Матвієнко О., Олефіренко Т., Губарєва Д. Формування пізнавального інтересу у молодших школярів за оновленою структурою уроку. *Освітньо-науковий простір*. 2024. № 6 (1). С. 86–96. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.09

135. Матвієнко О., Ведмеденко Н., Химич М. Особливості прояву тривожності у дітей молодшого шкільного віку в умовах війни. *Освітньо-науковий простір*. 2024. № 6 (1). С. 76–85. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.08

136. Матвієнко О., Химич М. Соціально-емоційне навчання як засіб створення безпечного освітнього простору. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Т. 1, № 7 (2). С. 75–84. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.7(2)/1.2024.08

137. Мендрух Ю. Структура комунікативної компетентності фахівця з маркетингу. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Педагогіка.* Вип. 95, т. 108. С. 100–104.

138. Михайлишин Р. Професійна готовність педагога до інноваційної діяльності: якісний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. 2016. № 31. С. 11–18.

139. Міненок А. О. Професійний саморозвиток майбутнього вчителя початкової школи: теорія і практика : монографія. Київ : СПД Нестроєвий А. І., 2015. 414 с.

140. Міщук І. Процес спілкування як умова розвитку емоційно-комунікативних якостей майбутнього вчителя початкових класів. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна.* 2007. Вип. 22. С. 92–98. URL: https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/article/view/5921/5931

141. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ : Знання, 1989. 256 с.

142. Муращенко О. В. Інноваційна педагогічна діяльність майбутніх учителів початкових класів. Збірник наукових праць. *Педагогічні науки*. 2023. Вип. 104. С. 43–49. URL: https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4564/4030

143. Нагрибельна І. А. Самостійна навчально-пізнавальна діяльність у системі лінгводидактичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання української мови. *Наукові записки Національного університету*

«Острозька академія». Серія: Філологічна. 2012. Вип. 31. С. 205–208. URL: https://lingvj.oa.edu.ua/assets/files/full/2012/n31/NZ_Vyp_31.pdf

144. Низовець О. А. Теоретико-методологічний аналіз феномену комунікативної компетентності. *Актуальні проблеми психології.* Київ ; Ніжин : Видавництво НДУ : Міланік, 2007. Т. 10, вип. 1. С. 51–59.

145. Ничкало Н. Г., Лук'янова Л. Б., Хомич Л. О. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід : наук.-аналіт. доповідь / ред. В. Г. Кремень. Київ: ТОВ «Юрка Любченка» 2021. URL: https://lib.iitta.gov.ua/726268/

146. Новак О. М. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування інноваційних технологій у навчальному процесі. *Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди* : наук.-теорет. зб. / голов.ред. В.П. Коцур. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 26: Педагогіка. Психологія. Філософія. С. 204–210.

147. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу : стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 5–14.

148. Одинцова Г. Формування граматичної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами цікавого мовознавства. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2021. № 1. С. 109–116. URL: http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/235048

149. Олійник О. В. Культурологічний підхід як наукова основа розвитку теорії та практики педагогічної освіти // Режим доступу: http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2006/50-37-6pdf

150. Олійник О. Структура і критерії готовності майбутніх учителів початкової школи до формування конструктивних умінь молодших школярів. 2016. URL: https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/2182/1991

151. Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. К.: Знання, 2008. 415 с.

152. Осадченко І. І. Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи : монографія. Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. 414 с.

153. Островська М. Педагогічна система підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інноваційних технологій: методологічні засади. *Social Work and Education*. Vol. 10. No 1. 2023. С. 111-122.

154. Павленко О. Сутність, структура та зміст іншомовної комунікативної компетенції. *Педагогічні науки.* 2021. № 77. С. 23–27.

155. Павлик О., Білоконна Н., Лисевич О. Професійна підготовка фахівця початкової освіти у нових реаліях. *Український педагогічний журнал.* 2020. № 4. С. 83–91.

156. Пащенко Д. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів : автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 37 с.

157. Педагогічна діагностика : метод. рек. / уклад. В. Уруський. 2013. URL: https://bcmc.kiev.ua/docs/peddiagnostika.pdf

158. Педагогічна Конституція Європи : преамбула. *Вища освіта України*. 2013. № 3. С. 111–116.

159. Пермінова Л. Комунікативна толерантність як умова фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи.* 2019. Вип. 2 (23). С. 33–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ped_in_2019_2_6

160. Петрик К. Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 34, т. 4. С. 259–265. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/34_2020/part_4/34-4_2020.pdf

161. Петрик Л. В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до застосування медіазасобів на уроках іноземних мов : дис. … к.п.н. наук : 13.00.04 : Київ, 2020. 295 с.

162. Петухова Л. Є. Інформатичні компетентності майбутнього вчителя початкових класів (В моделі трисуб'єктної дидактики) : навч.-метод. посіб. Херсон : Херсонський держ. ун-т, 2010. 524 с.

163. Письменна Н. Особистісно-орієнтований підхід у контексті гуманізації навчально-виховного процесу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя.* 2013. № 8(1). С. 250-254. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8(1) 42.

164. Підласий І. П. Педагогіка: новий курс : підручник для студентів вищих навчальних закладів : у 2 кн. Гуманіст. вид. центр ВЛАДОС, 2001. 507 с.

165. Плахотнюк Н. П. Критерії та показники рівня готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності. *Збірник наукових праць Слов'янського державного педагогічного університету*. 2010. Ч. II. (5). С. 181–191.

166. Пляка Л. В., Огарь С. В. Психодіагностичний комплекс з вивчення особистості студента : практ. посіб. Харків : НФаУ, 2016. 126 с.

167. Поворознюк С. І. Інноваційні технології в процесі підготовки студентів до формування стилістичних умінь у молодших школярів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* 2018. Вип. 1 (39). С. 70–75. URL: http://visnyk-philology.uzhnu.edu.ua/issue/view/10757

168. Подановська Г. В. Формування комунікативної компетентності молодших школярів на основі взаємозв'язку уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Тернопіль, 2021. 290 с.

169. Подановська Г. Сутність та структура комунікативної компетентності особистості молодшого школяра. *Освітні обрії.* 2019. № 2 (49). С. 36–40.

170. Пономаренко Т., Науменко М. Формування комунікативної компетентності в дітей шостого року життя у проєктній діяльності. *Педагогічна*

освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2023. № 39 (1). С. 59–66. URL: https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.399

171. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови : метод. посіб. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с.

172. Попова О. І., Лесик, А. С. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2018. № 2 (22). P. 21–24.

173. Попович Л. Формування комунікативної компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2015. № 1. С. 52–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psh_2015_1_14.

174. Пріма Р. М. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи: стратегія змін. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки.* Миколаїв, 2019. № 2. С. 237–241.

175. Пріма Р. Професійна спрямованість освітнього середовища підготовки вчителя початкових класів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* 2007. № 21. С. 75-83. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2007_21_14

176. Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти : наказ МОН України від 16.07.2018 №776. URL: https://mon.gov.ua/en

177. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1341. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text

178. Про проведення Форуму міністрів освіти європейських країн «Школа XXI століття: Київські ініціативи»: розпорядження від 12 верес. 2011 р. N 859-р. Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-2011-%D1%80#Text

179. Проворова Є. М. Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. … канд. пед. наук : спец. : 13.00.02. Київ, 2008. 19 с.

180. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : монографія / О. А. Дубасенюк та ін. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 388 с.

181. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 23.12.2020 № 2736-20. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text

182. Пугач Ю., Зайцева Н. Роль освітніх платформ у формуванні мовленнєвих навичок молодших школярів. *Освітньо-науковий простір*. 2025. Т. 1, № 8 (1). https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.8(1)/1.2025.10

183. Пугач Ю.М., Попов М.О. Медіаосвітні технології в розвитку комунікативної культури молодших школярів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 10(50). https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-2135-2152

184. Пугач Ю.М., Мухіна Г. Цифрові інструменти у формуванні комунікативних навичок молодших школярів на уроках іноземної мови. *Освітньо-науковий простір*. 2025. Т. 1, № 9 (2). С. 105–118. https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.9(2)/1.2025.11

185. Савченко О. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи. *Гірська школа українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 39–40.

186. Савченко О. П. Культурологічний підхід до підготовки майбутніх учителів. *Наука і освіта. Серія «Педагогіка»*. №8, 2012. С. 146-148.

187. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 14. С. 10–16.

188. Савченко О. Я. Нова українська школа. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (1-4 кл.), затверджена Колегією МОН України від 22 лют. 2018 р. URL: http://osvita.ua/school/program/ program-1-4/60407/

189. Садова І. Проблеми удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя у педагогічній теорії. *Молодь і ринок*. 2012. № 1 (84). С. 80–84.

190. Северіна Т. М. Аксіологічний підхід до сучасної професійної підготовки майбутніх педагогів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 34. С. 429-432. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_34_92

191. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.

192. Сергійчук О. Професійна компетентність майбутнього учителя у системі підготовки до педагогічної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4 (2). С. 198–206. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2011_4%282%29 31

193. Симоненко С. В. Структурні компонентикатегорії «комунікативна компетентність». *Сучасна германістика: теорія і практика* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. 2017. URL : http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/3722

194. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. / НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ : ЕКМО, 2011. 324 с. 181.

195. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково- педагогічних досліджень : підручник. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.

196. Сіра Л. І. Комунікативно-діяльнісний підхід у компетентнісно орієнтованому освітньому процесі вищої школи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. Вип. 2. С. 140-144. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2022_2_31 .

197. Сіранчук Н. М. Формування готовності майбутнього вчителя до опрацювання проективної моделі розвитку образного мовлення учнів початкових класів. Збірник наукових праць. *Педагогічні науки*. 2007. Вип. 45. С. 344–348. URL: https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/1383/1259

198. Сіренко А.Ю. Принцип новизни як основа реалізації мети уроку іноземної мови: робота на здобуття кваліфікаційного рівня бакалавра; спец.: 035 - філологія; наук. керівник О.О. Жулавська. Суми: СумДУ, 2020. 44 с. URI : https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/78173

199. Скалич Л. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання інтерактивних технологій навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2015. Вип. 14. С. 319–324. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_14_46

200. Скворцова С. О., Вторнікова Ю. С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів : монографія. Одеса : Абрикос Компани, 2013. 290 с.

201. Скірко Г. З., Чорна Г. В., Юрченко Т. Л. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до професійної творчої діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2021. № 74, т. 3. С. 140–144.

202. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: http://sum.in.ua/

203. Словник іншомовних слів. URL: https://www.jnsm.com.ua/sis/

204. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта першого (бакалаврського) рівня : наказ МОН України від 23.03.2021 № 357. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstvaosviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzheni-standarti-vishoyi-osviti

205. Староста В. І., Лані З. І. Розвиток комунікативних якостей у майбутніх учителів початкових класів. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки та перепідготовки

освітянських кадрів : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф., 25 листоп. 2015 р. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. С. 147–149.

206. Стеценко Н. М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах* : зб. наук. праць / редкол.: В. В. Кузьменко та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. Вип. 29. С. 185–191.

207. Струк А. В. Комунікативний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019 Вип. 69. С. 248–250.

208. Сулим, В. Т., Боса, В. П., Байдюк, Л. М. Використання сучасних методик викладання у процесі вивчення іноземних мов. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2023 Вип. 209. С. 114–118. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-114-118.

209. Теличко Н. В. Актуальність формування педагогічної майстерності вчителів початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2012. №25. С. 202–205.

210. Теличко Н. В. Аналіз напрямів підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні та психологічні науки.* 2012. № 63. С. 133–136.

211. Теличко Н. В. Визначення місця та засоби формування мотивації у студентів при вивченні англійської мови / Н. В. Теличко. *Науковий вісник УжНУ*. Ужгород, 2010. С. 128–140.

212. Теличко Н. В. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх учителів початкових класів в Україні. *Научният потенциал на света:* матеріали за 9-а междунар. науч. практ. конф. (17–25 септември 2013., София, Болгария). 2013. Т. 9 : Педагогически науки. С. 70–73.

213. Теличко Н. В. Особливості системного підходу до формування педагогічної майстерності вчителів початкової школи. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2014. Вип. 33. С. 190–192.

214. Тест на визначення рівня професійної компетентності вчителя. URL: https://adeliashmahai.blogspot.com/2017/10/blog-post_48.html

215. Тітова Т. І. Готовність майбутніх учителів початкової школи до інноваційної діяльності. Педагогіка духовності: поступ у третє тисячоліття : матеріали міжнар. наук. конф., 19 квіт. 2005 р. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. Т. 3. С. 132–133.

216. Ткаченко К. Аналіз навчальних планів і програм щодо проблеми підготовки вчителя початкових класів до формування комунікативних якостей мовлення в учнів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 125. С. 205–207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2014_125_51

217. Ткаченко К. О. Інтерактивні технології у підготовці вчителя початкових класів до формування комунікативних умінь в учнів. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 101–104. URL: https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/994/1009

218. Ткаченко Л. П. Риторика в системі професійного навчання: історія становлення навчальної дисципліни : монографія. Харків : Рожко С. Г., 2016. 428 с.

219. Торчинська Т. А. Підготовка здобувачів вищої освіти до інноваційно-педагогічної діяльності на уроках української мови. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2025. Вип. 217. С. 326–331. URL: https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/2125/2129

220. Федоренко Ю. П. До питання компетентності та комунікативної компетенції. *Педагогічна майстерність як сучасна технологія розвитку особистості вчителя*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (4–6 берез. 2002 р.). Полтава, 2002. С. 285–286.

221. Федоренко Ю. П. Основні концепції навчання іноземної мови. *Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів* : зб. доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (1–3 берез. 2000 р.). Полтава, 2000. С. 177–180.

222. Федурко М., Гудима А. Розвиток медіакомпетентності майбутнього вчителя початкової школи засобами предметів філологічного циклу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* 2022. С. 302–313. URL: http://nwed.dspu.edu.ua/article/view/243614

223. Федурко М., Кушнірчук М. Соціокультурний компонент у професійно-комунікативній підготовці вчителя початкової школи. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* 2017. С. 482–493. URL: http://nwed.dspu.edu.ua/article/view/110432

224. Хома О. М. Особливості методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання української мови. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2019. Вип. 2 (10), ч. 1. С. 106–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdupp_2019_2%281%29__30

225. Хомич Л. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів : монографія. Київ : Магістр-S, 1998. 200 с.

226. Христич Н. С., Скляренко, О. Б. Педагогічні умови формування комунікативних компетентностей майбутніх учителів іноземних мов. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/40_2021/part_3/41.pdf

227. Чала А. Розвиток мовленнєво-комунікативної культури майбутніх учителів початкових класів в умовах реформування освіти. *Педагогічний дискурс*. 2017. Вип. 22. С. 183–187. URL: https://ojs.kgpa.km.ua/index.php/peddiscourse/article/view/40/42

228. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 36. С. 205–215.

229. Чередніченко В. А., Чередніченко Г. А. Сутність і структура іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх інженерів-технологів харчової промисловості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. Вип. 58/59. С. 489–495.

230. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2014. Вип. 1 (1). С. 103–107.

231. Черненко Г. М. Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи за кредитно-модульною системою. *Наукові записки. Серія: педагогічні та історичні науки.* 2013. Вип. 115. С. 228–234. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/396a353d-adf0-4b84-981b-5f391dd3b8e2/content

232. Чернякова О. І. Особистісно-орієнтований підхід у навчанні школярів англійської мови. *Психолінгвістика*. 2013. Вип. 13. - С. 93-117. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_13_8.

233. Чичук А.П., Кучай Т.П., Біда О.А., Рокосовик Н.В. Роль освітнього простору у вихованні іншомовної комунікативної культури студентів. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка»*: журнал. 2024. № 7(25). С. 870–879 https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7(25)-870-878

234. Шамунова К. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа»: законодавчий аспект. *Modern scientific researches*. 2020. Issue 12, part 4. P. 81–86.

235. Шевченко Н. Емпіричне дослідження мотивації самоосвіти студентів. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*. 2021, (53), 306–329. Режим доступу: https://doi.org/10.32626/2227-6246.2021-53.306-329

236. Шиман І. А. Підготовка майбутніх учителів до інновацій в освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка.* 2020. Вип. 30, т. 1. С. 170–173.

237. Шкабаріна М. А. Розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін : монографія. Рівне : О. Зень, 2019. 149 с.

238. Шкабаріна М. Структура педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2016. № 4. С. 66–74.

239. Юрченко Н. М. Підготовка майбутнього вчителя до формування комунікативних умінь молодших школярів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки.* 2011. № 10. С. 235–240.

240. Ярошинська О. О. Дидактика : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Умань : Жовтий О. О, 2012. 344 с.

241. Ярошинська О. Теоретичні і методичні засади проєктування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04 . Умань, 2015. 544 с.

242. Ящук О. М. Сутність і критерії підготовки майбутніх учителів до формування логічних умінь молодших школярів. *Педагогічний альманах*. 2018. № 37. С. 222–227.

243. Adams D.M., & Mayer R.E. Cognitive consequences approach: *What is learned from playing a game*. Cambridge, MA: MIT Press. 2014. pp. 171–224.

244. Adesope O.O., & Nesbit J.C. Verbal redundancy in multimedia learning environments: A meta-analysis. *Journal of Educational Psychology*. 2012. 104, 250–263.

245. Barton W., Beck. A. Get Set for Communication Studies. Edinburgh : University Press, 2005. 182 p.

246. Butcher K.R. The multimedia principle. In R.E. Mayer (Ed.). *The Cambridge handbook of multimedia learning.* New York: Cambridge University Press. 2014. 2nd ed., pp. 174–205.

247. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence: Revisited. Glevedon ; Philadelphia ; Toronto ; Sydney ; Johannesburg : Multilingual Matters, 2020. 116 p.

248. Cambridge English: B2 First (FCE) URL: https://www.examenglish.com/FCE/index.php

249. Celce-Murcia M. Rethinking the role of communicative competence in language teaching. *Intercultural language use and language learning*. 2007. P. 41–57.

250. Clark R.C. Multimedia learning in e-courses. In R.E. Mayer (Ed.). *The Cambridge handbook of multimedia learning.* New York: Cambridge University Press. 2014. PP. 842 - 882. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9781139547369.040

251. Commission of the European Communities. Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on the Establishment of the European Qualifications Framework for Lifelong Learning. Brussels, 2006. 8 p.

252. Communicative competence of elementary school teachers / Bader S. et. al. *Revista Tempos e Espaços em Educação*. 2021. Vol. 14, No 33. P. 166–175. URL: http://dx.doi.org/10.20952/revtee.v14i33.16675

253. Council of Europe. Commo European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge : University Press, 2001. URL: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/CADRE_EN.asp

254. Etzold D., Krüger M. Development of Communication Competence in Pre-Service Vocational Education Teacher Training. *Higher Education Studies*. 2021. Vol. 11, No. 4. P. 31–37.

255. European Parliament and of the Council. Recommendation on the establishment of theEuropean Qualifications Framework for lifelong learning. 2008. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008H0506%2801%29

256. Explaining Communication – Contemporary Theories and Exemplars / eds.: B. B. Whaley, W. Samter. Mahwah ; New Jersey ; London : Lawrence Erlbaum Associates, Publisher, 2007. 480 p.

257. Farrell T. S. Talking, Listening, and Teaching: A Guide to Classroom Communication. Canada : Corwin, 2009.106 p.

258. Graesser, A.C., Lu, S., Jackson, G.T., Mitchell, H., Ventura, M., Olney, A., & Louwerse, M.M. AutoTutor: A tutor with dialogue in natural language. *Behavioral Research Methods, Instruments, and Computers*. 2004. 36, 180–193.

259. Halpern, D.F., Graesser, A., & Hakel, M.. *25 learning principles to guide pedagogy and the design of learning environments*. Washington, DC: Association of Psychological Science Taskforce on Lifelong Learning at Work and at Home. 2007. URL: https://www.apa.org/education-career/ce/improving-learning.pdf

260. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge. 2009. 392 p. URL:

https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203887332/visible-learning-john-hattie

261. Homiča A. The Approach of Constructivism in the Improvement of the Competence of Professional Pphysical Preparedness of the Students of Police Academy of Latvia. Unpublished doctoral dissertation. Riga, Latvia : University of Latvia, 2009. 68 p.

262. Hymes D.H. On Communicative Competence. In J. B. Pride, & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics Selected Readings, 1972. pp. 269-293

263. Johnson D. I. Connected classroom climate: A validity study. Communication Research Reports, 2009. Vol. 26. P. 146–157.

264. Kobernyk O., Kolomiiets N., Komar O., Roienko L., Baidiuk L. Project methods efficiency for the teachers' professional activities. *Journal of Curriculum and Teaching.* 2022. Vol. 1, No. 1. P. 73–86. URL: https://doi.org/10.5430/jct.v11n1p73

265. KogutG., Silver, R. E. Teacher Talk, Pedagogical Talk and Classroom Activities. In Redesigning Pedagogy : Proceedings 3rd Redesigning Pedagogy International Conference (Singapore, June, 2009). Singapore : National Institute of Education, 2009. URL: https://repository.nie.edu.sg/bitstream/10497/16429/1/CRPP-2009-Galut%26Silver_a.pdf.

266. Lasagabaster D. Teacher preparedness for English-medium instruction. *Journal of English-Medium Instruction.* 2022. № 1 (1). P. 48–64.

267. Lolli J. Perceptions of the importance and preparedness of interpersonal communication skills of the entry-level hospitality leader: Implications for hospitality educators. *Journal of Teaching in Travel & Tourism.* 2013. № 13 (4). P. 354–373.

268. Matviienko O. V., Van Z. Current trends in the development of higher education in Ukraine. *Innovate pedagogy*. 2023. T. 1, № 58. C. 166–170. URL: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/58.1.34

269. Matviienko, O., Vytrykhovska, O., Veremijenko, V., Zabiiaka, I., & Tyulpa, T. (2023). Innovative development of the education industry in the European

higher education area. Amazonia Investiga, 12(64), 136-145. https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.13

270. Martyniuk W. European Framework of Reference for Language Competences. *Languages of Schooling: towards a Framework for Europe* : Intergovernmental Conference (Strasbourg 16–18 October, 2006). Strasbourg : Language Policy Division, 2006. P. 1–19.

271. Maslo E. Transformative Learning Space for Life-Long Foreign Languages Learning. International Nordic-Baltic Region Conference of FIPLV Innovations in Language Teaching and Learning in the Multicultural Context. Riga, Latvia, 2007. P. 38–46.

272. Mohamed Z., Valcke M., De Wever B. Are they ready to teach? Student teachers' readiness for the job with reference to teacher competence frameworks. *Journal of Education for Teaching*. 2017. № 43 (2). P. 151–170.

273. Osberg D. Education, Emergence and the Idea of "Non-Normative Normativity". European Conference of Educational Research, Gothenburg, Sweden (2008, September). URL: www.eera-ecer.eu/publication-search

274. Riggio R. E., Carney D. R. Social skills inventory manual. Menlo Park, CA : Mind Garden, 2003. 17 p.

275. Rudzinska I. The Quality of Aim Setting and Achieved Results in English for Specific Purposes-Study Course in Lecturers and Students' Opinion. ATEE Spring University Conference Teacher of the 21st Century: Quality Education for Quality Teaching. University of Latvia, Riga, Latvia.April 30, 2008. URL: http://www.ppf.lu.lv/pn/dalibniekiresults_ab.php.

276. Savignon S. J. Communicative language teaching for the twenty-first century. *In Teaching English as a second or foreign language* / ed. Marianne Celce-Murcia. 3rd ed. Boston, USA : Heinle & Heinle, 2001. P. 67–75.

277. Schunk, D.H., & Zimmerman, B.J. Motivation and selfregulated learning. *Theory, research, and applications*. Mahwah, NJ: Erlbaum. 2008. URL: https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203831076/motivation- self-regulated-learning-dale-schunk-barry-zimmerman

278. Shaping communicative competence among university students / G. Gauriyeva et al. *Man In India.* 2017. № 97 (6). P. 289–303.

279. Spitzberg B., Cupach. W. R. Handbook of Interpersonal Competence Research, Recent Research in Psychology. New York : Springer-Verlag, Publisher, 1989. 351 p.

280. Tapscott D., Williams, A. Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything. New York : Penguin Books, 2006. 369 p.

281. Vossen G. Web 2.0: a buzzword, a serious development, just fun, or what? International Conference on e-Business (Milan, Italy, 2009, July). Milan, Italy, 2009. P. IS33-IS40.

282. Wagner P. J., Lentz L. I. N. D. A., Heslop S. D. Teaching communication skills: a skills-based approach. *Academic Medicine.* 2002. № 77 (11). P. 1164.

283. Zaščerinska J. Conditions, criteria, indicators and levels of forming communicative competence. In *Proceedings of International Scientific Conference Society, Integration, Education of Rezekne Higher Education Institution* (2010, February). Riga, 2010. P. 411–420.

284. Zaščerinska J. Defining Communication Competence. *Proceedings of the 1stInternational Conference on Engineering and Business Education at the European Centre for Engineering and Business Education* / of the Hochschule Wismar, University of Technology, Business and Design, (the 14th- 17th September 2008). Wismar, Germany, 2008. P. 1–8.

285. Zimmermann B. Education for Sustainable Development – Baltic 21. An Agenda 21 for the Baltic Sea Region / Danish Ministry of Education. 2003. URL: www.cirius-online.dk

286. Zlatic L., Bjekic D., Marinkovic S., Bojovich M. Development of teacher communication competence. Procedia - Social and Behavioral Sciences 116. 2014. P. 606–610.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Опитувальник мотиваційних джерел (Д. Барбуто та С. Сколк в обробці О. Сидоренка)

1. Я люблю робити тільки те, що приносить мені задоволення.
2. Обсяг моїх зусиль у процесі роботи визначається вимогами цієї роботи.
3. Для мене важливо, щоб інші схвалювали мою поведінку.
4. Мої рішення, зазвичай відображують ті високі стандарти, які я сам для себе встановлюю.
5. Я не працював би в організації, якби не був згоден з її політикою.
6. Якщо мені не подобається те, що треба робити на роботі, я кидаю цю роботу.
7. Кожна година праці повинна бути оплачена.
8. Я часто приймаю рішення на підставі того, що подумають інші.
9. Для мене важливо працювати в такій організації, яка давала б мені змогу використовувати мої здібності й досвід.
10. Мені необхідно повірити в ідею, перш ніж працювати над її втіленням.
11. Я часто відкладаю роботу, якщо можна зайнятися чимось цікавішим.
12. Я працював би інтенсивніше, якби був впевнений, що одержу вищу плату за мої зусилля.
13. Я завзято працюю над завданням, якщо його виконання пов’язане із суспільним визнанням.
14. Я намагаюсь робити так, щоб мої рішення відповідали моїм особистісним стандартам поведінки.
15. Доки я не повірю в ідею, я не можу працювати по-справжньому завзято.
16. Коли я обираю роботу, то зупиняюся на тій, яка мені здається найцікавішою.
17. Коли я обираю роботу, то зупиняю свій вибір на тій, де більше платять.
18. Якщо я обираю роботу, то шукаю таку, в якій успіх принесе мені визнання.
19. Я вважаю себе людиною, яка в роботі сама себе зацікавлює.
20. Коли я обираю організацію, то шукаю таку, що підтримувала б мої переконання й цінності.
21. Я проводжу свій час із тими людьми, з якими мені найцікавіше.
22. Мій найулюбленіший день на роботі – день зарплати.
23. Ті люди, в кого більше друзів, живуть повним життям.
24. Мені подобається робити речі, що дають відчуття особистісного досягнення.

25. Для того, щоб я міг завзято працювати, завдання організації повинні збігатися з моїми цінностями.
26. Якщо обирати між двома роботами, то критерієм для мене буде: «Яка з них цікавіша?»
27. Потрібно завжди тримати очі і вуха відкритими для володіння інформацією про кращі місця роботи.
28. Я докладаю максимальних зусиль, якщо мені відомо, що це помітять впливові люди в організації.
29. Мені потрібно знати, що своїми уміннями та цінностями я сприяю успіху організації.
30. Якщо я поділяю мету організації, то не має значення, чи я досяг успіху.

Бланк для відповідей

Позначте актуальність для вас кожного твердження за такою шкалою: - 2– вкрай неправильно; -1 – неправильно; 0 – коли як; 1 – правильно; 2 – дуже правильно.

Підрахуйте суму чисел у кожному з п’яти стовпчиків з урахуванням знаків «+» та «–».

1		2		3		4		5	
6		7		18		9		10	
11		12		13		14		15	
16		17		18		19		20	
21		22		23		24		25	
26		27		28		29		30	
Сума I		Сума II		Сума III		Сума IV		Сума V	

ДОДАТОК Б

Методика вимірювання мотивації успіху Т. Елерса

Інструкція. Пропонуємо 41 питання, на кожне з яких відповідайте «так» (+) або «ні» (–).

1. Коли є вибір між двома варіантами, його краще зробити швидше, ніж відкласти на певний час.

2. Я легко дратуюся, коли розумію, що не можу на всі 100 % виконати завдання.

3. Коли я працюю, це виглядає так, начебто я все ставлю на карту.

4. Коли виникає проблемна ситуація, я найчастіше приймаю рішення одним із останніх.

5. Коли в мене два дні поспіль немає справи, я втрачаю спокій.

6. У деякі дні мої успіхи нижче середніх.

7. Стосовно себе я більш суворий, ніж стосовно інших.

8. Я більш доброзичливий, ніж інші.

9. Коли я відмовляюся від важкого завдання, я потім суворо засуджую себе, тому що знаю, що в ньому я домігся б успіху.

10. У процесі роботи я маю потребу в невеличких паузах для відпочинку.

11. Ретельність це не основна моя риса.

12. Мої досягнення в роботі не завжди однакові.

13. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, якою я зайнятий.

14. Осудження стимулює мене сильніше, ніж похвала.

15. Я знаю, що мої однокласники вважають мене діловою людиною.

16. Перешкоди роблять мої рішення більш твердими.

17. У мене легко викликати честолюбство.

18. Коли я працюю без натхнення, це звичайно помітно.

19. При виконанні роботи я не розраховую на порятунок.

20. Іноді я відкладаю те, що повинен був зробити зараз.

21. Потрібно покладатися тільки на самого себе.

22. У житті мало речей, більш важливих, ніж гроші.

23. Завжди, коли мені треба виконати важливе завдання, я ні про що інше не думаю.

24. Я менш честолюбний, ніж інші.

25. Наприкінці відпустки я звичайно радію, що незабаром вийду на роботу.

26. Коли я бажаю працювати, я роблю її краще й більш кваліфіковано, ніж інші.

27. Мені простіше й легше спілкуватися з людьми, які можуть завзято працювати.

28. Коли в мене немає справ, я почуваю, що мені не по собі.

29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.

30. Коли мені доводиться приймати рішення, я намагаюся робити це якнайкраще.

31. Мої друзі іноді вважають мене ледачим.

32. Мої успіхи якоюсь мірою залежать від моїх колег.

33. Безглуздо протидіяти волі дорослих.

34. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.

35. Коли щось не ладиться, я нетерплячий.

36. Я звичайно звертаю мало уваги на свої досягнення.

37. Коли я працюю разом з іншими, моя робота дає більші результати, ніж робота інших.

38. Багато чого, за що я беруся, я не доводжу до кінця.

39. Я заздрю людям, які не завантажені роботою.

40. Я не заздрю тим, хто прагне влади й високого становища.

41. Коли я впевнений, що правий, для доказу своєї правоти я вдаюся аж до надзвичайних заходів.

Обробка результатів.

Ви одержали по 1 балу за відповіді «так» на наступні запитання: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29,30, 32, 37, 41.

Ви також одержали по 1 балу за відповіді «ні» на запитання: 6, 13, 18,20,24,31,36, 38, 39.

Відповіді на запитання 1, 11, 12, 19, 23, 33, 34, 35, 40 не враховуються.

Для спрощення процедури обробки та підрахунку результатів використовують матрицю-шаблон. Для цього прорізають лезом «віконця» згідно з ключем (вони одержують по 1 балу).

1	+	-	8	O	-	15	O	-	22	O	-	29	O	-	36	+	O
2	O	-	9	O	-	16	O	-	23	+	-	30	O	-	37	O	-
3	O	-	10	O	-	17	O	-	24	+	O	31	+	O	38	+	O
4	O	-	11	+	-	18	+	O	25	O	-	32	O	-	39	+	O
5	O	-	12	+	-	19	+	-	26	O	-	33	+	-	40	+	-
6	+	O	13	+	O	20	+	O	27	O	-	34	+	-	41	O	-
7	O	-	14	O	-	21	O	-	28	O	-	35	+	-			

Підрахуйте суму набраних балів. Оцінка результатів:

від 1 до 10 балів: низька мотивація до успіху; *від 11 до 16 балів:* середній рівень мотивації; *від 17до 20 балів:* підвищений рівень мотивації; *понад 21 бал:* занадто високий рівень мотивації до успіху.

ДОДАТОК В

Тест «Чи позитивно ви мислите?»

Мета: визначення рівня сформованості позитивного мислення особистості як складової комунікативної культури майбутнього вчителя початкової школи.

Інструкція для респондента.

Прочитайте кожне твердження та оберіть варіант відповіді, який найбільше відповідає вашим думкам або типовій поведінці.

Позначте одну відповідь:

- **А — так, це про мене**
- **Б — інколи / частково**
- **В — ні, це не про мене**

Твердження

1. Я намагаюся знаходити позитив навіть у складних життєвих ситуаціях.
2. Невдачі сприймаю як можливість навчитися чогось нового.
3. Вірю, що більшість проблем можна вирішити.
4. Після стресових подій швидко повертаюся до звичного стану.
5. Частіше очікую від майбутнього хорошого, ніж поганого.
6. У конфліктних ситуаціях прагну знайти конструктивний вихід.
7. Я вмію підтримати себе, коли настрій погіршується.
8. Намагаюся помічати позитивні якості в інших людях.
9. Критику сприймаю як джерело розвитку, а не як образу.
10. Вважаю, що мої зусилля можуть змінити ситуацію на краще.
11. Зазвичай зберігаю спокій у складних обставинах.
12. Вірю у власні сили та можливості.
13. Намагаюся уникати негативних узагальнень («нічого не вийде», «усе погано»).
14. Часто відчуваю вдячність за те, що маю.

15. Переконаний(а), що позитивне ставлення допомагає налагоджувати взаємини з людьми.

Обробка результатів

За кожну відповідь нараховується:

- варіант **А** — 2 бали
- варіант **Б** — 1 бал
- варіант **В** — 0 балів

Максимальна кількість балів — 30.

Інтерпретація результатів

Кількість балів	**Рівень позитивного мислення**	**Характеристика**
24–30	Високий	Оптимістична життєва позиція, емоційна стійкість, конструктивність у спілкуванні
16–23	Достатній	Переважно позитивне мислення, але нестійке в умовах стресу
8–15	Середній	Змінне ставлення до подій, схильність до сумнівів і тривожності
0–7	Низький	Песимістичне сприйняття, труднощі саморегуляції та комунікації

ДОДАТОК Г

Тест на визначення рівня професійної компетентності вчителя

Мета: визначення рівня сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Інструкція для респондента

Уважно прочитайте кожне твердження та визначте, наскільки воно відповідає вашим умінням, знанням і професійним установкам.

Оберіть один варіант відповіді:

А — повністю відповідає

Б — частково відповідає

В — не відповідає

Твердження

1. Я добре орієнтуюся у змісті навчальних програм початкової школи.
2. Умію планувати урок відповідно до сучасних освітніх вимог.
3. Використовую різноманітні методи та форми навчання.
4. Умію організувати навчальну діяльність учнів різного рівня підготовки.
5. Здатний(на) створювати позитивний психологічний клімат у класі.
6. Володію ефективними прийомами педагогічного спілкування.
7. Умію запобігати та конструктивно розв’язувати конфлікти між учнями.
8. Використовую інтерактивні технології навчання.
9. Умію мотивувати учнів до навчання.
10. Застосовую індивідуальний підхід до кожної дитини.
11. Умію об’єктивно оцінювати навчальні досягнення учнів.
12. Готовий(а) до професійного саморозвитку та самоосвіти.
13. Вмію співпрацювати з батьками та колегами.
14. Здатний(на) аналізувати результати власної педагогічної діяльності.
15. Дотримуюся етичних норм педагогічної професії.

Обробка результатів

За кожну відповідь нараховується:

- варіант **А** — 2 бали
- варіант **Б** — 1 бал
- варіант **В** — 0 балів

Максимальна кількість балів — 30.

Інтерпретація результатів

Кількість балів	**Рівень професійної компетентності**	**Характеристика**
24–30	Високий	Сформована система професійних знань, умінь і педагогічних установок
16–23	Достатній	Загалом сформована компетентність, потребує подальшого розвитку
8–15	Середній	Часткова сформованість, нестійкість професійних умінь
0–7	Низький	Недостатній рівень готовності до педагогічної діяльності

ДОДАТОК Ґ

Комплексне тестування рівня професійно-педагогічних знань

Мета: визначення рівня сформованості професійно-педагогічних знань майбутніх учителів початкової школи.

Інструкція для респондента
Прочитайте запитання та оберіть **один правильний варіант відповіді**.

Тестові завдання

1. Основною метою початкової освіти є:
   А) передача максимальної кількості знань
   Б) формування ключових компетентностей і розвиток особистості дитини
   В) підготовка до профільного навчання
   Г) контроль навчальних досягнень

2. Провідною діяльністю молодшого школяра є:
   А) навчальна діяльність
   Б) трудова діяльність
   В) професійна діяльність
   Г) суспільно-політична діяльність

3. До інтерактивних методів навчання належить:
   А) лекція
   Б) пояснення
   В) робота в малих групах
   Г) індивідуальне опитування

4. Педагогічна комунікація — це:
   А) передавання інформації від учителя до учнів
   Б) процес взаємодії учасників освітнього процесу
   В) контроль поведінки учнів
   Г) організація дисципліни

5. До принципів навчання належить:
   А) принцип науковості
   Б) принцип покарання
   В) принцип підпорядкування
   Г) принцип формальності

6. Формувальне оцінювання передбачає:
   А) виставлення підсумкової оцінки
   Б) контроль знань наприкінці семестру
   В) постійний зворотний зв’язок для покращення навчання
   Г) порівняння учнів між собою

7. Позитивний психологічний клімат у класі характеризується:
   А) страхом перед учителем
   Б) конкуренцією між учнями
   В) довірою, взаємоповагою і підтримкою
   Г) суворою дисципліною

8. Індивідуальний підхід означає:
   А) однакові вимоги до всіх учнів
   Б) урахування індивідуальних особливостей кожної дитини
   В) навчання лише обдарованих учнів
   Г) відсутність контролю

9. Основною функцією вчителя є:
   А) управління навчально-виховним процесом
   Б) адміністративний контроль
   В) виконання технічної роботи
   Г) передача готових знань

10. Комунікативна культура вчителя передбачає:
    А) уміння керувати учнями
    Б) здатність до ефективного педагогічного спілкування
    В) суворе дотримання дисципліни
    Г) використання лише вербальних засобів

11. Конфлікт у педагогічному середовищі доцільно вирішувати шляхом:
    А) ігнорування проблеми
    Б) покарання учасників
    В) конструктивного діалогу
    Г) адміністративного тиску

12. Рефлексія в педагогічній діяльності — це:
    А) оцінювання учнів
    Б) аналіз власних дій і результатів діяльності
    В) планування уроку
    Г) ведення документації

13.Партнерська взаємодія з батьками передбачає:
А) односторонні вимоги вчителя
Б) формальне інформування
В) співпрацю та взаємну відповідальність
Г) повне перекладання відповідальності на сім’ю

14.Сучасний урок у початковій школі має бути:
А) орієнтований на вчителя
Б) репродуктивним
В) діяльнісним і компетентнісним
Г) монотонним

15.Професійний саморозвиток учителя включає:
А) лише підвищення кваліфікації за вимогою
Б) систематичну самоосвіту й удосконалення професійних умінь
В) виконання інструкцій адміністрації
Г) відмову від нових методик

Ключ до тесту
Правильні відповіді:
1 — Б
2 — А
3 — В
4 — Б
5 — А
6 — В
7 — В
8 — Б
9 — А
10 — Б
11 — В
12 — Б
13 — В
14 — В
15 — Б

Обробка результатів

За кожну правильну відповідь — **1 бал**.

Максимальна кількість балів — 15.

Інтерпретація результатів

Кількість балів	**Рівень професійно-педагогічних знань**
13–15	Високий
9–12	Достатній
5–8	Середній
0–4	Низький

ДОДАТОК Д

Тест на визначення рівня педагогічної компетентності майбутнього вчителя

Мета: визначення рівня сформованості педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Інструкція для респондента

Прочитайте кожне твердження та визначте, наскільки воно відповідає вашим знанням, умінням і професійним установкам.

Оберіть один варіант відповіді:

- **А — повністю відповідає**
- **Б — частково відповідає**
- **В — не відповідає**

Твердження

1. Я розумію мету й завдання сучасної початкової освіти.
2. Умію планувати урок відповідно до вимог компетентнісного підходу.
3. Володію методами організації активної навчальної діяльності учнів.
4. Ураховую вікові та індивідуальні особливості дітей молодшого шкільного віку.
5. Умію створювати доброзичливу та безпечну атмосферу в класі.
6. Використовую різноманітні методи навчання залежно від ситуації.
7. Здатний(на) організувати співпрацю учнів у процесі навчання.
8. Умію застосовувати інтерактивні технології навчання.
9. Можу доступно пояснювати складний матеріал.
10. Умію підтримувати дисципліну без авторитарного тиску.
11. Здатний(на) мотивувати учнів до навчання.
12. Умію об’єктивно оцінювати результати навчальної діяльності учнів.
13. Готовий(а) аналізувати власну педагогічну діяльність.
14. Здатний(на) співпрацювати з батьками та колегами.
15. Усвідомлюю значення педагогічної етики та дотримуюся її норм.

Обробка результатів

За кожну відповідь нараховується:

- варіант **А** — 2 бали
- варіант **Б** — 1 бал
- варіант **В** — 0 балів

Максимальна кількість балів — 30.

Інтерпретація результатів

Кількість балів	**Рівень педагогічної компетентності**	**Характеристика**
24–30	Високий	Сформована система педагогічних знань, умінь і професійних якостей
16–23	Достатній	Загалом сформована компетентність, потребує вдосконалення
8–15	Середній	Часткова сформованість педагогічних умінь
0–7	Низький	Недостатній рівень готовності до педагогічної діяльності

ДОДАТОК Е

Виконання теоретико-методичних завдань з організації комунікативного навчання

Мета: визначення рівня сформованості теоретико-методичних знань і вмінь майбутніх учителів початкової школи щодо організації комунікативно спрямованого навчання молодших школярів.

Інструкція для респондента
Уважно прочитайте кожне завдання та дайте відповідь відповідно до його типу. Завдання передбачають перевірку знань теоретичних основ комунікативного навчання та вмінь застосовувати їх у педагогічних ситуаціях.

Завдання
1. Визначте сутність поняття **«комунікативне навчання»**.
А) Навчання, спрямоване на передачу знань учителем
Б) Організація навчального процесу, що забезпечує активну взаємодію учнів
В) Індивідуальна робота учнів із підручником
Г) Контроль результатів навчання

2. Який принцип є базовим для комунікативного навчання?
А) Авторитарність
Б) Партнерська взаємодія
В) Жорстка регламентація
Г) Індивідуалізм

3. Оберіть форму роботи, що найбільше сприяє розвитку комунікативних умінь учнів:
А) Самостійна письмова робота
Б) Робота в парах
В) Контрольна робота
Г) Переписування тексту

4. Укажіть інтерактивний метод, який передбачає активний обмін думками:
А) Лекція
Б) Дискусія
В) Демонстрація
Г) Інструктаж

5. Під час групової роботи один учень домінує, інші мовчать. Які дії вчителя є педагогічно доцільними?

А) Ігнорувати ситуацію
Б) Надати можливість висловитися кожному учневі
В) Перервати роботу групи
Г) Зробити зауваження лише активному учню

6. Комунікативна компетентність молодших школярів включає:
А) лише мовні знання
Б) уміння ефективно спілкуватися в різних ситуаціях
В) тільки читання й письмо
Г) запам’ятовування інформації

7. Який вид діяльності найбільше сприяє розвитку діалогічного мовлення?
А) Переказ тексту
Б) Рольова гра
В) Самостійне читання
Г) Письмовий диктант

8. Учні не бажають брати участь в обговоренні. Яка стратегія буде найбільш ефективною?
А) Примусити відповідати
Б) Запропонувати цікаву проблемну ситуацію
В) Завершити обговорення
Г) Оцінити пасивність учнів

9. Комунікативно спрямований урок передбачає:
А) домінування пояснення вчителя
Б) активну взаємодію учнів
В) виконання однотипних завдань
Г) відсутність співпраці

10. Оберіть засіб розвитку культури спілкування учнів:
А) Ігнорування помилок у поведінці
Б) Моделювання комунікативних ситуацій
В) Збільшення домашніх завдань
Г) Часті контрольні роботи

11. Під час дискусії виник конфлікт між учнями. Яка реакція вчителя є найбільш конструктивною?
А) Припинити обговорення
Б) Вислухати сторони та допомогти знайти рішення
В) Покарати учасників
Г) Ігнорувати конфлікт

12. Комунікативна культура учня проявляється у:
А) обсязі знань
Б) здатності до взаєморозуміння та співпраці
В) швидкості виконання завдань
Г) дисциплінованості

Ключ до завдань
1 — Б
2 — Б
3 — Б
4 — Б
5 — Б
6 — Б
7 — Б
8 — Б
9 — Б
10 — Б
11 — Б
12 — Б

Обробка результатів
За кожну правильну відповідь — **1 бал**.
Максимальна кількість балів — 12.

Інтерпретація результатів

Кількість балів	**Рівень сформованості теоретико-методичних знань**
10–12	Високий
7–9	Достатній
4–6	Середній
0–3	Низький

ДОДАТОК Є

Діагностика рівня комунікабельності особистості

Мета: визначення рівня комунікабельності майбутнього вчителя початкової школи як важливої складової його комунікативної культури.

Інструкція для респондента

Прочитайте кожне твердження та оберіть варіант відповіді, який найбільше відповідає вашим особистісним особливостям і типовій поведінці.

Позначте одну відповідь:

- **А — так, це про мене**
- **Б — інколи / частково**
- **В — ні, це не про мене**

Твердження

1. Мені легко знайомитися з новими людьми.
2. Я охоче вступаю в розмову навіть із малознайомими людьми.
3. Почуваюся впевнено під час спілкування в групі.
4. Мені подобається брати участь у колективних обговореннях.
5. Легко підтримую розмову на різні теми.
6. Швидко знаходжу спільну мову з дітьми.
7. Не уникаю публічних виступів.
8. Умію уважно слухати співрозмовника.
9. Можу аргументовано висловлювати власну думку.
10. У конфліктних ситуаціях прагну до діалогу.
11. Мені цікаво спілкуватися з різними людьми.
12. Легко встановлюю доброзичливі стосунки в новому колективі.
13. Умію підтримати співрозмовника емоційно.
14. Зазвичай не відчуваю скутості під час спілкування.

15.Вважаю спілкування важливою частиною свого життя.

Обробка результатів

За кожну відповідь нараховується:

- варіант **А** — 2 бали
- варіант **Б** — 1 бал
- варіант **В** — 0 балів

Максимальна кількість балів — 30.

Інтерпретація результатів

Кількість балів	**Рівень комунікабельності**	**Характеристика**
24–30	Високий	Легкість у встановленні контактів, відкритість, активність у спілкуванні
16–23	Достатній	Загалом комунікабельна особистість, але з певною залежністю від ситуації
8–15	Середній	Помірна комунікабельність, можливі труднощі у нових ситуаціях
0–7	Низький	Замкнутість, уникнення активної взаємодії

ДОДАТОК Ж

Методика виявлення та оцінки комунікативних і організаторських здібностей школярів («Методика КОН-1»)

Інструкція випробуваному. Вам потрібно відповісти на всі запитання. Вільно висловлюйте свою думку по кожному з них і відповідайте: якщо ваша відповідь на запитання позитивна, то у відповідній клітинці бланку відповідей поставте знак „+”, якщо негативна, то „-”.

Вам потрібно уважно простежити за тим, щоб номер запитання й номер клітинки, де ви фіксуєте свою відповідь, співпали. Заповнюючи аркуш відповідей, майте на увазі, що запитання короткі й не можуть включити всі необхідні деталі. Уявіть собі типові ситуації й не задумуйтесь над дрібницями. Також не слід витрачати багато часу на обдумування, відповідайте швидко. Можливо на окремі запитання вам буде важко відповісти. Тоді намагайтеся дати ту відповідь, яку ви вважаєте більш правильною. Коли ви відповідаєте на будь-яке із запитань, не намагайтеся створити добре враження своїми відповідями. Зауважимо, що хороших і поганих запитань немає

Бланк запитань

1. Чи багато у вас друзів, з якими ви постійно спілкуєтесь?
2. Чи часто вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття вашої думки?
3. Чи довго вас турбує відчуття образи, завданої вам ким-небудь із товаришів?
4. Чи завжди вам важко орієнтуватися в критичній ситуації, яка виникла несподівано?
5. Чи є у вас прагнення до знайомств із новими людьми?
6. Чи подобається вам займатися громадською роботою?
7. Правда, що вам приємніше й простіше проводити час із книгою або за яким-небудь іншим заняттям, ніж із людьми?
8. Якщо виникли деякі перешкоди в реалізації ваших намірів, чи легко ви від них відступаєте?
9. Чи легко ви вступаєте в контакт із людьми, які значно старші вас за віком?
10. Чи любите Ви придумувати, організовувати зі своїми товаришами різні ігри та розваги?
11. Чи важко вам включитися в спілкування в новому товаристві?
12. Часто ви відкладаєте на наступні дні справи, які потрібно було б виконати сьогодні?
13. Чи легко вам вдається встановлювати контакт із незнайомими людьми?
14. Чи домагаєтесь ви, щоб ваші товариші діяли відповідно до ваших думок?
15. Чи важко ви адаптуєтесь в новому колективі?

16. Вірно, що у вас не буває конфліктів із товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
17. Чи прагнете ви при нагоді познайомитися й поговорити з новою людиною?
18. Чи часто ви при вирішені важливих справ берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують вас оточуючі люди, чи хочеться вам побути одному?
20. Правда, що ви погано орієнтуєтесь в незнайомій для вас ситуації?
21. Чи подобається вам постійно знаходитися серед людей?
22. Чи виникає у вас роздратованість, якщо вам не вдається закінчити розпочату справу?
23. Чи відчуваєте ви труднощі, незручність, сором'язливість, якщо доводиться виявляти ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
24. Чи правда, що ви стомлюєтесь від тривалого спілкування з товаришами? 25 Чи любите ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто ви виявляєте ініціативу при вирішені питань?
27. Чи правда, що ви відчуваєте себе невпевнено серед мало знайомих вам людей?
28. Чи правда, що ви рідко прагнете довести свою правоту?
29. Чи вважаєте ви, що вам потрібно прикласти великі зусилля, щоб внести пожвавлення в незнайоме для вас товариство?
30. Чи брали ви участь у громадській роботі в школі?
31. Чи прагнете ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
32. Правда, що ви намагаєтесь відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було одразу прийнято вашими товаришами?
33. Чи почуваєте ви себе невимушено, потрапляючи в незнайоме для вас оточення?
34. Чи з охотою ви приступаєте до організації різних заходів для своїх товаришів?
35. Чи правда, що ви почуваєте себе досить упевнено і спокійно, коли доводиться говорити що-небудь великій групі людей?
36. Чи часто ви спізнюєтесь на ділові зустрічі, побачення?
37. Правда, що у вас багато друзів?
38. Чи часто ви опиняєтесь в центрі уваги своїх товаришів?
39. Чи часто ви соромитесь, відчуваєте невпевненість при спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що ви не дуже впевнено почуваєте себе в колі великої групи своїх товаришів?

Бланк відповідей

Прізвище, ім'я, по-батькові _____

Школа _____клас _____дата _____

1	11	21	31
2	12	22	32
3	13	23	33
4	14	24	34
5	15	25	35
6	16	26	36
7	17	27	37
8	18	28	38
9	19	29	39
10	20	30	40

Аналіз результатів дослідження

А. Виявлення комунікативних здібностей

Визначенню комунікативних здібностей в анкеті присвячені всі непарні запитання: 1, 3, 5 39. Всього - 20. При цьому 10 запитань прямі, а інші 10 - зворотні Особистість, яка
володіє комунікативними здібностями на прямі запитання дає ствердувальну відповідь
„так", а на зворотні - заперечну „ні" Прямі запитання: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37.
Зворотні запинання: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39. Оцінюється кількість балів. Бал отримується, коли на пряме запитання дається відповідь „так", а на зворотне - „ні".

Б. Виявлення організаторських здібностей

Визначенню організаторських здібностей присвячені всі парні запитання 2, 4, 6...
40. Всього - 20 Опрацювання результатів проводиться аналогічно з опрацюванням результатів комунікативних здібностей. При цьому прямими запитаннями є - 2, 6, 10, 14,
18, 22, 26, 30, 34, 38, а непрямими - 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28; 32, 36, 40.

Оціночний коефіцієнт „К" комунікативних та організаторських здібностей визначається відношенням кількості відповідей, що співпали з питаннями кожного розділу до максимально можливого числа 20. При цьому використовується формула:

$$K = \frac{A}{20}, \text{ або } K=0,05$$

де К – числове значення
коефіцієнта; А - кількість

відповідей, що співпали.

Шкала оцінок комунікативних здібностей

К	О	Рівень прояву комунікативних здібностей
0,10 - 0,45	1	Низький
0,46 - 0,55	2	Нижчий за середній
0.56 - 0,65	3	Середній
0,66 - 0,75	4	Високий
0,76 - 1,00	5	Дуже високий

Шкала оцінок організаторських здібностей

К	О	Рівень прояву організаторських здібностей
О,20 - 0,55	1	Низький
0,56 - 0,65	2	Нижчий за середній
0,66 - 0,70	3	Середній
0,71 - 0,80	4	Високий
0,81 - 1,00	5	Дуже високий

Особи, які отримали оцінку „1” (О = 1), характеризуються вкрай низьким рівнем прояву здібностей до комунікативної й організаторської діяльності. В осіб, які отримали оцінку „2” (О = 2), розвиток комунікативних і організаторських здібностей перебуває на рівні, нижче від середнього. Діти цієї групи не прагнуть до спілкування, відчувають себе незручно в новому товаристві і тому переважно проводять час на одинці із собою, обмежуючи коло своїх знайомств. Також вони відчувають труднощі у встановленні контактів із людьми й у виступах перед аудиторією. Погано орієнтуються в незнайомій ситуації, коли доводиться відстоювати свою думку. Важко переживають образи. Виявлення ініціативи в громадській діяльності вкрай низьке. У багатьох справах вони намагаються уникнути прийняття самостійних рішень.

Особи, які отримали оцінку „3” (О = 3), відносяться до групи середнього рівня прояву комунікативних і організаторських здібностей. Володіючи в цілому середніми показниками, діти цієї групи прагнуть до контакту з людьми, не обмежують кола своїх знайомив, відстоюють свою думку, планують роботу. В той же час потенціал цих здібностей не відзначається високою самостійністю. Ця група осіб має потребу в формуванні й розвитку комунікативних і організаторських здібностей.

Особи, які отримали оцінку „4” (О = 4), відносяться до групи з високим рівнем прояву комунікативних і організаторських здібностей. Вони не

розгублюються в нових умовах, швидко знаходять друзів, постійно намагаються розширити коло своїх знайомих, займаються громадською діяльністю, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу в спілкуванні із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, можуть самостійно прийняти рішення в складній ситуації. Усе це вони роблять згідно внутрішніх прагнень.

Особи, що отримали оцінку „5” (О = 5), володіють дуже високим рівнем прояву комунікативних і організаторських здібностей. Вони відчувають необхідність у комунікативній і організаторській діяльності і активно прагнуть до неї. Для них характерні швидка орієнтація в складних ситуаціях та невимушеність поведінки в новому колективі. Вони ініціативні у важливій справі. У складній ситуації приймають самостійні рішення, відстоюють свою думку й домагаються визнання товаришів. Також люди цього типу спроможні внести пожвавлення в незнайоме товариство і люблять організовувати різні ігри, заходи. Вони наполегливі в діяльності і самі шукають справу, яка б задовольнила їх потребу в комунікативній і організаторській діяльності.

ДОДАТОК З

Діагностика рівня розвитку педагогічної рефлексії (за Т. Бойко)

Мета: виявлення рівня сформованості педагогічної рефлексії майбутнього вчителя щодо аналізу власної професійної діяльності.

Анкета рефлексивного аналізу уроку
Інструкція.
Дайте розгорнуті відповіді на запитання, здійснюючи самоаналіз проведеного уроку (заняття). Відповідайте максимально об'єктивно.

1. Який етап уроку був:
   – найбільш цікавим для учнів
   _____
   – найменш цікавим для учнів
   _____
2. Як можна схарактеризувати стиль Вашого спілкування з учнями під час уроку?
   ☐ авторитарний
   ☐ ліберальний
   ☐ демократичний
3. На які сторони розвитку особистості учнів, на Вашу думку, вплинув проведений урок?

---

4. Які форми оцінювання навчальної діяльності учнів Ви використовували на уроці?

---

5. Яку мету уроку Ви ставили перед собою?

---

6. Які засоби та методи були використані для досягнення поставленої мети?

---

7. Наскільки, на Вашу думку, була досягнута поставлена мета уроку?

---

8. Чи всі заплановані завдання були виконані під час уроку?

---

9. Яка частина навчального матеріалу, запропонованого учням, була ними засвоєна?
   - ☐ повністю
   - ☐ у достатньому обсязі
   - ☐ частково
   - ☐ частково, фрагментарно
   - ☐ не засвоєна
10. У чому Ви вбачаєте причини недостатнього розуміння навчального матеріалу учнями (за наявності)?

---

11. Які можливі шляхи та засоби розв’язання зазначеної проблеми Ви можете запропонувати?

ДОДАТОК Ж

Експертна самооцінка педагогічної діяльності вчителя (за В. Уруським)

Інструкція щодо обробки листів самооцінки

Респондент здійснює самоаналіз кожного блоку професійної компетентності, визначає загальний бал за кожним блоком і підсумковий бал за всіма блоками.

З листа самооцінки обчислюються такі показники:

- X_1 — сума балів за пункти 1–4
- X_2 — сума балів за пункти 5–8
- X_3 — сума балів за пункти 9–12
- X_4 — сума балів за пункти 13–16
- X_5 — сума балів за пункти 17–20

Отримані значення кожного показника множаться на 2.

Загальна оцінка визначається за формулою:

$$X_6 = X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_5$$

Середній бал обчислюється за формулою:

$$\bar{X} = X_6 / 5,$$

де 5 — кількість блоків.

Інструкція для респондента

Оцініть наведені твердження за 5-бальною шкалою:

5 балів — якість розвинена дуже сильно або діяльність постійно проявляється у роботі вчителя

4 бали — якість достатньо розвинена, діяльність проявляється часто

3 бали — якість розвинена задовільно, діяльність проявляється нечасто

2 бали — якість розвинена недостатньо, діяльність проявляється рідко

1 бал — якість майже не виражена, діяльність практично відсутня

Лист експертної самооцінки

1. Ставить комплекс педагогічних завдань, враховує складні педагогічні ситуації, розподіляє увагу, виявляє гнучкість у засобах організації уроку.
   5 4 3 2 1
2. Добре обізнаний(а) із життям дітей поза школою.
   5 4 3 2 1
3. Володіє різноманітними формами і методами навчання та виховання.
   5 4 3 2 1
4. Планує навчання на основі вивчення учнів та аналізує педагогічну діяльність з урахуванням цього.
   5 4 3 2 1

5. Передбачає близькі й віддалені результати навчально-виховного процесу.
   5 4 3 2 1
6. Ураховує потребу дітей у спілкуванні, підтримує та спрямовує їхню емоційність, зберігає безпосередність і здатність до співпереживання.
   5 4 3 2 1
7. Створює умови психологічної та педагогічної безпеки у спілкуванні з дітьми.
   5 4 3 2 1
8. Забезпечує умови самореалізації особистості та розвитку її внутрішніх ресурсів.
   5 4 3 2 1
9. Має сформовану позитивну професійну концепцію діяльності вчителя, що визначає його поведінку.
   5 4 3 2 1
10. Працює творчо, використовує оригінальні педагогічні прийоми.
    5 4 3 2 1
11. Уміє керувати власним емоційним станом.
    5 4 3 2 1
12. Об’єктивно оцінює власні можливості (актуальні, ретроспективні, потенційні), здійснює рефлексивну самооцінку.
    5 4 3 2 1
13. Послідовно опрацьовує всі компоненти навчання: постановку завдань, виконання навчальних дій, формування індивідуального стилю навчання учнів.
    5 4 3 2 1
14. Розвиває в учнів здатність до самонавчання.
    5 4 3 2 1
15. Спирається на результати вивчення учнів, визначає рівень їхньої навченості, здійснює індивідуальний і диференційований підхід.
    5 4 3 2 1
16. Формує мотивацію до навчальної діяльності, уміння самооцінювання та самоконтролю.
    5 4 3 2 1
17. Оцінює стан і рівень вихованості учнів.
    5 4 3 2 1
18. Розвиває самостійність учнів з урахуванням їхньої суспільно корисної діяльності, пов’язує виховні орієнтири з нормами життя суспільства.
    5 4 3 2 1
19. Сприяє формуванню вихованості як єдності знань, переконань і поведінки учнів.
    5 4 3 2 1

20. Встановлює зв’язок між власною педагогічною діяльністю та результатами навчання й виховання учнів.
5 4 3 2 1

ДОДАТОК І

Рефлексивний опитувальник майбутнього вчителя

Мета: визначення рівня сформованості рефлексивних умінь майбутнього вчителя початкової школи.

Інструкція для респондента

Оцініть кожне твердження за 5-бальною шкалою:

5 — повністю згоден(на)

4 — скоріше згоден(на)

3 — важко відповісти

2 — скоріше не згоден(на)

1 — не згоден(на)

Твердження

1. Я регулярно аналізую результати своєї навчально-професійної діяльності.
2. Усвідомлюю свої сильні сторони як майбутнього вчителя.
3. Можу визначити причини власних професійних труднощів.
4. Плануюшляхи свого професійного розвитку.
5. Аналізую ефективність використаних методів навчання.
6. Враховую попередній досвід під час виконання нових завдань.
7. Прагну отримувати зворотний зв’язок щодо своєї діяльності.
8. Умію критично оцінювати результати власної роботи.
9. Здатний(на) коригувати свою діяльність відповідно до отриманих результатів.
10. Вважаю рефлексію важливою умовою професійного становлення вчителя.

Обробка результатів

Максимальна кількість балів — 50.

Кількість балів	**Рівень рефлексивності**
40–50	Високий
30–39	Достатній
20–29	Середній
Менше 20	Низький

ДОДАТОК Ї

Аналіз портфоліо педагогічних досягнень майбутнього вчителя

Мета: оцінювання рівня професійних досягнень і готовності до педагогічної діяльності за матеріалами портфоліо.

Інструкція для експерта

Оцініть наявність і якість матеріалів портфоліо за 3-бальною шкалою:

2 — представлено повністю

1 — представлено частково

0 — відсутнє

Критерії оцінювання

1. Конспекти уроків або занять.
2. Використання сучасних методів та інтерактивних технологій.
3. Матеріали педагогічної практики.
4. Розробки навчальних і виховних заходів.
5. Докази професійних досягнень (сертифікати, грамоти тощо).
6. Відгуки керівників практики або наставників.
7. Рефлексивні матеріали (самоаналіз, висновки).
8. Матеріали взаємодії з учнями або батьками.
9. Творчі педагогічні розробки.
10. Структурованість і системність портфоліо.

Обробка результатів

Максимальна кількість балів — 20.

Кількість балів	**Рівень сформованості професійних досягнень**
16–20	Високий
11–15	Достатній
6–10	Середній
0–5	Низький

ДОДАТОК Й

Самоаналіз результатів виконання навчально-професійних завдань

Мета: визначення здатності майбутнього вчителя до усвідомлення результатів власної діяльності та професійного самовдосконалення.

Інструкція для респондента

Дайте розгорнуті відповіді на запитання, аналізуючи власний досвід виконання навчально-професійних завдань (практичних робіт, педагогічної практики, проєктів тощо).

Запитання

1. Які завдання були для Вас найбільш складними?

---

2. Які професійні вміння Ви вдосконалили під час їх виконання?

---

3. Які труднощі виникали у процесі роботи?

---

4. Які способи подолання труднощів Ви використовували?

---

5. Наскільки результати виконання завдань відповідають поставленим цілям?

---

6. Що Ви змінили б у своїй діяльності наступного разу?

---

7. Які висновки щодо власної професійної готовності Ви можете зробити?

ДОДАТОК К

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти та інноваційної педагогіки

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (СИЛАБУС)

«МОВА ТА ЕТИКА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ»

(назва навчальної дисципліни)
ОПП Початкова освіта
Рік навчання **2026-2027**, семестр **3**
Форма навчання (*денна, заочна*)

Галузь знань
01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність
013 Початкова освіта
Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

І. Основна мета/цілі навчання	*Мета вивчення вибіркового освітнього компоненту – сформувати у майбутніх учителів початкових класів мовленнєву та етичну готовність до професійного педагогічного спілкування в різних освітніх ситуаціях.* *Основні завдання навчальної дисципліни полягають у формуванні здатності свідомо використовувати мовні засоби в педагогічному спілкуванні, дотримуватися етичних норм професійної взаємодії, будувати партнерську комунікацію з учасниками освітнього процесу, запобігати комунікативним порушенням і конфліктам.*
ІІ. Місце навчальної дисципліни в освітній програмі	*Навчальна дисципліна **вибіркова*** *Цикл **професійної підготовки***

ІІІ. Обсяг навчальної дисципліни

	Денна ф.н.	*Заочна ф.н.*
Кількість кредитів	*3*	*3*
Загальна кількість годин	*90*	*90*
Лекційні заняття	*10*	*4*
Семінарські/практичні заняття	*20*	*6*

	Самостійна робота	*60*	*80*
IV. Короткий зміст навчальної дисципліни	**Змістовий модуль 1. Мова педагогічного спілкування як професійний інструмент учителя** **Тема 1.1. Педагогічне спілкування в професійній діяльності вчителя початкових класів.** Розуміння сутності педагогічного спілкування, його функцій і ролі в освітньому процесі початкової школи. Особливості педагогічного спілкування з молодшими школярами, батьками та колегами. Вплив мовленнєвої поведінки вчителя на навчальну мотивацію, емоційний стан і розвиток дитини. Усвідомлення відповідальності педагога за слово в освітньому середовищі. **Тема 1.2. Культура мовлення вчителя початкових класів.** Поняття культури мовлення та мовленнєвої компетентності педагога. Норми сучасної української літературної мови в усному й писемному педагогічному спілкуванні. Типові мовленнєві помилки у професійній діяльності вчителя та шляхи їх подолання. Формування позитивного мовленнєвого зразка для молодших школярів. **Тема 1.3. Комунікативні стратегії та бар'єри у педагогічному спілкуванні.** Поняття комунікативної стратегії та тактики у взаємодії з учасниками освітнього процесу. Вербальні та невербальні засоби педагогічного спілкування. Комунікативні бар'єри (емоційні, психологічні, мовні) та їх вплив на якість освітньої взаємодії. Усвідомлення шляхів подолання комунікативних труднощів у початковій школі. **Змістовий модуль 2. Етика педагогічного спілкування в освітньому середовищі початкової школи** **Тема 2.1. Етичні засади педагогічного спілкування.** Поняття професійної етики вчителя. Основні етичні принципи педагогічного спілкування: повага до особистості дитини, тактовність, толерантність, відповідальність за мовленнєвий вплив. Етичні норми взаємодії з учнями молодшого шкільного віку в освітньому процесі. **Тема 2.2. Етика взаємодії з батьками та педагогічним колективом.** Особливості етичного спілкування вчителя з батьками (опікунами) молодших школярів. Партнерська комунікація, дотримання меж професійної відповідальності. Етичні аспекти спілкування в педагогічному колективі. Попередження конфліктних і неетичних ситуацій у професійній взаємодії. **Тема 2.3. Професійна мовленнєва поведінка педагога в складних комунікативних ситуаціях.** Етичний вибір мовленнєвих засобів у ситуаціях напруження, непорозуміння та конфлікту. Усвідомлення впливу слова на психологічний клімат класу. Формування навичок саморегуляції та відповідального мовлення в складних педагогічних ситуаціях. Роль рефлексії у вдосконаленні мовленнєво-етичної культури вчителя.		

V. Результати навчання	***ПР-01.*** *Організовувати монологічну, діалогічну та полілогічну форми педагогічного спілкування з молодшими школярами та іншими учасниками освітнього процесу, поважаючи права людини та суспільні цінності, формувати судження з урахуванням соціальних, наукових та етичних аспектів.* ***ПР-04.*** *Спілкуватися із професійних питань засобами державної мови в усній та письмовій формах, застосовувати в освітньому процесі прийоми збагачення усного й писемного мовлення молодших школярів.* ***ПР-08.*** *Організовувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу початкової школи, використовуючи етично виважені комунікативні стратегії та усвідомлене емоційне реагування.* ***ПР-16.*** *Використовувати основні техніки спілкування з дорослими людьми, різні форми та засоби комунікації з батьками, колегами та іншими фахівцями з метою підтримки здобувачів у освітньому процесі початкової школи.*
VI. Порядок і критерії оцінювання	*Поточний контроль:* *тематичні експрес-опитування (усні та письмові) на семінарських заняттях, творчі й пошукові індивідуальні роботи (групові проєкти, презентації, есе, тренувальні тести, модульні контрольні роботи) тощо.* *Підсумковий контроль:* ***Залік*** *(диференційований)* ***Важливі рекомендації!*** *Моніторинг у формі заліку передбачає:* *- виконання студентом (-ми) самостійно або під керівництвом викладача тематичних контрольних завдань на основі вивченого програмного матеріалу (накопичувальні кейси).* *- демонстрацію студентом (-ми) набутих компетентностей крізь призму підсумкових тестів або захисту тематичного проєкту з використанням мультимедійних засобів та інших засобів візуалізації (PowerPoint, відео, колаж тощо) на засадах відкритості й прозорості.* ***Критерії оцінювання:*** *Під час усних відповідей: повнота розкриття питання; логіка викладення, культура мовлення; впевненість, емоційність та аргументованість; звертання до основної та додаткової літератури: підручників, навчальних посібників, періодичних (фахових) видань тощо; використання цитат, афоризмів, думок авторитетних вчених та ін.; аналітичні міркування, вміння робити порівняння, висновки.* *Під час виконання письмових (тестових) завдань: повнота розкриття питання; цілісність, систематичність, логічна послідовність, вміння формулювати висновки; акуратність оформлення письмової роботи; підготовка матеріалу за допомогою мультимедійної техніки, різних технічних засобів (слайдів, таблиць, схем, діаграмних рисунків тощо).*

	Рівень відповідності критеріям: *Творчий рівень (90 – 100 балів). Здобувач виконав програму освітнього компонента повністю, вільно володіє навчальним матеріалом, успішно і креативно розв'язує завдання різних видів складності, аргументовано висловлює свої думки, займається самоосвітою, може брати активну участь в наукових проєктах і конкурсах* *Високий рівень (80 – 89 балів). Здобувач виконав програму освітнього компонента в повному обсязі, володіє навчальним матеріалом у межах програми освітнього компонента, виконав завдання до кожної теми, проте у відповідях допускає деякі неточності.* *Достатній рівень (70 – 79 балів). Здобувач виконав програму в повному обсязі, але нерівномірно володіє навчальним матеріалом, здатний його аналізувати, проте не може сформулювати висновки досить ґрунтовно.* *Задовільний рівень (65 – 69 балів). Здобувач загалом виконав програму, але більшість тем засвоїв поверхово.* *Низький рівень (60 – 64 балів). Здобувач засвоїв теми з освітнього компонента, але дуже поверхово, володіє навчальним матеріалом на елементарному рівні і фрагментарно, не може самостійно викласти зміст більшості питань курсу.* *Незадовільний рівень:* *35 – 59 балів – з можливістю повторного складання. Здобувач частково виконав програму, не засвоїв більшості тем програми курсу, володіє елементарними знаннями з освітнього компонента, не вміє логічно, послідовно, грамотно висловлювати думку;* *0 – 34 балів – з обов'язковим повторним вивченням освітнього компонента. Здобувач не виконав більшості завдань програми, не володіє навчальним матеріалом.*
VII. Політика курсу	**Політика щодо академічної доброчесності.** Політика ОК ґрунтується на засадах Положення «Про академічну доброчесність в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова» (https://udu.edu.ua/resursy/normatyvni-dokumenty/nakaz/polozhennia-pro-akademichnu-dobrochesnist-udu) Викладач ознайомлює здобувача вищої освіти з правилами поведінки на заняттях, користуванням засобами електронного зв'язку, недопущенням академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації, списування, акцентує увагу на заборону використання додаткових джерел інформації під час оцінювання знань, при використанні Інтернет ресурсів зазначається використане джерело. Під час навчання учасники освітнього процесу зобов'язані дотримуватися академічної доброчесності: етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової діяльності.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами передбачає: самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю (для осіб з особливим освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їх індивідуальних потреб і можливостей); посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності.

Політика щодо відвідування. Під час вивчення ОК здобувачі вищої освіти дотримуються вимог чинного законодавства України, Статуту УДУ імені Михайла Драгоманова (https://udu.edu.ua/resursy/normatyvni-dokumenty/statut-ukrayinskoho-derzhavnoho-universytetu-imeni-mykhayla-drahomanova) і Правил внутрішнього розпорядку УДУ імені Михайла Драгоманова (https://udu.edu.ua/resursy/normatyvni-dokumenty/nakaz/pravyla-vnutrishnoho-rozporiadku-udu-imeni-mykhaila-drahomnaova**),** відвідують заняття згідно розкладу, дотримуються етичних норм поведінки.

Усі учасники освітнього процесу дотримуються загальноприйнятих моральних принципів, правил поведінки та корпоративної культури; підтримувати атмосферу доброзичливості, відповідальності, порядності й толерантності. Відвідування занять з курсу є обов'язковим за визначеним деканатом розкладом. За об'єктивних причин (лікарняний, заява) заняття може бути відпрацьованим. Атмосфера на заняттях повинна бути творчою, відкритою до конструктивної критики. Недопустимі запізнення на заняття; списування.

Політика щодо дедлайнів і перескладання. Здобувачі вищої освіти можуть здійснювати перескладання результатів навчання ОК відповідно до положення «Порядок організації і проведення контролю та оцінювання знань студентів Українського державного університету імені Михайла Драгоманова», «Порядок контролю якості знань студентів УДУ імені Михайла Драгоманова», «Положення про організацію освітнього процесу у УДУ імені Михайла Драгоманова»(https://udu.edu.ua/administratyvno-upravlinskyi-personal/navchalno-metodychnyi-tsentr/navchalno-metodychnyi-tsentr#normatyvno-pravova-baza).

Правила виконання завдань ОК: практичні та самостійні завдання виконуються вчасно та здаються викладачу у визначені ним терміни. Роботи, що здаються з порушенням термінів без поважних причин, оцінюються нижчою оцінкою (75% від максимальної оцінки). У разі неатестації перескладання відбувається з дозволу деканату.

Політика щодо конфліктних ситуацій. Вирішення конфліктних ситуацій у ЗВО здійснюється відповідно до «Положення про врегулювання конфліктів у УДУ імені Михайла Драгоманова» (https://udu.edu.ua/administratyvno-

	upravlinskyi-personal/navchalno-metodychnyi-tsentr/navchalno-metodychnyi-tsentr#normatyvno-pravova-baza). Між учасниками освітнього процесу здійснюється партнерська взаємодія, толерантність і повага до кожної особистості.
VIII. Основні інформаційні ресурси	1) Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ, 2010. 320 с. 2) Гарбар І. В., Гарбар А. І. Культура мовлення : навч. посіб. Миколаїв : Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова, 2023. 228 с. 3) Калюжна Т. Г. Культура педагогічного мовлення : навч. посіб. Київ : Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, 2012. 128 с. 4) Мафтин Л. В. Культура фахового мовлення педагога : навч. посіб. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 172 с. 5) Ткачук О. В. Культура мовлення та виразне читання : навч. посіб. Бердянськ : Бердян. держ. пед. ун-т, 2015. 222 с. 6) Communication ethics literacy: dialogue and difference. Dubuque, IA : Kendall Hunt Publishing, 2024. 356 p. 7) Cronqvist M. Teachers' ethical responsibility in teaching. *Teaching and Teacher Education*. 2025. Vol. 120. Art. 103965. 8) Oji R. K. Communication in education: a handbook for teachers. Lagos : Pan-Atlantic University Press, 2022. 214 p. 9) Professional ethics for the teaching profession. Paris : UNESCO, 2019. 28 p. 10) Ross D. G. Teaching ethics and professional communication. In: *The Handbook of Communication Ethics*. Abingdon : Routledge, 2025. P. 317–334.

Обговорено та затверджено на засіданні кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки
Протокол №8 від 20 березня 2024року

ДОДАТОК Л

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

12. Матвієнко О., **Євдокимов М.** Ігрові технології як інструмент розвитку комунікативної культури молодших школярів. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Т. 2, № 7 (2). С. 70–80. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.7(2)/2.2024.21

13. **Євдокимов М.** Аналіз проблеми формування комунікативної компетентності у молодших школярів у сучасному психолого-педагогічному дискурсі. *Освітньо-науковий простір*. 2025. Т. 2, № 8 (1). С. 18–29. URL: https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.8(1)/2.2025.02

14. **Євдокимов М.** Педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів до формування комунікативної культури молодших школярів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 12(42). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12(42)-1624-1644

15. **Євдокимов М.** Технологія сторітелінгу як інструмент розвитку комунікативної культури молодших школярів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 12(52). URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-1621-1638

Опубліковані праці апробаційного характеру

16. **Євдокимов М.М.** Сутність ігрових технологій у контексті формування комунікативної культури молодших школярів. *Науковий простір студента: пошуки та знахідки (Ч. 2):* матеріали X Всеукр. науково-практ. студент. інтернет-конф., м. Київ, 23 березня 2023 р. Київ, 2023. С. 87-90. URL: https://pf.udu.edu.ua/images/2023_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D1%80_2_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_2023.pdf

17. Коханко О.Г., **Євдокимов М.М.** Інноваційні виховні технології як відповідь на виклики цифрової епохи у формуванні особистості школяра. *Науковий простір студента: пошуки та знахідки (Ч. 2):* матеріали X Всеукр. науково-практ. студент. інтернет-конф., м. Київ, 23 березня 2023 р. Київ, 2023. С. 130-133. URL: https://pf.udu.edu.ua/images/2023_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D1%80_2_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_2023.pdf

18. **Євдокимов М.М.** Вікові особливості молодших школярів у процесі комунікативної діяльності. *Науковий простір студента: пошуки і знахідки (ч. 2):* матеріали XI Всеукр. науково-практ. студент. інтернет-конф., м. Київ, 29 березня 2024 р. Київ, 2024. С. 91-95. URL: https://pf.udu.edu.ua/images/2024_dok/%D0%A7_%D0%86%D0%86_%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_2024_%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%99_%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%D0%A0_%D0%A1%D0%A2%D0%A3%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90_nw.pdf

19. **Євдокимов М.М.** Ігрові технології у розвитку комунікативної культури молодших школярів: педагогічний потенціал. *Контексти наукових досліджень Володимира Бондаря. Адаптивне навчання студентів в умовах воєнного стану та відновлення України.* Матеріали I Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті Володимира Бондаря, м. Київ, 3 жовтня 2024 р. Київ, 2024. С. 63-66. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/47122/Konteksty%20naukovykh%20doslidzhen.pdf?sequence=1&isAllowed=y

20. **Євдокимов М.М.** Роль ігрових технологій у розвитку комунікативних навичок учнів початкової школи. *PROКИЇВ.* Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Київ, 3-4 грудня 2024 р., Київ, 2024. С. 264-266. URL: https://ndirom.org/wp-content/uploads/2025/01/TEZY4.pdf

21. **Євдокимов М.М.** Ігрові технології як ресурс для розвитку комунікативної культури та зниження тривожності в дітей молодшого шкільного віку. *Професійна*

підтримка в умовах постконфлікту: європейський досвід для українських фахівців : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції у межах міжнародного проєкту EU4YOUTH – Post-conflict Education and Trauma-Informed Pedagogy Programme, 23 травня 2025 р., Київ, 2025. С. 122-126. URL: https://drive.google.com/file/d/1aKr_Khg7ll6Cv_c2Zwwj_XZGm-BgRcRE/view

Євдокимов М.М. Формування комунікативної культури молодших школярів через інтерактивні технології: досвід та перспективи. *Освіта в часи кризи: інновації, стійкість та український досвід* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 3 жовтня 2025 р., Київ, 2025. С. 132-137. URL: https://drive.google.com/file/d/1IQp-l5rs4mEzTMa4gfjkJDqatGvtoanS/view

ДОДАТОК М

АПРОБАЦІЯ І ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення і результати дослідження було представлено у доповідях і повідомленнях на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема:

всеукраїнських – І Всеукраїнських педагогічних читаннях пам'яті Володимира Бондаря «Контексти наукових досліджень Володимира Бондаря. Адаптивне навчання студентів в умовах воєнного стану та відновлення України» (м. Київ, 3 жовтня 2024 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Педагогічна освіта: методологія, теорія, технології» (м. Умань, 17–18 жовтня 2024 р.); ІІІ Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Упровадження сучасних технологій для реалізації завдань освітніх галузей НУШ» (м. Кропивницький, 23 жовтня 2024 р.); ІІ Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Зміцнення спільних європейських цінностей через освіту» (м. Запоріжжя – Мелітополь, 25 жовтня 2024 р.); ІІ Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю PROКИЇВ (м. Київ, 3–4 грудня 2024 р.); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (м. Вінниця, 19 грудня 2024 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інновації в початковій і спеціальній освіті: досягнення та перспективи» (м. Черкаси, 14 травня 2025 р.);

міжнародних –ІІ Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи» (м. Ніжин, 14–15 листопада 2024 р.); VIII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій» (м. Слов'янськ – Дніпро, 6–7 грудня 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Професійна підтримка в умовах постконфлікту: європейський досвід для українських фахівців» у межах проєкту EU4YOUTH – Post-conflict Education and Trauma-Informed Pedagogy Programme (м. Київ, 23 травня 2025 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта в часи кризи: інновації, стійкість та український досвід» (м. Київ, 3 жовтня 2025 р.).

Результати дослідження також обговорювалися на щорічних звітно-наукових конференціях професорсько-викладацького складу Українського державного університету імені Михайла Драгоманова та на засіданні кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки педагогічного факультету (2022 – 2025 рр.).

ДОДАТОК Н

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Ужгородська, 26, м.Мукачево, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09
E-mail: www.msu.edu.ua, info@msu.edu.ua, код ЄДРПОУ 36246368

від 22.12.2025р № 2551

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи Євдокимова Максима Миколайовича на тему: «Підготовка майбутніх вчителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Апробація результатів дослідження Євдокимова М.М. з проблеми підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій здійснювалася впродовж 2024-2025 н.р. в контексті вивчення освітніх компонентів циклу професійної підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, що уможливило глибше усвідомлення студентами взаємозв'язку між особливостями комунікативного розвитку дитини молодшого шкільного віку та професійною діяльністю вчителя початкової школи. Освітній процес орієнтувався на формування цілісного педагогічного бачення комунікації як основи навчальної взаємодії.

У ході впровадження здобувачі залучалися до аналізу й моделювання педагогічних ситуацій, пов'язаних із організацією навчального спілкування, співпраці та партнерської взаємодії в учнівських колективах. Виконання інтерактивних завдань передбачало вибір доцільних форм і методів роботи, прогнозування результатів комунікативної діяльності та визначення оптимальних шляхів розвитку мовленнєвої активності молодших школярів. Особлива увага приділялася формуванню навичок професійної рефлексії як важливої складової готовності до формування комунікативної культури учнів; розвитку культури педагогічного мовлення студентів, формуванню в майбутніх учителів здатності приймати обґрунтовані педагогічні рішення та застосовувати інтерактивні технології для розвитку комунікативної культури молодших школярів, що підтверджує практичну значущість дисертаційної роботи.

Результати впровадження наукового дослідження Євдокимова М.М. обговорені на засіданні кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету (протокол №8 від 28 листопада 2025 року).

Довідка видана для пред'явлення за місцем захисту дисертації.

Проректор з науково-педагогічної роботи **Інгрід ТУРІС**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300; тел.: (03849) 3-05-13, факс: (03849) 3-07-83, E-mail: post@kpnu.edu.ua
Web: http://www.kpnu.edu.ua код СДРПОУ 02125616

Від 28.11.2025 № 48/25 На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Підготовка майбутніх вчителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій»
на здобуття ступеня доктора філософії
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ЄВДОКИМОВА МАКСИМА МИКОЛАЙОВИЧА

Впродовж 2024–2025 навчального року у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка було впроваджено результати дисертаційного дослідження Максима Миколайовича Євдокимова, спрямованого на вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у контексті формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Розробки М.М. Євдокимова були впроваджені у викладання таких освітніх компонентів: «Методика навчання мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі», «Дитяча література та виразне читання в початковій школі», «Основи риторики та культури мовлення вчителя початкових класів», «Інноваційні технології навчання української мови та читання в початковій школі». Зокрема, студенти залучалися до аналізу різних аспектів педагогічної комунікації. Значну роль у впровадженні відігравали інтерактивні завдання, орієнтовані на групову та парну роботу, обговорення педагогічних ситуацій, аналіз комунікативних труднощів і пошук шляхів їх подолання. Студенти навчалися співставляти різні моделі педагогічної взаємодії, визначати доцільні способи організації навчального спілкування та прогнозувати результати використання інтерактивних технологій у роботі з молодшими школярами.

Під час апробації створювалася атмосфера відкритої педагогічної взаємодії, що сприяла розвитку професійної автономії майбутніх учителів, відповідальності за прийняті педагогічні рішення та готовності до співпраці з учасниками освітнього процесу.

Результати впровадження засвідчили посилення гуманітарної складової професійної підготовки студентів, зростання їхньої готовності до організації ефективної комунікативної взаємодії та застосування інтерактивних

технологій у початковій освіті. Дисертаційне дослідження продемонструвало свою актуальність, практичну значущість і перспективність для вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Результати дослідження обговорили та схвалили на засіданні кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 14 від 24листопада 2025 року).

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, професор Світлана МИРОНОВА

МІЖНАРОДНИЙ КЛАСИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПИЛИПА ОРЛИКА
Україна, 54003, м. Миколаїв,
вул. Котельна 2
ЄДРПОУ: 37992250
e-mail: mku.osvita@gmail.com
+38 (050) 394 72 87;
0 800 400 557
www.mku.edu.ua

PYLYP ORLYK
INTERNATIONAL
CLASSICAL UNIVERSITY
2, Kotelna Street,
Mykolaiv, 54003, Ukraine
EDPNOY: 37992250
e-mail: mku.osvita@gmail.com
+38 (050) 394 72 87;
0 800 400 557
www.mku.edu.ua

№ 241/01/25 дата/date: «10» грудня 2025 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Ректор
Доктор психологічних наук, професор
_____ Наталія ЄВДОКИМОВА

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи Євдокимова Максима Миколайовича на тему: «Підготовка майбутніх вчителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Протягом 2024–2025 навчальних років у Приватному закладі вищої освіти «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика» було впроваджено наукові положення та практичні результати дисертаційного дослідження Євдокимова Максима Миколайовича, спрямованого на підготовку майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Упровадження матеріалів дисертації дало змогу посилити комунікативний компонент професійної підготовки здобувачів педагогічних спеціальностей, зокрема шляхом актуалізації діалогічної взаємодії, співпраці та партнерства в освітньому процесі. Особлива увага приділялася формуванню у майбутніх учителів умінь організовувати навчальне спілкування молодших школярів, стимулювати їх мовленнєву активність та залученість до спільної діяльності.

В освітній процес було інтегровано інтерактивні завдання, спрямовані на розвиток умінь аргументовано висловлювати власні думки, співставляти

різні точки зору, вести конструктивний діалог та аналізувати педагогічні ситуації. Здобувачі опановували методи організації групової та парної роботи, брали участь у рольових та комунікативних іграх, використовували елементи проєктної діяльності, що сприяло усвідомленню ними педагогічних можливостей інтерактивних технологій у початковій школі.

Апробація результатів дослідження засвідчила важливість розвитку навчальної взаємодії на засадах співробітництва та взаємної поваги. У процесі обговорення навчальних матеріалів і моделювання фрагментів уроків здобувачі навчалися слухати співрозмовника, коректно реагувати на інші позиції та будувати ефективну комунікацію у педагогічному середовищі. Такі форми роботи створювали умови для формування культури педагогічного спілкування.

Важливою складовою впровадження стала цілеспрямована робота над розвитком культури педагогічного мовлення майбутніх учителів. Здобувачі вдосконалювали здатність чітко, логічно та доступно формулювати думки, добирати мовні засоби відповідно до вікових особливостей молодших школярів і навчальних ситуацій, що є необхідною передумовою формування їх комунікативної культури.

Загалом упровадження результатів дисертаційного дослідження забезпечило формування у здобувачів стійких умінь організовувати продуктивну педагогічну взаємодію, застосовувати інтерактивні технології в освітньому процесі та створювати умови для розвитку комунікативної культури молодших школярів. Результати апробації засвідчили підвищення рівня професійної готовності майбутніх учителів до реалізації зазначених завдань у практиці початкової освіти.

Завідувач кафедри психології
та педагогічної освіти, кандидат
психологічних наук, доцент — Юлія БАБАЯН

Декан соціономічного факультету — Віра РЕВЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9
Телефон: 234-11-08,
E-mail: rector@udu.edu.ua

30.12.2025р. № 333
На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи Євдокимова Максима Миколайовича на тему: «Підготовка майбутніх вчителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій» поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Упродовж 2024–2025 навчальних років в освітній процес Українського державного університету імені Михайла Драгоманова були впроваджені результати дисертаційного дослідження Євдокимова Максима Миколайовича, присвяченого проблемі підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Упровадження наукових результатів здійснювалося в межах фахової підготовки здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей і було спрямоване на оновлення змісту, форм і методів навчання з урахуванням компетентнісного підходу та вимог Концепції Нової української школи. Матеріали дослідження дали змогу поглибити розуміння студентами сутності комунікативної культури молодших школярів, її структурних компонентів та педагогічних умов ефективного формування.

У процесі апробації особлива увага приділялася розвитку в майбутніх учителів умінь проєктувати навчальні ситуації комунікативної взаємодії, добирати та застосовувати інтерактивні технології (діалогові, ігрові, проєктні, кооперативні, мультимедійні) з урахуванням вікових особливостей учнів початкової школи. Студенти залучалися до аналізу педагогічних кейсів,

моделювання фрагментів уроків, виконання практичних завдань, спрямованих на розвиток мовленнєвої активності, співпраці та взаєморозуміння молодших школярів.

Процес упровадження передбачав модернізацію змісту аудиторної та самостійної роботи: навчальні заняття поєднували теоретичний аналіз, практичне застосування інтерактивних методів і рефлексію педагогічного досвіду. Це сприяло формуванню в студентів усвідомленого ставлення до комунікативної складової професійної діяльності вчителя початкової школи та здатності оцінювати ефективність використаних педагогічних технологій.

Створення освітнього середовища, орієнтованого на активну взаємодію та партнерство, позитивно вплинуло на мотивацію майбутніх учителів до професійного саморозвитку, розвитку власної комунікативної компетентності та готовності до впровадження інновацій у початковій освіті. Важливу роль у цьому відігравали дискусії, групова робота, презентації результатів навчальної діяльності та колективний аналіз педагогічних ситуацій.

Результати впровадження засвідчили підвищення рівня професійної готовності студентів до формування комунікативної культури молодших школярів, розвиток їхніх умінь організовувати ефективну педагогічну взаємодію та використовувати інтерактивні технології в освітньому процесі. Отримані результати підтверджують актуальність і практичну значущість дисертаційного дослідження для удосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Проректор з наукової роботи
УДУ імені Михайла Драгоманова,
доктор фізико-математичних наук, професор Григорій ТОРБІН

Декан Педагогічного факультету
УДУ імені Михайла Драгоманова,
кандидат педагогічних наук, професор Тарас ОЛЕФІРЕНКО